

banka ve ekonomik yorumlar

Başyazı

1977 Malî Yılı Bütçesi

Dr. Öztin Akgüç

Ekonomik Yorumlar

Prof. Dr. Mustafa A. Aysan, Prof. Dr. Kenan Bulutoğlu,
Prof. Dr. Emre Gönensay, Prof. Dr. Zeyyat Hatiboğlu, Kemal Kurdaş,
Necdet Durakbaşa

Sermaye Piyasası

Ertan Özgür, Dr. M. Şükrü Tekbaş

OPEC Ülkeleri Dışındaki Az Gelişmiş Ülkelerin Finansmanı

Derleyen : Doç. Dr. Yıldırım Kılıç

İhracatta Vergi İadesi

Faik Y. Başbuğ

Türk Bankacılığında Reklam Harcamaları ve Piyasa Modeli Üzerine

A. İhsan Karacan

Dış Basın

Ergin Neng

**Hayatın
gerçek tadı.**

COCA-COLA MEŞRUBATI İSTANBUL ADANA VE BURSA DA İMSA A.Ş.

İSTANBUL ADANA VE BURSA FABRİKALARI TARAFINDAN HAZIRLANMAKTADIR

banka ve ekonomik yorumlar

Sevgili Okuyucular,

Bu sayımızın Başyazı'sında Sayın Dr. Öztin Akgüç, kamu oyuna istihdamı geliştirici, üretimi arttırıcı, istikrarı koruyucu, tasarrufa, yatırıma ve hizmete önem veren bir gelişme bütçesi olarak takdim olunan 1977 Mali Yılı Bütçesi'ni inceleyerek, bütçenin bu niteliklere sahip bulunduğunun kuşkuğu olduğu sonucuna varmaktadır.

1977 yılı bütçesinin enflasyonist bir bütçe olduğu görüşünün tekrarlandığı Ekonomik Yorumlar bölümünde de, 1977 için iyimser bekleşilerin işaretlerinin bulunmadığına, enflasyon ile dış ödeme güçlüklerinin yine problemlerin başında geleceğinde görüşler birleşmektedir. Bu bölümde, gerek fiyat gerekse üretim yönünden hatalı politikalar uygulanması sonucunda, bir zamanlar tüketiminin yarısını içerde üreten ülkemizin, 1977 yılında tüketeceği petrolün 4/5 ini ithal edebilmek için 1,5 milyar dolar ödemek zorunda kalacağı gibi ilginç görüşler belirten Sayın Kemal Kurdaş'ın «1977 Yılı Başında Türkiye Ekonomisi» isimli bir tobligini, Dergi'nizin eki olarak vermekle siz okuyucularımıza önemli bir hizmet yaptığımızı inanıyoruz.

Gerek bu eki, gerekse Dergi'nizin bu sayısının da tümünü ilgi ile izleyeceğinizi umuyoruz.

Saygılarımızla.
A. Doğan Yalım

Sahibi : Banka Yayınları ve Kültür Ltd. Şirketi adına Ertum Öcal; Yazı İşleri Müdürü : A Doğan Yalım; Danışma Kurulu : Prof. Osman Fikret Arkun, İnal Avcı, Prof. Dr. Nasuhi Bursal, Prof. Dr. Yılmaz Büyükerşen, Şinasi Çelikol, Sancar Çingay, Aykut Duraman, Prof. Dr. Münir Ekonomi, Oktay Ersoy, Prof. Dr. Cumhur Ferman, Prof. Dr. Emre Gönensay, Doç. Dr. Cudi Gürsoy, Dr. Alp Gürus, Erhan İşil, Dr. Nezi H. Neyzi, Prof. Dr. Haydar Kazgan, A. Nazif Keyman, Doç. Dr. Yıldırım Kılış, Nuh Kuşçulu, Ertuğrul Soysal, Prof. Dr. Ünal Tekinalp, Erol Toksöz, Fikret Tuncer, Doç. Dr. Yüksel Koç Yalkın, Yönetim Komitesi: Dr. Öztin Akgüç, Prof. Dr. Mustafa A. Aysan, Ziya Nebioğlu, Ergin Neng, Ertan Özgür, Prof. Dr. Kemal Tosun, Güngör Uras; Denetim Komitesi: Bülend Çorapçı, Necdet Durakbaşı, Prof. Dr. Zeyyat Hatiboğlu; İdare Yeri: Cağaloğlu, Çatal Çeşme Sk. 17 Kat 4, İst.: Tel.: 26 34 11, P.K. 789 Karaköy-İstanbul; Basıldığı yer: Arpaz Matbaası; Abone: Yıllık 150 TL, 6 Aylık 75 TL; Fiyatı: 12.5 TL; İlan Tarifesi: Arka dış kapak 1500 TL, Ön iç kapak 1200 TL, Arka iç kapak 1100 TL, İç sahifeler (tam) 1000 TL. Hesap Numaralarımız: Ziraat Bankası Beyoğlu Şubesi 768, İş Bankası Türbe Şubesi 1541, Akbank Türbe Şubesi 4512.

* Dergimizde çıkan yazılar, kaynak göstermek şartıyla İktibas edilebilir.

1977 MALİ YILI BÜTÇESİ

Dr. Öztin AKGÜÇ

I. Giriş :

Ülkemizde devlet, bütçe yoluyla gayrisafi millî hasılabın yaklaşık olarak dörtte birini kullanmakta ve bu oran son yıllarda yükselme eğilimi göstermektedir.

Günümüzde bütçelerin önemi, yalnız ekonomi içinde ulaşmış olduğu büyük boyutlardan ileri gelmemekte, hükümetlerin izlediği, temel ekonomik ve sosyal politikaları yansıtan bir göstergesi de olmaktadır.

Bu denli büyük boyutlara ulaşmış olan bütçeler, ekonomik istikrar, ekonomik kalkınma, istihdam, gelir dağılımı, sosyal refah üzerinde önemli etkileri olan politika araçlarıdır. Kamu fonlarının, etkin biçimde kullanılması, ekonomik kalkınma ve sosyal refah üzerinde olumlu etkileri olduğu kuşkusuzdur.

Enfişyonist baskıların şiddetlendiği, işsizliğin hem mutlak hem de oransal olarak arttığı, dış ödeme açıklarının büyüdüğü, gelir dağılımının daha da adaletsiz hâle geldiği bir dönemde uygulanacak 1977 malî yılı bütçesi, ekonomik ve sosyal etkileri açısından önem taşımaktadır.

II. 1977 Malî Yılı Bütçesi :

A. Gider Bütçesi :

I. Ödenekler :

1977 Mali Yılı Bütçe Kanunu tasarısı ile teklif edilen ödenek tutarı detayı aşağıda gösterildiği üzere 220.000 milyon TL. dir.

a) Genel Bütçeler İçin Ödenek Teklifi	217.436 milyon TL		
b) Katma Bütçeler İçin Ödenek Teklifi	47.519	»	»
Toplam	264.955	»	»
Hazine Yardımı	(—) 44.955	»	»
c) Konsolide Bütçe Ödenek Teklifleri Toplamı	220.000	»	»

Ancak 1977 Malî Yılı Bütçe Kanunu tasarısının TBMM Bütçe Karma Komisyonunda görüşülmesi sırasında, hükümetçe teklif edilen ödenek miktarlarına 12.675 milyon TL. ödenek ilâvesi yapılmış ve böylece 232.675 milyon liraya ulaşan konsolide bütçe ödeneklerinden, Millî Savunma Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı ve Millî İstihbarat Teşkilâtı bütçelerindeki ödeneklerle Maliye Bakanlığı bütçesinin Devlet Borçları tertiplerindeki ödenekler hariç olmak üzere % 4 oranında ödenek kesilmesi yapılarak konsolide bütçe ödenekleri 225.812 milyon lira olarak bağlanmıştır.

1977 Malî Yılı Bütçesine ilişkin hükümet teklifi ile Bütçe Karma Komisyonu'nda bağlanan şekil mukayeseli olarak aşağıda tablo halinde verilmiştir.

1977 Malî Yılı Bütçesi

	(Milyon TL.)			
	Cari Hizmet Ödenekleri	Yatırım Ödenekleri	Transfer Ödenekleri	Toplam
Genel Bütçe	85.547	34.113	103.289	222.949
Katma Bütçe	7.428	32.429	1.327	41.185
Toplam	92.975	66.542	104.616	264.134
Hazine Yardımı (—)	—	—	(—) 33.322	(—) 38.322
Konsolide Bütçe Öde.	92.975	66.542	66.294	225.812
Hükümet Teklifi	94.598	63.844	61.556	220.000

3) 1977 Konsolide Bütçe Ödeneklerinin Ekonomik Dağılımı

Bütçe Karma Komisyonunda bağlanan şekline göre 1977 konsolide bütçe ödeneklerinin ekonomik dağılımı şöyledir :

	Tutar (Milyon TL.)	Konsolide Bütçe İçindeki Payı
1. Cari Hizmet Ödenekleri	92.975	% 41.1
2. Yatırım Ödenekleri	66.542	% 29.5
3. Transfer ve Sermaye Teşkilî Ödenekleri	66.294	% 29.4
Toplam :	225.812	% 100

Cari hizmet ödeneklerinin konsolide bütçe içindeki payı (% 41.1) son yıllarda gözlenen en düşük oran, buna karşın yatırım ödeneklerinin payı ise (% 29.5) en yüksek orandır. Ödeneklerin bu şekilde dağılımı 1977 mali yılı bütçesinin, yatırımlara en fazla pay ayrılan bütçe, yatırıma ve hizmete ağırlık veren bütçe, israfçı değil tasarrufçu bütçe olarak takdimine yol açmıştır.

B. Gelir Bütçesi :

I. 1977 Konsolide Bütçe Gelirleri Tahmini :

1977 mali yılı konsolide bütçe gelirleri detayı aşağıda gösterildiği üzere 220.000 milyon TL. olarak tahmin edilmiştir.

	Tutar (Milyon TL.)	Toplam İçinde Payı
(1) Vergi Gelirleri	169.900	% 77,2
(2) Vergi Dışı Normal Gelirler	19.560	% 8,9
(3) Özel Gelirler ve Fonlar	9.976	% 4,5
(4) Katma Bütçeli Daireler Gelirleri	2.564	% 1,2
(5) İç Borçlanma	18.000	% 8,2
	220.000	100,0

1977 konsolide bütçe gelir tahminlerinin % 77,2 sini vergi gelirleri, % 8,9 unu vergi dışı normal gelirler, % 4,5 nu özel gelirler ve fonlar, % 1,2 sini katma bütçeli daireler gelirleri, % 8,2 sini de iç borçlanma teşkil etmektedir.

Gelir bütçesinin en önemli kalemini teşkil eden vergi gelirleri, aşağıdaki bölümlerde daha ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

II. Vergi Gelirlerinin Dağılımı :

Vergi gelirlerinin, başlıca vergi grupları itibariyle dağılımı ve 1976 yılı ile mukayesesi şöyledir :

Vergiler	1 9 7 6		(Milyon TL.) 1 9 7 7	
	Tahsilat Tah.	Toplam İçinde %	Bütçe Tah.	Toplam İçinde %
Gelirden Alınan Vergiler	58.560,0	46,4	78.305,0	46,1
Servetten Alınan Vergiler	1.475,0	1,2	2.700,0	1,6
Mallardan Alınan Vergiler	28.220,0	22,4	39.115,0	23,0
Hizmetlerden Alınan Vergiler	12.940,0	10,3	17.530,0	10,3
Dış Ticaretten Alınan Vergiler	24.900,0	19,7	32.250,0	19,0
Toplam	: 126.095,0	100,0	169.900,0	100,0

Yukarıdaki tablodan anlaşılacağı üzere gelirlerden alınan vergiler, toplam vergi hâsulatının % 46 sından fazla bir yer işgal etmektedir. Gelirlerden alınan vergilerin, vergi hâsulatı içindeki payı artarken, dış ticaretten alınan vergilerin payının düşme eğilimi göstermesi, son yılların dikkati çeken gelişmelerinden biridir.

a. Gelirlerden Alınan Vergiler :

Gelirlerden alınan vergilerin bileşimi ve bir önceki yıla kıyasla bu gruba giren vergilerdeki artış oranı aşağıda verilmiştir.

	(Milyon TL.)		
	1976 Tahsilât Tahmini	1977 Bütçe Tahmini	Artış %
Gelir Vergisi	48.810,0	61.565,0	34,4
Kurumlar Vergisi	6.500,0	8.080,0	24,3
Gayrimenkul Kıymet Artışı Vergisi	600,0	700,0	18,7
Mali Denge Vergisi	5.650,0	7.960,0	40,9
Toplam :	58.560,0	78.305,0	33,7

Tablonun ortaya koyduğu gibi, gelirlerden alınan vergilerin, en önemli bölümünü gerçek kişilerin ödemiş olduğu gelir vergisi teşkil etmektedir. Kurumlar Vergisi, görece olarak önemini gittikçe yitiren bir vergi görünümündedir. Söz konusu vergi, toplam vergi gelirlerinin ancak % 4,7 sini, konsolide bütçe gelirlerinin de % 3,6 sını sağlamakta, yaklaşık olarak Mali Denge Vergisi kadar bir verim temin etmektedir.

b. Mallardan Alınan Vergiler :

1977 mali yılı bütçesinde mallardan alınan vergilerde % 38,6 oranında bir artış beklenmektedir. Mallardan alınan vergilerde beklenen gelişmeler aşağıda özetlenmiştir.

	(Milyon TL.)		
	1976 Tahsilât Tahmini	1977 Bütçe Tahmini	Artış %
Dahilde Alınan İstihsal Vergisi	11.600,0	15.700,0	35,3
Akaryakıttan Dah. Alınan İstih. Vergisi	1.200,0	1.400,0	18,7
İşletme Vergisi	1.100,0	1.500,0	36,4
Tekel Mad. Alınan İstihsal Vergisi	9.350,0	12.500,0	33,7
Şeker İstihlak Vergisi	900,0	1.100,0	22,2
Taşıtlı Alın Vergisi	1.600,0	2.300,0	43,7
Emlak Alın Vergisi	2.450,0	4.600,0	87,7
Kaldırılan Vergiler Artıkları	20,0	15,0	25,0
	28.220,0	39.115,0	38,9

Belirli ilk maddeler üzerine oturtulmuş olan Dahilde Alınan İstihsal Vergisinin, gereken ölçüde bir verim artışı gösterememesi, abartılmış bir deyişle, ancak Tekel maddelerinden alınan istihsal vergisi kadar bir gelir

sağlıyabilmesi ekonomik etkileri açısından olumsuz ve adil olmayan bu verginin yerine daha esnek, daha geniş kapsamlı bir verginin vakit kaybedilmeden konmasını gerekli kılan nedenlerden biridir.

c. Hizmetlerden Alınan Vergiler :

1977 malî yılı içerisinde % 35,5 oranında artması beklenen hizmetlerden alınan vergiler, aşağıda ayrıntılı olarak gösterilmiştir.

	(Milyon TL.)		
	1976 Tahsilât Tah.	1977 Bütçe Tah.	Artış %
Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi	6.000,0	8.200,0	38,7
Nakliyat Vergisi	350,0	400,0	14,3
P.T.T. Hizmetleri Vergisi	300,0	375,0	25,0
Bina İnşaat Vergisi	250,0	325,0	30,0
Spor — Toto Vergisi	15,0	20,0	33,0
Damga Vergisi	4.800,0	6.700,0	39,8
Harçlar	1.225,0	1.510,0	23,3
	12.940,0	17.530,0	%35,5

Hizmetlerden alınan vergilerin, yaklaşık olarak % 85'ini iki vergi, Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi ile Damga Vergisi sağlamaktadır.

d. Dış Ticaretten Alınan Vergiler :

1976 tahsilât tahminlerine göre 1977 yılında % 29,5 oranında artması beklenen dış ticaretten alınan vergiler, ayrıntılı olarak şöyledir :

	(Milyon TL.)		
	1976 Tahsilât Tah.	1977 Bütçe Tah.	Artış %
Gümrük Vergisi	6.000,0	7.900,0	31,7
Akaryakıt Gümrük Vergisi	500,0	600,0	20,0
Tek ve Maktu Vergi	100,0	100,0	-
İthalde Alınan İstihsal Vergisi	7.200,0	9.250,0	28,5
Akaryakıttan İth. Al. İst. Ver.	5.100,0	6.300,0	23,5
İthalât Damga Vergisi	5.350,0	7.200,0	34,8
Rıhtım Resmi	650,0	900,0	38,0
Toplam :	24.900,0	32.250,0	29,5

Dış ticaretten alınan vergiler arasında, özellikle gümrük vergilerinin öneminin çok azaldığı görülmektedir. Yanlış bir teşvik anlayışı ve uygulaması, gümrük vergisi gibi etkili bir politika aracını tesirsiz bir hale getirmekte olduğunu yukarıdaki rakamlar ortaya koymaktadır.

3. İç Borçlanma :

Bütçe açıklarının kapatılmasında gittikçe daha yüksek oranlarda iç borçlanmaya başvurulmaktadır. 1971 yılında iç istikraz tutarı 800 milyon TL. iken, 1977 bütçesinde bu rakam 18 milyar TL. ye kadar yükselmiştir.

III. Bütçe Ödeneklerinin Gelişimi ve 1977 Bütçesi :

1977 bütçesinin özelliklerini daha iyi belirtebilmek, sözkonusu bütçenin son yıllarda gözlenen genel gelişme eğilimine uygunluk derecesini saptayabilmek ve gelir tahminlerinin sıhhat derecesini ortaya koyabilmek için, 1971-1976 döneminde bütçe ödenek ve gelirlerindeki gelişmelerin kısaca özetlenmesinde yarar görülmüştür.

1. Konsolide Bütçenin GSMH İçindeki Payı :

Son yıllarda konsolide bütçenin GSMH ya oranı genellikle yükselme eğilimi göstermekte, bütçe ödeneklerindeki artışın, GSMH daki artış hızının üzerinde gelişmesi sonucu bütçenin ekonomideki ağırlığı artmaktadır. Gerçekten konsolide bütçe ödeneklerinin GSMH içindeki payları, 1971-1976 döneminde şu şekilde gelişmektedir :

TABLO : I

Konsolide Bütçe Ödeneklerinin GSMH ya Oranı

Yıllar	GSMH Cari Fiyatlarla	Bütçe Ödenekleri	Bütçe Ödenekleri/ GSMH
1971	192.036 Mil.	38.472 Mil.	% 20,0
1972	237.760 »	51.968 »	% 21,8
1973	308.507 »	62.709 »	% 20,3
1974	427.216 »	83.860 »	% 19,6
1975	535.055 »	109.253 »	% 20,4
1976	649.524 »	153.150 »	% 23,6

1974 yılında bütçe ödeneklerinin GSMH'ya oranı % 19,6 iken bu oran 1976 yılında % 23,6 ya kadar yükselmiştir. 1977 yılında bu oranın daha da yükselmesi beklenmektedir.

2. Bütçe Ödeneklerinin Yıllık Artış Oranı :

1971 - 1977 döneminde konsolide bütçe ödeneklerinin bir önceki yıla kıyasla artış oranları, ödeneklerin ekonomik dağılımı da gözönünde tutularak Tablo II de gösterilmiştir.

TABLO : II
Bütçe Ödeneklerinin Artış Oranı (1971 - 1977)
(Cari Fiyatlarla %)

Mali Yıl	Cari Hizmet Ödenekleri	Yatırım Ödenekleri	Transfer Ödenekleri	Toplam Ödenekler
1971	33,5	13,2	33,2	28,7
1972	31,3	19,5	53,0	35,1
1973	8,3	64,6	15,1	20,7
1974	33,8	43,2	25,7	33,7
1975 (*)	26,0	37,2	30,7	30,3
1976	52,4	46,9	18,7	41,2
1977 (**)	19,9	75,3	75,9	47,4

(*) % 1 kesintili tutar,

(**) % 4 kesintili tutar (TBMM Bütçe Karma Komisyonunda kabul edilen şekil)

1977 yılı bütçesi, son yıllarda artış oranı en yüksek olan bütçedir (% 47,4) Yatırım ödeneklerine, son dakikada siyasi ödün olarak ilâve edilen 15 milyar ile, TBMM Bütçe Karma Komisyonunda hükümetçe teklif edilen ödeneklere yapılan % 2,64 oranında eklenti, 1977 bütçesi ödenek artış oranını, son yıllarda gözlenen genel eğilimin dışına taşmasına yol açmıştır.

1977 bütçesi ödeneklerinde dikkati çeken önemli gelişme, cari hizmet ödeneklerindeki artışın, genel eğilimin çok altında olmasına karşın, yatırım ve transfer ödeneklerinde % 75'i aşan artışların öngörülmesidir. Yatırım ve transfer ödeneklerinde öngörülen artışlar, genel eğilimin çok üzerindedir.

3. Konsolide Bütçe Ödeneklerinin Ekonomik Dağılımının Yıllar İtibariyle Görelî (Nispi) Önemleri :

Konsolide bütçe ödeneklerinin ekonomik dağılımının yıllar itibariyle durumu, görelî önemleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

TABLO : III

Konsolide Bütçe Ödeneklerinin Dağılımı (1971 - 1977)

Yıllar	Cari Hizmet Ödenekleri	Yatırım Ödenekleri	Transfer Ödenekleri	Toplam
1971	52,0	20,8	27,4	100,0
1972	50,8	18,2	31,0	100,0
1973	45,6	24,8	29,6	100,0
1974	45,6	26,8	27,8	100,0
1975	44,1	23,0	27,9	100,0
1976	50,6	24,8	24,6	100,0
1977 (*)	41,1	23,5	29,4	100,0

(*) TBMM Bütçe Karma Komisyonunda kabul edilen şekil.

1977 yılında ödeneklerin ekonomik dağılımı, son yıllarda gözlenen genel eğilimlere aykırı düşmekte, bütçenin fiili gerçekleşme sonuçlarının, bütçede öngörülenlere kıyasla sapmalar göstereceği konusundaki kuşkuları artırmaktadır.

IV. Konsolide Bütçe Gelirlerindeki Gelişmeler ve 1977 Bütçesi :

1. Konsolide Bütçe Gelirleri Bileşimindeki Gelişmeler :

Konsolide bütçe gelirleri bileşimindeki gelişmeler aşağıdaki tabloda özetlenmiştir.

TABLO : IV

Konsolide Bütçe Gelirlerinin Bileşimi

Gelir Türü	1971	1972	1973	1974	1975	1976 (*)
Vergi Gelirleri	75,5	75,3	84,6	87,3	83,9	80,8
Vergi Dışı Normal Gelirler	8,8	10,5	5,7	5,1	7,1	8,3
Özel Gelirler ve Fonlar	10,3	3,6	3,3	0,6	1,1	1,9
İç İstikraz	2,0	7,7	4,7	4,8	5,7	7,7
Katma Bütçe Gelirleri	3,4	2,9	1,7	2,1	2,2	1,3
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

(*) Tahmin

1974 yılından sonra konsolide bütçe gelirleri içerisinde vergi gelirlerinin payı düşmekte; buna karşın iç borçlanmanın payı artmaktadır. Bu gelişme 1977 bütçesinde daha belirgindir. İzlenen politika şöyle özetlenebilir : «Vergi yerine borçlanma...»

2. Gelir Tahminleri ve Gerçekleşme :

1971 - 1976 döneminde bütçe gelir tahminleri ile tahsilât rakamları aşağıda gösterilmiştir.

TABLO : V

Konsolide Bütçe Gelirlerinde Tahmin ve Gerçekleşmeler
(Milyon TL.)

Mali Yıl	Tahmin	Tahsilât (*)	Fark	Gerçekleşme Oranı %
1971	38.471	41 616	+ 3.145	108,2
1972	51.968	51.828	— 140	99,7
1973	61.279	61 421	+ 142	100,2
1974	81.195	74 412	— 6.783	91,6
1975	108.400	113.697 (1)	+ 5.237	104,8
1976	153.150	156.095 (2)	+ 2 945	101,9

(*) İç Borçlanma (İstikraz dahil)

(1) 1977 Programı Tablo : 20

(2) Eylül/1976 ayı sonu rakamlarına göre tahmin.

Tablo V, bütçe gelir tahminlerinin genellikle gerçekleştiğini, hatta birçok yılda tahminleri aştığını ortaya koymaktadır.

a. Vergi Gelirleri Tahminleri ve Gerçekleşme :

Vergi gelirlerinde gerçekleşme oranı ve yıllar itibariyle vergi gelirlerindeki artış hızı aşağıda VI sayılı tabloda verilmiştir.

TABLO : VI

Vergi Gelirlerinde Tahmin - Gerçekleşme ve Artışlar

Mali Yıl	Tahmin	Tahsilât	Gerçekleşme %	Tahsilâta Artış %
1971	29.550	31.425	106,3	.....
1972	45.060	39.013	86,6	24,1
1973	48.322	51.958	107,5	83,2
1974	67.578	64.974	96,1	25,0
1975	88.555	93.481	105,6	43,9
1976	120.450	126.095 (*)	104,7	34,9

(*) Eylül/1976 ayı sonu rakamlarına göre tahmin

Tablonun ortaya koyduğu gibi vergi gelirleri, tahminlerin üzerinde gerçekleşmektedir. 1977 bütçesinde vergi gelirlerinde % 34,7 oranında bir artış, öngörülmüştür. Geçmiş yıllar sonuçları vergi gelirlerinde bu oranda bir artışın olanak dahilinde olduğunu göstermektedir.

b. Vergi Gelirlerinin Yüzde Dağılımı :

1971 - 1976 döneminde vergi gelirlerinin yüzde dağılımındaki gelişmeler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Gelirin Çeşidi	1971	1972	1973	1974	1975	1976 (*)
Gelirden Alınan Ver.	35,9	37,3	41,4	45,2	45,8	48,4
Servetten Alınan Ver.	1,5	1,3	1,0	1,1	1,2	1,2
Mallardan Alınan Ver.	27,4	25,8	24,0	20,1	21,8	22,4
Hizmetlerden Alınan Ver.	12,0	12,0	11,3	11,2	10,2	10,3
Dış ticaretten Alınan Ver.	23,2	23,8	22,3	22,4	21,2	19,7
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

(*) Tahmin

Vergi gelirlerinin dağılımında son yıllarda görülen eğilim, gelirden alınan vergilerin görece öneminin artmasına karşılık, mallardan alınan vergilerle, dış ticaretten alınan vergilerin payının gittikçe azalması yönündedir. 1977 bütçesi gelir tahminleri de bu genel eğilime aykırı düşmemektedir.

V. 1977 Malî Yılı Bütçesinin Genel Özellikleri :

Kamuoyuna, istihdamı genişletici, üretimi artırıcı, istikrarı koruyucu, israfçı değil, tasarrufçu, yatırıma ve hizmete ağırlık veren, gelişme bütçesi olarak nitelendirilerek takdim edilen 1977 yılı bütçesinin, gerçekte bu niteliklere sahip olduğu hususu kuşkuludur. Bir bütçe hakkında, istikrarı koruyucu, üretimi artırıcı, sosyal adaleti sağlayıcı, atılımcı, istihdamı genişletici gibi nitelendirme sıfatları kullanılması, gerçekte bütçenin bu sıfatları niteliklere sahip olmasına yetmemektedir.

1977 bütçesinin göze çarpıcı nitelikleri şunlardır :

1. 1977 Bütçesi ekonomik istikrarı sağlamaya yönelik bir bütçe değildir.

Kanımızca bütçe tahminleri yapılırken, enflasyon oranının en az 1976 düzeyinde devam edeceği varsayımı yapılmıştır. Gerçekten, hiçbir ciddi vergi tedbiri almadan vergi gelirleri hâsılatında, bir önceki yıl tahsilâtına kıyasla % 33,7 oranında artış öngörülmesi, 1977 yılında da enflasyonun % 20 dolaylarında devam edeceği varsayımının sonucudur. 1977 malî yılında vergi ge-

lirlerinde, bu denli bir sıçrama öngörülmesinin, enflasyonun devam edeceği varsayımı dışında herhangi haklı bir gerekçesi yoktur.

Bütçenin enflasyonun devam edeceği varsayımına göre hazırlandığının diğer bir göstergesi de, konsolide bütçe/GSMH oranıdır. 1977 Programında 1977 GSMH sı, 1976 fiyatları ile 703.110 milyon TL. olarak tahmin edilmiştir. Bir an için 1977 yılında istikrarın sağlandığı düşünülürse, 1977 bütçesinin GSMH ya oranı % 32,1 gibi bir orana yükselir ki, böyle bir oranın gerçekleşmesi olanaksızdır.

Mevcut göstergeler, hesaplamalar, 1977 bütçesinin, enflasyonun en az % 20 oranında devam edeceği varsayımına dayanılarak hazırlandığını ortaya koymaktadır.

Kaldı ki, 1977 bütçesi, ekonomik istikrarı bozucu, enflasyonu şiddetlendirici unsurları da bünyesinde taşımaktadır. Sözkonusu bütçe, yukarıki bölümlerde de belirtildiği gibi geçen yıla kıyasla % 47 dolaylarında bir artış göstermektedir. Bir an için artışın tamamının, sağlam kaynaklarla karşılandığı kabul edilse bile, bu denli bir artışın, ekonomide genişletici bir etki doğurmaması için denk bütçe çarpanının değerinin «0» olması gerekir. Daha açık bir deyişle, bütçe harcamalarındaki artışın, vergi gelirlerindeki artışla karşılanması halinde bunun parasal millî gelir üzerinde bir etkisi olmayacağı kabul etmek gerekir. Teorinin ortaya koyduğu gibi, denk bütçe çarpanının değeri çok istisnai varsayımlar altında «0» olup, genellikle «0» ilâ «1» arasında bir değer almaktadır. Analizlerde denk bütçe çarpanının değerinin «0» dan büyük pozitif bir değer olarak alınması daha gerçekçi bir tutumdur. Bu takdirde bütçe denkliliği sağlansa bile, bütçe harcamalarında geçen yıla kıyasla % 47 oranında bir artışın etkisi, istikrarı bozucu yönde olur.

1977 bütçesi denk de değildir. Gelir tahminlerinin gerçekleşmesi halinde dahi, bütçenin, Bütçe karma Komisyonunun kabul ettiği şekline göre, 25 milyar lira dolaylarında açığı vardır. Bu açığın iç istikrazla veya Merkez Bankası avansları ile kapatılacağı anlaşılmaktadır. İç istikrazla kapatılacak bir açığın ekonomik istikrar üzerinde etkisi, büyük ölçüde devletin kimlere borçlanacağına bağlıdır. 1977 yılında devletin, bankacılık sistemine borçlanacağı anlaşılmaktadır. Bir yandan bütçede öngörülen istikraz tutarının, sermaye piyasasında birikim sahiplerine plâse edilebilecek tutarın çok üstünde oluşu, diğer yandan 7 Kasım 1976 tarihinde Resmî Gazete'de yayımlanan kararname ile bankalara, mevduat munzam karşılıklarının devlet tahvillerine yatırmaları olanağının sağlanması, yukarıdaki savı kuvvetlendirmektedir. Ekonomik istikrarı bozucu etkisi yönünden, devletin Merkez Bankasına borçlanması ile, Merkez Bankasına yatırılacak mevduat munzam karşılıklarını kullanmak üzere bankalara tahvil satması arasında bir fark yoktur. Bu şekilde bir borçlanmanın etkisi kesinkes enflasyonisttir. Devlet, bu

yola başvurmakla, para politikasının en önemli araçlarından birini de etkisiz hâle getirmektedir.

2. Cari hizmet ödenekleri düşük, yatırım ödenekleri yüksek gösterilmiştir.

1977 malî yılı bütçesine şeklen de olsa «israfçı değil tasarrufçu, III. Plân döneminde yatırımlara en fazla pay ayıran bütçe» özelliği verebilmek için cari hizmet ödenekleri düşük, buna karşın yatırım harcamaları yüksek gösterilmiştir. Yukarıki bölümlerde de vurgulandığı gibi, cari hizmet ödeneklerinin, genel eğilimin dışına çıkarak, toplam ödenekler içerisindeki payının % 41 e kadar düşmesine hiçbir neden yoktur. Cari hizmet ödeneklerinde ön görülen artış, geçen yılın tahmini cari harcamalarına kıyasla % 17,2 oranındadır. (1977 Programında yer alan bilgilere göre 1976 bütçesinde cari harcamalar 79.300 milyon TL. dir.) Enflasyon oranının % 20 yi aşması beklendiği, memur maaşlarında katsayının 12 ye çıkarılmasının sözkonusu olduğu bir dönemde, cari harcamalardaki artış bu denli düşük olamaz.

Cari hizmet ödeneklerinin düşük saptanmasına karşın, yatırım ödenekleri, gerçekleştirilemeyecek kadar yüksek gösterilmiştir. Yatırım ödenekleri de bir önceki yıla kıyasla % 75 oranında bir artış öngörülmüştür. Bu artış, son yıllarda gözlenen eğilimin çok üstünde ve dışındadır. 1976 yılında yatırım harcamalarının, ödenek tutarı olan 37.940 milyon liranın gerisinde kaldığı gözönünde tutulduğunda (1977 Programına göre 1976 konsolide bütçesinde yatırım harcamaları 34.697 milyon TL. dolaylarında olacaktır.) 1977 yılında yatırım harcamalarının, geçen yılın fiilî harcamalarına kıyasla % 92 oranında artarak 66.542 milyon TL. lık bir büyüklüğe ulaşmasına olanak yoktur. Kanımızca, 1977 bütçesi, klâsik bütçe ilkelerinden olan «samimiyet ilkesine» uygun olarak hazırlanmamıştır. 1977 bütçesi, belki 225 milyar liralık bir bo yuta ulaşabilecektir; ancak harcamaların ekonomik dağılımı, bütçede öngörülenden çok farklı olacak, cari harcamaların 92.975 milyon TL. nin üzerine çıkmasına karşılık, yatırım harcamaları, hedeflerin çok altında kalacaktır.

3. Emeği ile geçinenlerin vergi yükleri ağırlaşmaktadır.

Geçmiş yıllarda Türk vergi sistemi, dolaylı vergilerin, toplam vergi hasılatı içindeki payının yüksekliği buna karşın gelir ve servetten alınan vergilerin payının düşüklüğü nedeniyle sık sık eleştiriye uğramış ve bu husus, vergi sisteminin adaletten yoksun olduğunun bir göstergesi olarak ileri sürülmüştür. Yukarıda belirtildiği gibi, son yıllarda gelir ve servetten alınan vergilerin payı yükselmeğe başlamıştır. Bu gelişmeye bakılarak, Türk vergi sisteminin daha adil hâle geldiği ileri sürülebilir mi? Kanımızca hayır... Şiddetli enflasyon, ücretlilerin parasal gelirlerini yükseltmiş ve gelir vergisi artan oranlı bir vergi olduğundan, ücretliler daha yüksek gelir dilimlerine girerek daha fazla gelir vergisi ödemeğe başlamışlar; diğer bir deyişle

enflasyon ve gelir vergisi târifesinin iyi düzenlenmemiş olması, nispeten düşük gelir düzeylerindeki dik artan oranlılık, ücretlilerin vergi yükünü ağırlaştırmıştır.

Çeşitli vergi önlemleri ile kâr elde edenlerin vergi yükü hafifletilirken, vergi hasılatının büyük bir bölümünün emeği ile geçinenlerin ödemiş olduğu gelir vergileriyle sağlanması, vergi adaletini zedeleyici, gelir dağılımını bozucu bir durumdur.

4. Sanayi Bakanlığı nezdinde tesis edilen fonlar kamu olanaklarının israfına yol açabilecek niteliktedir.

Siyasî bir ödün olarak, özel teşebbüsü teşvik amacıyla Sanayi Bakanlığı nezdinde kurulan 14 milyarlık özel fon, seçim yılında, israflara yol açma, siyasî amaçlarla kullanılma tehlikesini taşımaktadır Türkiye’de sermaye ve aramaları üretimine ağırlık verilmesi, yerinde bir sanayileşme stratejisi dir. Ancak doğru strateji kamu fonlarının israf edilmesine dar anlamda siyasi amaçlı yatırımların yapılmasına yol açmamalıdır.

5. 1977 bütçesinde kamu gelirlerini artırma konusunda kolay yol seçilmiştir. Vergi önlemi yerine, borçlanma...

1977 bütçesi, vergi gelirlerinin, konsolide bütçe gelirleri içindeki payının düşük, buna karşın iç istikrazın payının en yüksek olduğu bir bütçedir. Gerçekten vergi gelirlerinin, konsolide bütçe gelirleri içindeki payı % 77,2 ye kadar düşerken, iç istikrazın payı % 8,2 ye kadar yükselmiştir. Bu durumun ekonomik istikrar üzerine olabilecek olumsuz etkilerine, yukarıda değinilmiştir.

Sonuç olarak 1977 malî yılı bütçesinin, ekonomik istikrar üzerine olumsuz etkileri olabilecek, israflara yol açabilecek, fiili gerçekleşmesi, hükümet teklifine çok aykırı düşebilecek bir bütçe niteliği taşıdığı söylenebilir.

EV
sahibi olmak
SİZİN DE
hakkınızdır

YUVA
hesabımızla
EV
edinmenize
yardımcıyız
asrılık tasarruf bankası

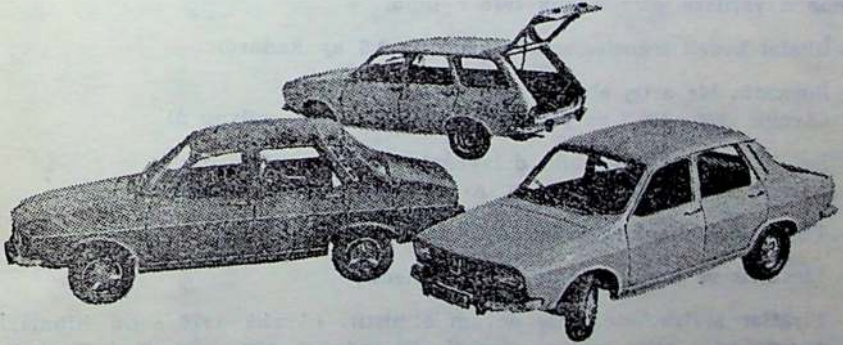
EMNİYET
SANDIĞI

Üç değişik model... Sizin için!

RENAULT

Yetkili Satıcılarında

EKONOMİK GÖSTERGELER :

T. C. Merkez Bankası	1974*	1975 ^a	1976		Artış %	Artış %
			Kasım	Aralık		
Altın ve Döviz Mevcutları (Milyon \$)	1.682	1.000	647 (28.1.1977 : 834)	969 (28.1.1977 : 834)		
Tedavüldeki Banknotlar (Milyon TL.)	33.477	41.968	56.020 (28.1.1977 : 51.130)	52.001 (28.1.1977 : 51.130)		
Hazineye Kısa Vad. Avans (Milyon TL.)	12.183	17.194	24.237 (28.1.1977 : 24.043)	21.736 (28.1.1977 : 24.043)		
Bankalar (Milyon TL.)						
Toplam Mevduat	98.467	134.300	144.300	145.100		
Toplam Krediler	96.308	135.600	170.960**	171.700		
Fiyatlar (1963 = 100)						
Toptan Eşya Fiyatları (Genel Endeks)	327,7	360,8	10,4	424,—	429,7	2,3
İst. Geçinme Endeksi	334,6	389,—	16,2	450,4	464,2	3,—
Dış Ticaret (Milyon \$)						
İthalat	3.777.6	4.725.7	4.664.7	5.138.0		
İhracat	1.537.8	1.400.9	1.750.2	1.959.2		
Fark	2.239.9	3.324.9	2.914.5	3.178.8		
(*) Yıl sonu rakamları						

Ekonomik verilere göre Aralık/1976 ayında,

- 1 — İthalat bedeli transferlerinde gecikme 1,5 ay kadardır.
- 2 — İhracatta bir artış olmuştur.
(Aralık 1975 : 169,5 milyon \$, Aralık 1976 : 208,9 milyon \$)
- 3 — İşçi dövizlerinde yıl sonu dolayısıyla bir artış olmuştur.
(Aralık 1975 : 96,5 milyon \$, Aralık 1976 : 117,— milyon \$)
- 4 — Tedavüldeki banknotlarda düşüş vardır.
- 5 — Mevduat ve kredilerde artış sürmektedir.
- 6 — Fiyatlar seviyesinde artış devam etmiştir. (Aralık 1976 sonu itibarıyla yıl başına göre artış toptan eşya fiyatlarında % 19,09, İstanbul Geçinme endeksinde % 19,33)

(**) Geçen sayıda Kasım/1976 ayı toplam kredi rakamını 170.960 yerine 179.160 olarak çıkmıştır. Düzeltir, özür dileriz.

EKONOMİK YORUMLAR :

Toplantıya katılanlar : Prof. Dr. Mustafa A. AYSAN, Prof. Dr. Kenan BULUTOĞLU, Prof. Dr. Emre GÖNENSAY, Prof. Dr. Zeyyat HATİB-OĞLU, Kemal KURDAŞ, Necdet DURAKBAŞA

DURAKBAŞA : 1977 yılı bekleyişleri hakkında görüşlerinizi alabilir miyim Sayın Kurdaş?

KURDAŞ : İsterseniz önce 1977 başındaki durumu gözden geçirelim, ondan sonra bekleyişlere geçelim.

Türkiye 1977 yılına Batı ekonomilerindeki canlanmanın beklenen düzeye erişemediği bir ortamda giriyor. Ekonomide olumlu faktörler var, fakat olumsuz faktörler olumlu faktörlere göre çok daha fazla. Bu faktörlerin olumsuzluğu da ciddi ölçü ve oranlara varmış durumda.

Olumlu faktör, verilen rakamlara göre hâlâ Milli Gelirin önemli artış göstermiş oluşudur. 1976 da GSMH sabit fiyatlarla % 7,2 oranında artmıştır. Son beş yılın ortalaması da dikkate alınır, Türkiye ekonomisinin son beş yıl içinde ortalama % 7 civarında bir artış kaydettiği ortaya çıkıyor. 1976 da kişi başına gelir, cari kurlarla, bunun altını çiziyorum, 960 \$ seviyesine yükselmiş görünmektedir. % 7 iyi bir kalkınma hızıdır 5 yılda ortalama olarak... 960 \$'lık gelir seviyesi de Türkiye'yi geliştirmekte olan ülkelerin hemen hemen ön safına yerleştirmiş bulunuyor. Bu gerçeklemler memnuniyet verici olmakla beraber, gerçekleri ne derecede yansıtıyor? Bu husus tartışmaya açıktır. Bir kere Milli Gelir artışında hizmet sektörünün payının gittikçe büyüdüğünü görüyoruz. Kişi başına 960 \$'lık gelir seviyesi de cari kurlara göre hesaplanmış bir seviyedir. Milli Gelirin son 5 yılda gerçekten ortalama % 7 oranında artıp artmadığını bir ara tartışmamız yerinde olur. Fakat her ne olursa olsun sanayi payının beklenen oranlarda gelişmemiş olmasına rağmen Milli Gelirdeki artış memnuniyet vericidir.

Bunun yanında bir sürü olumsuz faktör var. Bunları birer cümle ile belirtirim: Türkiye'de GSMH'dan yapılan tasarruflar beklenen oranlarda olmuyor. Asgari bir yatırım seviyesini sağlamak için dış kaynaklardan yararlanmak zorunluluğu gittikçe artmaktadır. Bundan beş yıl önce GSMH'daki tasarruf oranı % 20'nin altında idi. Şimdi de % 20'nin altında. Planlardaki rakamlar özellikle Üçüncü Beş Yıldaki, hep kâğıtta kalmış durumdadır.

İş gücünün Türkiye'de yaklaşık % 13'nün fazla olduğu, yani işsiz olduğu programlarda kaydediliyor. Aslında bu da verilen bilgilere göre konservatif bir orandır. Çünkü iş gücü arzını hesaplarken Ordudaki, dış ülkelerdeki işgücü sayılmaktadır.

1977 başında Türk vergi sisteminin adaletsizliği, verimsizliği ve ekonomi üzerindeki çeşitli olumsuz etkileri son beş yıllık şiddetli enflasyondan sonra daha belirli ve şiddetli bir görünüm almıştır. Son beş yılda ortalama % 20'ye yakın bir enflasyondan geçtik. Bunun ekonomi üzerindeki etkilerini kısaca belirtmekte fayda var. Hastalıklı ekonomi halindeyiz. Şiddetli enflasyon Türkiye'de iç fiyat seviyesini, dış âlemle bağlantılı halden çıkarmıştır. Kambiyo kurlarını sun'i ve son derece fazla değerlendirilmiş hale getirmiştir. Bu şartlarda talepte dışa doğru bir kayma gittikçe hızlanacaktır. Bunu enflasyonun Türkiye ekonomisine yaptığı en büyük tahriplerden biri olarak nitelendirmek yerinde olur. Dış ödemelerimizde büyük açıklar vermiştir. Bu açıklar sonunda büyük borçlara girmişizdir. Tabii bu borçları son derecede olverişsiz şartlarla almışızdır. Bir

kısım borçlara da kanaatmıca kanunî dayanağı olmadan kur garantisi verilmiştir. DÇM, özel dış krediler ve son defa da Yabancı Sermaye Kanununa göre gelen krediler kur garantisi verilmiştir. Bu Türkiye'de döviz sarfiyatından yararlanana en varlıklı sektörler nevi devalüsyona ve enflasyona karşı teminat vermek olmaktadır. Kanunî dayanağı da tartışılmağa değer.

Enflasyon sanayi sektörünün diğer faktörlerle beraber kârlılığını ve fon yaratma gücünü azaltmıştır. Sanayi, enflasyonun hızlı olduğu dönemlerde fiyatlarını hızla artıran fiyatlara uyduramıyor. Ayrıca bizde bildiğiniz gibi devletin fiyatlara çeşitli müdahaleleri var. Onun için son beş yılda Türkiye'de ciddi sanayi sektörü fon yaratma gücünde büyük zaafiyete uğramıştır. Yani hem işletme sermayesi, hem de yatırım sermayesi yaratmakta zorluklar içindedir. Bu açıdan borçlanma zorluğu artmıştır. Oysa enflasyon yüzünden borçlanmanın maliyeti de artmıştır. Bugün borçlanmanın maliyeti % 20'nin üstündedir. Böylece sanayici bakımından yatırıma girişmenin veya işletmeyi devam ettirmenin riski çok artmıştır. Siz Banka Dergisinde şiddetli ve devamlı enflasyonun sermaye piyasasının gelişmesini engellediğini vurguluyorsunuz. Artık kimse hisse senedi ve tahvile ilgili değildir. Gerçek kamu sektörü tahvillerine bir ilgi vardır ama o bir takım suni teşviklerden olmaktadır. Kamu kesiminin tahvillerine son dört yılda hem yüksek faiz verilmiştir, hem bu tahviller şimdi bankaların mevduat karşılıklarına mahsup edilebiliyor. Aynı zamanda hemen nakde çevrilebiliyor. Yoksa bu özel teşvikler olmasa tahvil piyasasında ilgi bugünkülerden çok alt düzeylere düşecektir. Şiddetli enflasyondan herkes kendisini korumak istiyor.

DURAKBAŞA : Sayın Kurdaş bu enflasyon ortamında bir kısım gurubun eklenen gelirleri nereye gidiyor, sanayiye gitmediğine göre..

KURDAŞ : Halkın gayri menkul mallara karşı çok belirgin bir temayülü var. Bu yüzden gayri menkul fiyatlarında son üç yıldaki artışlar öyle hiçbir fiyat artışı indeksi ile karşılaştırılmayacak ölçülerde. Bu sebeple yatırımlar da bir türlü planlarda öngörülen rakamlar içerisinde gerçekleşmiyor. Gelir sanayi yatırımlarına istenen ölçüde gitmiyor, gayrimenkul spekülasyonuna çok büyük ölçüde kayıyor. Tabii bu kayma gitgide artmaktadır. Türkiye ekonomisinde enflasyonun bu olumsuz etkilerine daha çok örnek vermek mümkündür. Enflasyon banka sistemini de artık devreden çıkartmak üzeredir. Kimse parasını bankaya yatırmıyor. İlk kez 1976'da tasarrufların artışı cari fiyatlarla Milli Gelirin artışının çok gerisinde kalmıştır. Normal olarak tasarruflar cari fiyatlarla Milli Gelir artışının biraz üstünde olmalıdır. Yani kimse tasarrufunu bankaya koymak istemiyor. Ama bu şu demek değildir: Bankalar bu sene kâr etmeyecek. Bankalar gene kâr edecekler. Çünkü imkânlarını ve bu arada DÇM'den sağladıkları imkânları çok büyük fiyatlarla ikraz etmektedirler.

DURAKBAŞA : Enflasyon da bankaların bu gücünü artırıyor. Yani krediyi diledikleri gibi, dilediklere fiyata satma gücünü.

KURDAŞ : Spekülatif konularda artırıyor. Şöyle söyleyeyim: % 20'nin üstünde bir ikraz maliyeti olunca bunu ciddi bir sanayici kolay göze alamaz. Çünkü % 20'nin üstünde maliyetle alınan krediyle bir yatırıma girmek; 3-4-5 yıl yatırım devam edeceğine göre, bu sürede % 20 faiz ödemek demek, özellikle ilk yıllarda alınan kredileri kısa bir dönemde kullanmak demektir. Bu durum ciddi sanayici, ciddi yatırımcının aleyhine bir durumdur. Ama spekülatif maksatlarla, mal stok ederek v.s. spekülatif kazançlar ümit ederek yapılan bir projede bu ölçüde yüksek maliyetli banka kredileri alınabilir. Bankaların kredileri o yönlere kaymak bakımından da bir cins tazyik altındadır. Ciddi sanayici için bu dönem bir yandan yüksek faiz, yüksek maliyet, öte yandan fiyat kontrol dönemi, hızla yükselen fiyatlara uyamamak döneminde yatırım yapmak, büyük problemdir. Ben Türkiye'nin önümüzdeki dönemde yatırım yapma sorununda, özellikle özel kesimde

çok ciddi çekinmelerin olacağı görüşündeyim. Dış ödemeler açığı üzerinde durmuyorum. Sabit kur politikası, yüksek enflasyon politikasının tabii sonucu olarak Türkiye son üç yılda 3 milyar \$'a yakın açık vermiştir. 2 milyar \$ borçlanmıştır. Bu arada özellikle üzerinde durmak istediğim iki nokta var: 1977 yılı başında Türkiye'nin petrol durumu kritik nitelik arz ediyor. Türkiye petrol üretimi ve tüketimi açısından durumu en zayıf ülkelerden biridir. 1976'da Türkiye'de yaklaşık 15 milyon ton ham petrol tüketilmiş, bunun sadece % 20'si iç üretimle karşılanarak % 80'i ithal edilmiştir. 1976'da ham petrol için dışarıya 1 milyar 160 milyon \$ ödedik. Ham petrol ithalatı faturasının 1977'de 1,5 milyar \$'a ulaşması beklenmektedir. Oysa, daha 1969'da Türkiye yıllık 7 milyon tonluk petrol tüketiminin % 50 kadarını içerde üretiyor, % 50 kadarını (3,2 milyon tonunu) da ithal ediyor bunun için dışarıya sadece 61 milyon \$ ödüyordu. 7 yılda bu durumda çok üzücü ve ürkütücü değişme olmuştur. Türkiye'de ham petrol üretimi artmamıştır. Aksine gerilemiştir. Buna karşılık yanlış fiyat politikası, yanlış yatırım politikası ile petrol tüketimi artmış, OPEC'in fiyat yükseltmesine rağmen artmıştır. Dış ödemelerde petrol yüzünden büyük tazyikler olmuştur. Öyle gözüküyor ki, 1977 de bu bir kriz noktasına erişecektir. Çünkü 1,5 milyar \$'lık petrol ithalatını, Türkiye'nin, dış borçlanma şanslarının azaldığı bir dönemde rahatça karşılayabilmesi ciddi bir sorundur.

1977 başında Türkiye ekonomisinin durumunu belirtirken işçi-işveren ilişkileri üzerinde de biraz durmak gerekiyor. Bildiğiniz gibi işçi-işveren ilişkileri şimdi bir bunalım dönemine girmiş bulunuyor. 1963'te bu sisteme, özgür sendikacılık, toplu sözleşme, grev ve lokavtla girdik. İlk 8-10 yıl büyük sakıncalar taşımadan, hatta sosyal açıdan büyük faydalar getirerek bu sistem işledi. Fakat son üç yılda bir taraftan enflasyonun yarattığı panik, bir taraftan sendikal rekabet yüzünden bu sistem dejenere olma yolundadır. Türkiye'de adam başına Milli Gelir 15 bin lira civarında. Çalışan nüfus itibariyle Milli Gelir hala 40 bin liranın altında, cari fiyatlarla. Fakat organize işçi kesiminde bir işçinin ortalama maliyeti 76-77 yılında 120.000 liranın üstünde. Yani bu kesim Türkiye'nin imkânlarının çok üstünde bir gider düzeyine erişmiş durumda. Bu da sanayiye ayrıca tazyik eden bir faktör olmaktadır.

Bu tabloya 1977 bütçesini ekleyin, 1977'de İktisadi Devlet Teşekküllerinin büyük açıklarını ekleyin. 1977'de seçimi ve bu seçimin getireceği tarımsal ürün destekleme politikasını ekleyin. Döviz rezervlerinin kalmayışını, dış borçlanma olanaklarının kalmayışını ekleyin ve işçi-işveren ilişkilerinde devlet sektöründe Hükümetin tavizkâr tutumunu ekleyin. 1977 bekleyişleri sanırım ki kendiliğinden ortaya çıkıyor.

DURAKBAŞA : Teşekkür ederim Sayın Kurdaş. Sayın Bulutoğlu, sizin görüşlerinizi alabilir miyim?

BULUTOĞLU : Sayın Kurdaş karamsar bir tablo çizdi. Bu tabloyu ferahlatıcı bir görüş getiremeyeceğim için üzülüyorum. Bazı noktaları vurgulamakla yetineceğim. 1977 için ekonomide başlıca iki önemli konu görüyorum enflasyon ve dış ödeme açığı... Bunlar o derece ciddi ki diğerlerini gölgeliyor. Başka zor sorunlar da devam edecektir. Fakat en önemli güçlükler bu iki noktada yatıyor. Önce enflasyon nasıl gidecektir, bunun üzerinde duralım. Bence basit bir hesap, bir sağduyu hesabı enflasyonun nasıl gelişeceğini gösteriyor. 220 milyar liralık bir bütçe var. Ve bu henüz katsayı artışlarını içine almıyor. Katsayıda daha büyük artışlar olabilir ve bununla bu rakam daha da şişebilir. Türkiye gibi bir ülkede uzun vadede bütçenin ulusal gelir içerisindeki payı fazla değişmez. Son yıllarda % 20-21 idi. Biz bunu artırarak % 25 diyelim. Demek ki, 220 milyarın 5 misli 900 milyar civarında bir (parasal) milli gelir olmalı ki, bu bütçe onun içine sığsın. Bu takdirde bu yılki 640 milyarlık parasal milli gelirin 900 milyara ulaşması gere-

kir. Demek ki, parasal olarak milli gelirin % 37,5 artması lâzım. Bunun % 7'sini gerçek artış dersek % 30 fiyat artışı beklememiz makul ve normal. Bu bütçenin gelişinden çıkarılmış basit bir sonuç. Şimdi denebilir ki, 220 milyar harcanamayabilir. Evet, bir çoğu harcanmayacaktır. Fakat bir çoğu da fazlasıyla harcanacaktır. Özellikle personel giderlerinde ve Sayın Kurdaş'ın da belirttiği gibi kamu kesiminin açığı ve ürünlere yapılabilecek zamlar bütçeyi hiç de küçültücü yönde olmayacak. Kamu kesiminin açığını rahatlatmak için çok para lâzımdır. Çok parasal Millî Gelir lâzımdır. Şimdi, % 37-40 parasal gelir artınca bunun ne kadarın gerçek gelir artışı olduğunu hesaplarken, indekslerin son derecede hassas olması lâzımdır ki gerçek gelir artışı % 6 mı, % 7 mi bilebilelim. Yani büyük enflasyonlarda gerçek göstergelere geçiş yöntemleri çok daha titiz ve sıhatli olmak gerekir. Bundan ise şüphelerimiz var. Çok önemli bir konu, Türkiye'de bir yandan bütün ücret ödemeleri artışlı tarifede üst dilimlere tırmanıyor. Devletin bütçesi gerçek olarak % 10 artıyorsa, parasal olarak % 20 artıyor ve devlet bütçesinden ödenen pek çok para, personel maaşının hemen hemen % 40'ı bir para hareketine sebep olmuyor, kağıt üzerine bir tarafa yazılıyor, sonra da küçük neti ödeniyor. O büyük rakam milli gelir hesaplarına geçiyor ve büyük rakamla küçük rakam arasındaki fark da gittikçe büyüyor. Bu demektir ki, göstergelerde kamu hizmetlerinin payı yıldan yıla daha büyük görünüyor. Bunun hesaplamalar yapılırken dikkate alınması, düzeltilmesi lâzım. Büyük bir enflasyon bekliyoruz. Bunu durdurucu yönde bir gidiş yok. Bunu durdurucu olmayan bir sorun da dış ticaret açığı... Sayın Kurdaş Batı ekonomilerindeki canlanmaya değindi. Batıda canlanma olurken, Türkiye bu büyümeden yararlanacak durumda değil. Para değeri aşırı yüksek saptanmış: içerde enflasyon bütün ürünleri kapmakta. Ve nisbi olarak ihracat cazibesini kaybetmiş durumda. İçeride talebin sisirilmesi, ürünleri dış talebin çekmesine olanak bırakmıyor. Demek ki, biz ulusal gelirden dış talep için bir büyüme, ihracat yoluyla bir büyüme bekleyemeyiz. İhracat da bir artış bekleyemeyeceğiz ve bu, gün geçtikçe daha büyük sorun oluyor. Çünkü içerdeki fiyat artışları dışardakinden daha fazla olarak seyrediyor. Önümüzdeki aylarda ihracat tıkanmasının daha da artacağını söyleyebiliriz. Ve sonuç olarak her seferinde vahim sarsıntılara yol açan büyük ölçülü bir devalüasyona geliyoruz. 46, 58, 70 devalüasyonları gibi. Şu farkla ki bu defa bu darboğaza çok daha kısa sürede ulaştık.

KURDAŞ : Fiyatların ortalama % 20 artığı bir dönemde bu sonuç kaçınılmazdır

BULUTOĞLU : Fakat hiç kimse meyvelerini toplayamayacağı zahmeti veya acıyı çektiirmek istemez. Bu devalüasyonun olumlu meyveleri birkaç yıl içinde alınabilir. Bunun için bu Hükümetin yapabileceğini ben tahmin etmiyorum.

KURDAŞ : Seçim döneminde bu Hükümetin gerçekçi bir kur politikası izlemesi tasavvur edilemez. Kur ayarlamasının eskiden bizde ihracata etkisi tabii biraz daha geç oluyordu. Çünkü tarımsal bir ekonomi idik. Oysa sanayide kullanılmamış kapasite ile içte satılan bir takım malların dışa kaydırılması kolaylığı vardır. Bir de sanayinin bugünkü kurda dıştan maruz kaldığı bir rekâbet var. Suni kur altında gümrük duvarının indirilmesi demek, \$'ı siz 5 lira yaparsanız Türkiye'de hiçbir sanayi tutunamaz. 16 lirada sanayinin dış rekâbete karşı gücü zayıftır. \$ yükseldiği zaman bu güç artar. Sanayi bunun ne zaman farkına varacak bilemez. Ama çok önemli.

GÖNENSAY : İthalât yasakları da var; yani ithal edilemeyen mallar da var. Girdiler ithal edilebiliyor. Onun için kurun yüksek tutulması ithal ikamesi sanayiine büyük teşvik yapar. Yani aşırı kârlandırır. Çünkü girdiler ucuzlayacak. Rekâbet edecek malların çoğunun girmesi yasak zaten.

AYSAN : Yeni kurulacak sanayii de hiç teşvik etmeyecek ama...

GÖNENSAY : Yatırım mallarını, ara malları sanayini hiç teşvik etmeyecek.

KURDAŞ : Düşünün biz hep AET'yi tenkit ediyoruz. Aslında biz kendi kendimize AET'den çok daha fazla zarar vermekteyiz. Kurumuzu suni olarak yüksek tutuyoruz. Bir taraftan AET'ye gümrük tarifemizde taviz veriyoruz. O zaman sanayimiz kendi elimizle her gün biraz daha vahamete itiliyor. Bu durum bir yıl daha devam etsin, tesadüfen birisi bize büyükçe bir kredi versin, Türkiye'nin ithal kapıları açılsın, Türkiye'deki pek çok sanayi bunalıma girecektir.

DURAKBAŞA : Buyrun Sayın Bulutoğlu.

BULUTOĞLU : Ben tekrar bıraktığım yere dönersem; bu dış ticaret tıkanmasının iki çözümü var. Kısa vadeli ve uzun vadeli. Ben kısa vadeli problemlere bakıyorum şimdi. Sanayi stratejimiz, ithal ikâmesi, ihracatın teşviki ve Ortak Pazarla ilişkiler. Bunları biran için bir yana bırakıyorum. Fakat şu anda en önemlisi dış ticaret açığını kapatmak. Geçen yıl Hükümet bunu ithalât arzularını köstekleyerek ve bir yandan da DÇM yolunu sonuna kadar kullanarak, daha sonra kredili ithalât yoluna giderek idare etmeyi basardı. Fakat her çarenin sonuna gelinmiştir. DÇM'nin de sonuna gelinmiştir ve bu büyüklükteki dış ticaret açığını finanse edecek kredi yollarını müzakere etmenin olanağı kalmamıştır. O zaman yokluklar başlayacak. Yokluklar artık 1958 yoklukları gibi değil. Türkiye'de 70 lerde sanayimiz büyük ölçüde ithal girdilerine dayanıyor ve dış ticaret dar boğazının önemi, artık kahve içmemekten ibaret değil; işsizlik... Bu çok önemli bir sorun oluyor. O halde aynı yolda devam edebilir mi bugünkü Hükümet? Aynı yol DÇM'ye devam ve kredili ithalâta devam. Benim şüphelerim var. DÇM'yi daha geniş bir çerçevede içersinde ele alırsak; Kore, Arjantin, Brezilya, Peru, Zaire gibi bazı ülkeler batık durumda. Bunların hepsinde de kısa vadeli dış bankalar sisteminin kredisine aşırı bağımlılık var. Biz bunun bir şeklini almışız : DÇM Amaç güya dışardaki Türk işçisine imkân yaratmak sonuç ise Türkiye'deki sanayicinin finans ihtiyacının karşılanması. Ve işleyiş yolu ayrı ayrı şahısların dış pihasalardan bu krediyi bulması şeklinde oldu. Türk sanayicisi böylece içerde nominal % 22 faizli kredi yerine daha ucuz bir kredi elde etti. Ama gerçekte bu Devlete daha sonra daha pahalıya mal olacak... Çünkü faiz + kur garantisi riskini ödeyecek. Tabii devalüasyon yaptıkça meselâ doların değerinde 1 liralık bir artış Hazineye 1.5—2 milyar liraya mal olacak. Bunun yasal dayanağı nedir? Merkez Bankası özel hesapta para yok diyecek. Hükümet bunu bir yerden bulup verecek. Bütçede ödenek de yok. Nereden verecek? Ödenegi buldu diyelim. Fakat işin temeli, Meclisin iradesinden geçmemiş bir masraf olacak. Hükümet taahhüt etmiş ve bunu yapacak. Bu işin yasal tarafı. Öte yandan bu kadar ağır şartla, kur garantisi ile borçlanmaya hiç gerek yoktu. Türkiye Euro-dolar piyasasına fert değil de Bankacılık sistemi ile çıksaydı, çok daha ucuz kredi bulabilirdi. 1.75 den biraz daha fazla olsun, 2 fark, 3 fark ödesindi. Zaten şimdi 1,75 den çok daha fazlası özel komisyon olarak ödeniyor. Bu gün bu şartlarla bile veren bulunamıyor. Çünkü batıda dolar piyasasını idare eden bankalar limitlerini doldurmuş ve bayağı kara kara düşünmeğe başlamış durumdalar. Yukarıda değindiğim ülkelere dış ticaret açıklarını nasıl kapatacaklarına dair önerilerde bulunuyorlar. İşlerine karışmaya başlıyorlar. Bence bu çok önemli bir boyut. Türkiye, Osmanlı borçlanmasından sonra, bu hallere düşmemeliydi. Bu bizim için tarihi bir dersti.

Tabii ki, Türk Ekonomisi büyük ekonomidir. Büyük bir piyasası var. İşçi dövizleri herşeye rağmen potansiyel olarak gene büyüktür, iyi bir yönetimle bu kötü durumun içinden çıkılabilir. Fakat şu anda bunu sağlayacak bir irade görmüyorum. Ve DÇM finansmanı her yıl ortak bir finansman gerektiriyor; bu ise tıkanmış durumda. Yahında bizim ihracatımız sadece petrolü finanse edemeyecek hale gelecek. Demek oluyor ki, dış ticaret açığı en önemli kısa vadeli sorun olarak önümüzdeki aylarda bizi sıkıştırarak, hem de bu enflasyonla birlikte

Enflasyonun olması ihracatın da azalması olduğu için dış ticarete etki edecektir. Önümüzdeki aylarda bunlar birbirlerini şiddetlendiren iki afet olarak oluşumlarını devam ettireceklerdir.

AYSAN : Benim bir sorum var. Bizde petrolü şimdi dışardan aldıkları fiyatın daha ucuz satıyorlarmış. Merkez Bankasında bir hesaptan besliyerek.

BULUTOĞLU : Şimdi, Merkez Bankasındaki tevzin fonu hesabında normal olarak ithalde alınan istihsal vergisi birikiyor. Sonra da tüketiciye olan fiyatlar sabit tutuldukça dışardan ithal edilen CİF değer de yükseldikçe bu ikisi arasındaki marj yeniyor. Artık o tevzin fonu tamamen tükendiği gibi vergilerden de Hazine mahrum kalmaktadır. Bu gidişle belki yakında petrolü CİF değerine satacağız.

DURAKBAŞA : Bu kur garantisi tanımı içinde eğer Hükümet kendi sebebiyet verdiği bir şeyi telâfi etmek istiyorsa, o zaman, herhalde enflasyon dolayısıyla sebebiyet verdiği diğer hususları da düzeltmesi lâzım. Belki o zaman bu kur garantisinin mantığı olabilir. Mevduatı, ücretleri endekslemek gibi ama yalnız bir yanda kur garantisi hele bunun içersine hiç yatırımla ilişkili olmayan DÇM kredilerini sokmak...

KURDAŞ : O nokta çok önemli. Herkes sanıyor ki, DÇM'yi sanayi kullanmıştır. Fakat benim intibahım sudur ki, DÇM'nin bir önemli kısmı bizzat ithalâtçılar tarafından kullanılmıştır. İthalâtçı dışardan DÇM getirmiştir. Türk lirası elde etmiştir ve onunla ithalât yapmıştır, büyük ölçüde böyle kullanılmıştır. Buna da şimdi kur garantisi verilmektedir.

DURAKBAŞA : Proje üzerine gelseydi...

KURDAŞ : Bu DÇM'lerin önemli bir kısmı spekülâtif maksatlarla getirilmiştir. İthalât kredileri veya ithalâtı teşvik eden krediler şeklinde işlediği de tatbikatti örneklerinden biliniyor.

DURAKBAŞA : Sayın Bulutoğlu acaba işsizlikle ilgili olarak tahmin yapabilir misiniz? Biliyorsunuz bir artış eğilimi var da, 76 da böyle 77'de daha mı şiddetlenecek?

BULUTOĞLU : İşsizlik uzun vadeli bir sorun. Ben fazla incelemiş değilim. İncelemeler hakkında da fazla bilgim yok. Şunu söyleyebilirim ki, sanayileşmenin modeli gittikçe bir yandan işsiz bırakırken, bir yandan iş veriyor. Öyle olabilir ki, işsiz bırakma daha yüksek olabilir. Seçtiğiniz sanayi modelinde insanlara işvermeden çok, sermaye yoğun teknolojiye gidilmiş olabilir. Bir kere emek kullanmak çok pahalı bir şey. Vergi maliyeti, sosyal külfetler çok yüksek. Kıdem tazminatı çok yüksek, grev derdi de var.

DURAKBAŞA : Buyrun Sayın Gönensay...

GÖNENSAY : Araya başka meseleler girmeden bu DÇM konusunda ve kur garantisinde bir iki şey söylemek istiyorum. Sayın Bulutoğlu'na sormak istiyorum. Bütün sakıncalarına rağmen, DÇM olmasaydı acaba ne olurdu o soruyu soruyorum. Ve şu noktadan hareket ediyorum. Dengeyi sağlamak için gerçekçi kur tatbik etmek lâzım, ama gerçekçi kur tatbikatına yakın zamanda geçileceğe benzemiyor. Geçilse bile bu meyvelerini 1-2 yıl sonra verecek. Bu arada DÇM olmasa büsbütün yokluk olacaktı. İthalât yoklukları v.s. ve ekonomi belki büsbütün bir krize girecekti. Kur garantisi olmasaydı DÇM acaba gelir miydi? DÇM'yi almak isteyen olur muydu?

BULUTOĞLU : DÇM yerine ne koyabilirdik? Herhalde devlet olarak bankacılık sistemi olarak daha iyi şartlarla borç para alabilirdik.

GÖNENSAY : Buna katılıyorum. Bizim Avrupa para piyasalarına giriş şeklimiz çok beceriksiz ve acemice olmuştur. Bankalar sistemi aracılığı ile daha akıllı ve

biçgili bir şekilde olsaydı, devlet kanalıyla alınsaydı, şüphesiz çok daha uygun fiyatlarla kredi sağlanabilirdi. Müracaat eden kuruluşların çoğu da ufak tefek kuruluşlar. Onun yanında büyük kuruluşlar daha müsait şartlarla kredi aldılar.

DURAKBAŞA : Evet Sayın Kurdaş.

Mart'ında yeni bir hükümet işbaşına gelmişti. Bu yeni hükümet bilimsel olan

KURDAŞ : DÇM biliyorsunuz 75 Mayıs'ında yeniden ihdas edildi. Evvelce 1967 de ihdas edilmiş, sonra 1973 de kaldırılmıştı. 1975 de yeniden konuldu. 75'in yolu seçer; Türkiye'de suni kur politikasını değiştirir, Türk parasının fazla değerlendirilmiş niteliğini kaldırır, Türk ekonomisini normal kanalına, rayına oturtabilirdi. Bu alternatifini seçmeyip bir kur garantisine, bir DÇM sistemine giderek onu hiçbir şekilde düzenlemeden geri getirmek çok vahim bir hata olmuştur. Bunu pekâlâ Bankalar kanalıyla getirtebilirdi. Diyebilirdi ki, DÇM sistemini yeniden getirdim ama, bunu ancak bankalar yapabilir. Bankalarda iç ikrazlarını, kur garantisini borç alana yüklerlerdi. Bu hem, bu sistemi rasyonelize eder, hem maliyetini azaltır, hem de ithalâtı bu yoldan gereksiz yere teşvik etmez. Ayrıca devletin sırtına bu kadar büyük, haksız külfet yüklemek. Bu külfeti devlet birgün nihayet vergi gelirleri ile ödeyecektir. Kısacası benden aldığı vergiyi bu döviz getirmiş ve bundan yararlanmış; ithalatçı ise getirdiği malları büyük fiyatlarla satmış, kârını yapmış; sanayici ise, sanayi mallarının fiyatına yüklemiş kişiyi vermektedir. Bu Türkiye'de döviz kullanan sektörün bir yeni teşvik örneğidir.

BULUTOĞLU : Veya ihrac ettiği için 1 Dolar başına 25 TL. kazanması gerekenin eline 17,5 lira vermek.

KURDAŞ : Yani ihracatçı, onun gerisindeki sanayici, turistik tesis işleten veya dışardaki işçiden gerçek değerinden ucuza alıp ithalâtçıya ucuza verdiğimiz dövizle ilâveten ithalâtçıya DÇM yoluyla haksız bir gelir aktarılmıştır ve daha da kötüsü, şimdi bu sektör karşımıza çıkıp diyecektir ki; «devalüasyon yapmayın, çünkü bu kur garantisi yüzünden ayrıca kamuya yükü olacak». Onları memnun eden bir de destek sağlanmış oluyor.

DURAKBAŞA : Oysa Türkiye belirttiğiniz gibi bu tecrübeden geçmişti 73 de. Ve durdurulmuştu orada.

BULUTOĞLU : Ama dış ticaret finansmanı sorunu bitmişti de durdurulmuştu.

DURAKBAŞA : Böyle bir tecrübeden geçtikten sonra 1973 de, O zaman da bunların ödenmesinde bir takım güçlükler doğdu. Sayın Kurdaş'ın da belirttiği gibi 1975 Mart'ında Türkiye ekonomisi rayına oturtulsaydı, tedbirler alınmış olsaydı o zaman DÇM'ye bir ölçüde devamda sakınca olmayabilirdi. Şu anlamda söylüyorum; dışa açılma açısından sağlıklı bir ekonomide DÇM'nin normal piyasa mekanizması içerisinde çalışmasında bir sakınca olmayabilir. Ama böyle kamçılu bir ekonomiyi DÇM'yi musallat ettiniz mi ondan sonra beklenmedik sonuçlar doğuyor.

KURDAŞ : Hem de yüksek enflasyonlu bir ekonomide DÇM'ye kur garantisi vererek...

BULUTOĞLU : Bu son değindiğiniz noktayı ben Türkiye'nin finansal kurumlarının az gelişmişliği ile izah ediyorum. Daha doğrusu bu konunun da az bilinirliği ile... Türkiye az gelişmiştir. Hep maddi sektör düşünülüyor. Oysa bizde mali kurumlar kesimi sanayi kesiminden çok daha az gelişmiştir. Buna sanırım Sayın Hatiboğlu da katılacaktır.

DURAKBAŞA : Tabii bankacılık sistemi pek gelişkin değil. Yalnız bu meselede bankacılık sisteminin değil, Hükümetin kusuru var. Buyrun Sayın Hatiboğlu .

HATİBOĞLU : Önce bir noktaya değinmek istiyorum. Buradaki değerli arkadaşlarımız Türkiye'de fiyat sistemine inanan ve Türkiye'nin büyük ölçüde dış ödemeye problemlerinin gerçeklere uygun bir devalüasyonla çözülebileceğini söyleyen bir avuç kişiyi temsil ediyor. Önemli ve üzücü olanı bu masada paylaşılan görüşün genellikle benimsenmemesi ve düşüncelerimizin gerek iş hayatında, gerek Üniversitelerde, gerek devlet yönetiminde son derecede küçük görülmesidir.

DURAKBAŞA : Sayın Hatiboğlu, bu bilmemekten mi, yoksa bile bile mi böyle davranılıyor. Çünkü bu bir kısım kişilerin çıkarına dokunuyor.

HATİBOĞLU : Bir kısmı belki bile bile söylüyor, ama büyük çoğunluğu kanıma göre bilgisizlikten böyle düşünüyor. Efendim, müsaade ederseniz benim birkaç sorum var. Son 2-3 aydanberi ANKA Ajansında sık sık tekrarlanan şöyle bir yorum var: Deniyor ki; (*) büyük tutarlarda akreditif açılmış ve bu akreditifin açıldığı, lehtarlarına bildirilmiş. Merkez Bankası bunların teydiye talimatını muhabeirlerine verdiği halde, munabeirleri nezdindeki hesabı müsait olmadığından, hesaplarına geçiilememiş; bu yüzden döviz rezervleri olduğundan hayli yüksek gözüküyor. Acaba değerli iki maliyecimiz, bunun nasıl olabileceğini bize izah edebilirler mi? Eğer bu böyle ise, aynı konu ile ilgili olabilecek şöyle bir müşahadem var. Yıl başında Merkez Bankasının pasifindeki «Muhtelif» kalemi 30 milyarken yıl sonunda 75 milyar liraya çıkmış. Hele son zamanlarda bu rakam her hafta 3-4 milyar lira artıyor. Böylece Merkez Bankasının bilançosu bir yerde anlamını kaybetti. Bir bilançoda «Muhtelif» kaleminin tutarı ne kadar fazla olursa o bilançonun anlamı da o derece kaybolur. Şimdi bu «Muhtelif Kalemi»nin içine neler giriyor ve demin söylediğim vak'a ile bu kalemin ilişkisi ne olabilir? Ayrıca bu soruya ek bir nokta daha var. Yine ANKA bültenine göre, Basel'deki Uluslararası Ödemeler Bankasından 150 milyon Dolar alınmış, şu kadar ki, kullanılmamak şartıyla, sırf döviz rezervlerimizi yüksek göstermek amacı ile. Bunun da ne anlama geldiğini bilemiyorum. Bu konuda yorum gelirse memnun olacağım. İkinci sorum şu: Acaba 77 yılında plânlanan ithalât nasıl karşılanacak? Üçüncü sormak istediğim soru da şu: Herkesin üzerinde birleştiği bir konu. Hükümet seçimlere kadar devalüasyon yapmazsa bu iş nasıl yürütür? Hiç onu da aklım kesmiyor. Seçimlere kadar devalüasyon yapılmaması ülkeyi daha ne büyük çarpıklıklara getirir, onu da doğrusu anlayamıyorum. Bu soruların cevabını rica ediyorum.

DURAKBAŞA : Buyrun Sayın Kurdaş.

KURDAŞ : Bir teknik konuya ben cevap vereyim. Merkez Bankasının bilançosunda 31 Aralık tarihi itibariyle ilgi çekici bir gelişme var. Öyle anlaşılıyor ki, 21-30 Aralık arası dışardan önemlice bir borç almışlar. Bu borç pasife girmiş. Kısa vadeli olabilir, iki gün vadeli de olabilir. Ve aktifte mevcutlar kabarmış. Bizde döviz rezervini yanlış hesaplarlar. Yalnız altın mevcudu + döviz borçluları (konvertibl) kalemini alırlar. Pasifte de döviz alacaklıları (konvertibl) kale-

---

(*) Anka Ajansı 1976 Yıllık Ekonomik Raporunda aynen şöyle denilmektedir: «Aralık ayı başı itibariyle beklenen transfer talepleri 555 milyon doları bulmuştur. Ayrıca, 1,3 milyar dolarlık ithalat talebi için akreditif açılmış olmasına rağmen, bunların kuvertürü (döviz karşılığı) gönderilmemiştir.»

Bu 1,3 milyar \$ rakamı bize yüksek görünmektedir. Z.H.

mini bundan düşerler ve mevcudu böyle bulurlar. Onun için döviz rezervleri olduğundan çok yüksek gözüktür. Türkiye'de döviz rezervlerini hesaplarken ak-tifte yukarıda değinilen 2 kaleme ilâveten muhtelif kalemindeki döviz hesabını da ilâve etmek; buna karşılık bunlardan pasifteki döviz alacaklarından başka «Muhtelif» deki döviz borçlarını düşmek lâzımdır. Bu hesabın önemli kısmı, Mer-kez Bankasına paraları yatırıldığı halde, henüz transferleri yapılmamış, bekleyen döviz talepleridir. Yine ayrıca pasifte «Milletlerarası Müesseseler» kalemini de mevcuttan düşmek gerekir. Çünkü Para Fonundan borçlanırsınız, pasifte bu Mil-letlerarası Müesseseler kalemi şişer. Şimdi pasifteki muhtelif döviz kaleminin bir yıllık seyrine bakın. 30 milyardan 70 milyarlaraya çıkmıştır. Bu büyük kısmı iti-bariyle bekleyen transferlerdir. Bu transferlerle ilgili olarak Türkiye'de şöyle dur-umlar olur, olmuştur da : Meselâ 1953-58 döneminde birikmiş dış borçlar (arrier' ler) diye bir vaka vardır. O şöyle olmuştur : dışarıya bir mal ısmarlarsınız, ak-reditifini açarsınız. Adam akreditifin bedeli ödenecek diye, transfer yapılacak diye malı gönderir. Çekersiniz veya adam size malı mal mukabili göndermiştir. Siz malı çekersiniz, transferi olmaz. 1950-57 döneminde bu yüzden biz Batı'ya büyük ölçüde borçlandık. Sonra Paris Antlaşması ile onlar konsolide oldu. Hâlâ da o konsolidasyondan devam eden taksitler vardır.

BULUTOĞLU : O zaman finansmanın bir kaynağı belli şimdi.

DURAKBAŞA : Yalnız tam manasıyla (arrier) diyemeyiz. Şu anlamda, mal mukabili işlemlerde beklèmeler çok fazla olmuyor henüz. Yani akreditiflerde ol-duğu kadar ancak oluyor. Hatta belki daha az oluyor...

KURDAŞ : Sayın Hatiboğlu sordu, ne olacak? 1977 yılında Türkiye gittikçe o eski arrier tipinde borçları biriktirecek. Bu Türkiye'ye gönülsüz kredidir. 1953-57 döneminde oldu, bu dönemde de olabilir. Yalnız Avrupalılar 53-57 tecrübesini bil-diklerinden mal mukabili ihracat yapmamağa dikkat ediyorlar. Ashında yukarı-daki hesaba bakılırsa, Türkiye'nin döviz rezervi şimdi mevcut değildir. Negatiftir. Zaten bu durum bizi 75'de kısmen de 76'da daha büyük bir enflasyondan korudu. Aşağı yukarı 30 milyarlık bir para böylece çekilmiş oldu. Eskiden akreditif açardı-nız, bankaya parasını verirdiniz. Banka bunu Merkez Bankasına döviz transferi olana kadar yatırmazdı; ekonomide kalırdı. Geçen yıl bir karar aldılar. Bankalarda bekleyen tüm akreditif karşılıklarını Merkez Bankasına aktardılar. O yüzden bu kalem hızla kabardı. Ve emisyonu kısıtlayan en önemli faktör oldu. Şimdi bu yıl artık bu imkân da yok. Bu açıdan bu yıl enflasyonu frenlemek daha da zordur. Bu yıl meselâ bütçe açığı, İktisadi Devlet Teşekküllerinin açığı, tarımsal ürünlerin finansman açıkları derhal emisyonla yansıyacaktı. Bir başka olumsuz gelişme daha var. Eskiden Merkez Bankasından çıkan emisyonun bir kısmı ban-ka sistemi kanalıyla, mevduat karşılığı olarak, Merkez Bankasına tekrar dönerdi. Mevduat karşılıkları mekanizması zaten onun için ihdas edilmişti. Şimdi, geçen yıllar alınan tedbirlerle mevduat karşılıkları mekanizması da bozuldu. Bankalara verdiğiniz belirli kredilerin kaynağı olan mevduat için karşılık ayırmayabilirsiniz dendi. Yine devlet tahvili alırsanız onun kaynağı mevduata da karşılık yatırmak zorunda değilsiniz. Bu açıdan mevduat karşılıkları emisyon için bir denge unsuru olmak özelliğini artık yitirmiştir. İlgili çekici bir şey söyleyeyim : Mevduat karşılık-ları yıl sonunda 34 milyardır. Yıl başında bu 32 milyar civarında idi. Yani 1976 yılında mevduat karşılığı mekanizmasının etkenliği çok azalmıştır.

DURAKBAŞA : Müsaade ederseniz Sayın Hatiboğlu'nun sorduğu soruya iliş-kin olarak bir görüş sunmak istiyorum. Sayın Hatiboğlu dedi ki, bir kısım akre-ditifler açılıyor, karşı tarafa da bunun bedelinin ödenmesi talimatı verildiği halde

gerçekte bu bedel ödenmiyor. Bu nasıl olabilir? Eunun izah tarzı olsa olsa benim aklıma gelebilen, Merkez Bankası'nın muhahirleri nezdinde bir itibarı vardır. Banka bu itibarı kullanıyor olabilir. Bu anlaşarak, (ya da az bir ihtimal de olsa) zorlayarak, emrivakilerle kullanılmış olabilir. Diyelim ki, X muhahiri bana 100 milyon Dolarlık bir itibar tanıdı. Bir nevi kısa vadeli kredi anlamında. Bu imkân kullanılıyor olabilir. Esasen, uluslararası uygulamalarda iş talimatlarla yürür. Herhalde bir izah tarzı bu olabilir gibi geliyor. Bilmiyorum Sayın Kurdaş katılır mı bu görüşe?

KURDAŞ: Bu doğru olur. Merkez Bankası akreditif tediye talimatını muhahirine verdiği halde fiilen transfer yapılmaz. Yani orada dövizimiz yoktur. Ama o banka Merkez Bankasına bir nevi kredi açar. Ya da hesabı müsait değilse ve kredi açmamış ise karşılığını ister. Bu arada Merkez Bankası muhahire borçlu görünür.

BULUTOĞLU: Peki Sayın Kurdaş, madem ki ithalât transferlerinde bir aylık bekleme 70 milyar yapıyor, bu iki aya çıktığı zaman buradaki rakam ne olur?

HATİBOĞLU: ANKA Ajansı her hafta bu rakamı veriyor. Aralık tarihi itibarıyla bekleyen transferleri 700 milyon Dolar gösteriyor.

GÖNENSAY: Aslında burada rezerv tarifi, Sayın Kurdaş'ın söylediği gibi hesaplanmalıdır. Bu bakımdan net döviz rezervi, brüt döviz rezervi diye bir ayırım yapmak, anlamsızdır, yersizdir. Çünkü döviz rezervi çok kısa vadeli olarak ödenecek ile çok kısa vadeli olarak gelecek dövizler arasındaki farktır.

DURAKBAŞA: Ama bu bilgi Merkez Bankası vaziyetlerinde açık seçik verilmediği için hesabı yapılamıyor. Bu bakımdan hiç değilse saptanabilen altın mevcudunu + döviz alacakları — döviz borçları farkını net rezerv deyip göstermekle yetiniliyor.

KURDAŞ: Emisyona tesir eden döviz rezervi tarifi benim verdiğim hesaplamadır. Ama, Maliye Bakanları hep öteki türlü hesap yaparlar. 1 milyar Dolar rezervimiz var derler. Oysa kapıda bekleyen 1.5 milyar transfer vardır. İnanır mısınız 1957 de boğazımıza kadar dış borcumuz vardı, transfer edilmemiş yüzlerce milyon dolar vardı. Hâlâ Bakanlar döviz rezervinden söz ederlerdi. Transferi yapsalar döviz rezervi hemen negatife dönüşecekti. Emisyona da etkisi olması açısından döviz rezervi aktifteki üç kalem ile pasifteki üç kalemin farkı olarak düşünölmelidir. Öbür türlü hesap yanıltıcıdır.

AYSAN: Fakat bunun içinde, uzun vadeli dış borçların, kısa vadeli taksitleri yok değil mi?

KURDAŞ: Dış borçlar emisyona tesir eden ve emisyona tesir etmeyen dış borçlar diye ayrılmalı. Merkez Bankası bir dış borç alır. Bunu aktifine geçirir. Pasifinde de bir dış borç görünür. Meselâ Para Fonundan 3 yıl vadeli bir borç alır. Bu borç pasife ve aktife yansır. Merkez Bankası bu dövizli sattığı zaman emisyonu kısar. Bunun dışında meselâ Etibank Alman hükümetinden bir kredi alır. O kredi ile Türkiye'ye mal getirir. Bunun emisyonla, parasal hareketlerle bir ilişkisi yoktur. Bu bir kaynak transferidir. Alınan borcun, bir gün faizi geldiği zaman veya ana para taksidi geldiği zaman ödenecektir. Onun TL. ları Merkez Bankasına yatırıldığı halde transfer edilememişse, edilemiyorsa aslında o teşekkül etmiş bir döviz taahhüdüdür. Bu hesaplara girer ve bizim rezerv durumumuzu etkiler; etkilemelidir.

AYSAN: TL. ları yatırılmamış olup da henüz ödenmemiş kısa vadeli taksitler yok burada.

KURDAŞ: TL. karşılığı yatırılmamışsa göremezsiniz.

GÖNENSAY: Emisyon azaltıcı etkisi de olmamıştır o ana kadar.

KURDAŞ: Olmamıştır.

DURAKBAŞA : Evet Sayın Bulutoğlu...

BULUTOĞLU : Hatiboğlu'nun sorduğu sorulardan, Merkez Bankası vaziyetinde nasıl (makyaj) yapıldığı hususu sanırım aydınlandı. 77 nasıl finanse edilecek? Devalüasyonun nasıl olsa uzun sürede sonuç verebileceği ifade edildi. Ancak, işçi dövizlerinde hemen etkisini gösterecektir.

DURAKBAŞA : Aslına bakarsanız, bu koşullarda seçime ulaşabilecek miyiz diye Sayın Hatiboğlu soruyor.

BULUTOĞLU : Kısa vadeli DÇM'lerin durumuna gelince... Bunların yenilemesini dışardaki bankalar her seferinde daha ağır şartlarla yapıyorlar. Ve hepsi de sanırım artık şu sıralarda benim Türkiye'ye olan limitim dolmuşlar diyorlar. Ayrıca kaldı ki, bu bankaların dünya çapında borç verdikleri paraları geri toplama çabaları var; Türkiye'de dahil. Net çıkış olması gerekir DÇM'de. Öteki olanaklar Hükümetin alabileceği ödünçler. Bunların doğrusu ben hangi safhada olduğunu bilmiyorum. Para Fonunun petrol fiyatının aşırı artışı nedeni ile verdiği petrol alım kredileri kullanıldı. Bu krediler yeniden yürütülmedi, büyütülmedi. Eğer Para Fonunun altın satmaktan biraz geliri varsa, o da çok fakir ülkeler için yapıldı. Bizim gibiler için değil. Ben en az Hatiboğlu kadar kötümserim. Doğrusu imkân olarak, muhabir avanslarını, kredilerini, ama o da ne tutar, diğeri de ithalatçı kredisini görebiliyorum. Dışardan ithalatçıya tanınabilecek kredi ise bu döviz darboğazında ne derece ümitli olabilir kestiremiyorum.

KURDAŞ : 77 Programında Hükümetin bir planı var, gördünüz mü? 77 ödemeler dengesi açığının nasıl finanse edileceğine dair Hükümetin tahminleri var. Burada ilgi çekici şey, kısa vadeli sermaye hareketlerinden 1.140 milyon \$ bekliyorlar.

BULUTOĞLU : Bu ortamda buna nasıl olanak görüyorlar?

DURAKBAŞA : Bir de son zamanlarda Kabul Kredisi (Acceptance Credit) yöntemi çalıştırılmak isteniyor. Böylece, dahildeki bankaların itibarından da yararlanılmak düşünülüyor. Ama henüz yaygın bir uygulama yok.

GÖNENSAY : DÇM konusunda 76 da hiç ummadığım bir DÇM girişi oldu. Bana öyle geliyor ki, 77 dahi aynı şekilde atlatılabilir. Şu sebepten : Avrupa para piyasasında ve dış para piyasalarındaki likidite fazlalığı halen devam ediyor.

DURAKBAŞA : Ama Sayın Bulutoğlu devam etmiyor dedi.

GÖNENSAY : Gelişmekte olan ve petrol üretmeyen OPEC dışı ülkelerin borçları 170 milyar Dolara varmış. Bunun aşağı yukarı 70 milyarı ticari bankalar tarafından açılmış krediler, büyük bir kısmı da Amerikan bankaları... Ve bu bankalar Sayın Bulutoğlu'nun dediği gibi gerçekten endişe içersindeler. Bu büyüyen borçları ülkeler nasıl ödeyecekler diye. Arjantin, Peru, Zaire problem içerisinde. Bunların borçlarını tecil ettiler. Çünkü tecil etmeseler bütütün probleme giriyorlar. OPEC dışı gelişmekte olan ülkelerin 1977 deki dış finansman ihtiyacı 42,5 milyar Dolar tahmin ediliyor. Öte yandan özellikle Avrupa para piyasaları aracılığı ile sağlanabilecek dış finansman ise 45,5 milyar Dolar. Yani 3 milyar Dolar da bir rezerv artışı tahmin ediliyor 1977 için. Gerçekten dış piyasaların durumu bu ise, bu projeksiyon gerçeği yansıtıyorsa, bana öyle geliyor ki, Türkiye de daha hiç olmazsa 77 yılı için borçlanma imkânını sürdürebilir. Siyasi faktörlerde işin içine girerse belki 1977 de kurtarılabilir.

DURAKBAŞA : Buyrun Sayın Kurdaş.

KURDAŞ : Burada yalnız bir nokta var. DÇM'den önemli bir kısmının vadesi 77'de geliyor. Hem o vadesi geleni geri almak, üzerine de bir ilave almak lazım. Aşağı yukarı 600-700 milyonu Dolarluk kısmının vadesi geldiği kabul edi-

lirse, demek ki, net bir katkı için 1,5 milyar \$ lık DÇM bulmak gerekecektir. Bu ise havlı zor görünüyor.

AYSAN: En hızlı zamanında, 76'da ne kadar artmış DÇM?

KURDAŞ: 1 milyar \$. Bir noktayı daha söyleyeyim: Bu döviz rezervini hesaplarken, yalnız Merkez Bankası bilançosuna bakmak yetmiyor. Eskiden Türkiye'nin bütün döviz hareketleri Merkez Bankasında toplanır idi. Fakat geçen yıllarda bazı bankalara döviz pozisyonu bulundurmak yetkisi verildi. Bugün bankalarda küçük bir döviz rezervi var, Merkez Bankası dışında. Bu bakımdan, döviz rezervini hesaplarken, Merkez Bankasının aktifindeki döviz kalemleri + bankalardaki küçük döviz pozisyonları — pasifdeki döviz transferi bekleyen borçlar ve kısa vadeli döviz borçlarını dikkate almak lazımdır. O zaman daha tam bir döviz rezervi tarifi elde edilmiş olur.

DURAKBAŞA: Yalnız orada Sayın Hatiboğlu'nun bir görüşü vardı. Son toplantıda belirtmişti. -Artık döviz pozisyonu tutmaya yetkili bankalardaki işlemler küçük rakamlarla ifade ediliyor. Bu da bu tutarların önemli olmadığını belirler diyor.

HATİBOĞLU: Şimdi hepsi 72 milyon Dolarmış.

KURDAŞ: Olabilir. Fakat ne ise o rakamı da ilâve etmek lazım döviz mevcutlarına.

DURAKBAŞA: Sayın Aysan... Enflasyon, döviz problemi, bunlar karşısında 1977 programındaki hedefler acaba gerçekleşebilir mi?

AYSAN: Tabii ekonomi için tablo, benim de değerlendirmeme göre çok olumsuz. Şimdi çok önemli finansman problemleri doğacak. Bu açıdan programın yatırım hedeflerinin gerçekleşeceğinden çok kuşkuluyum. 1977 yılında bu ölçüde yatırım yapılabilir mi, bütçenin bu halinde, İDT'nin bu durumunda, özel sektörün içine düştüğü yatırım korkaklığı havasında yatırım hedeflerinin gerçekleştirilebileceğini hiç sanmıyorum. Üretim hedefleri nereye varır? Üretim hedeflerinde, sınıai üretimde -ki en dinamik, en hızlı büyüyen sektör- büyük ölçüde ithalat rahatlığı rol oynar Türkiye'de... Tarım üretimi nereye varır? Onu tahmin edemiyoruz. Şimdi alınan haberlere göre rekolte iyi olacak gibi görünüyor. Ama hiçbir şey belli olmaz. Baharın gidişine bağlı...

Onun için bu karanlık tablo üzerine bir de tarım üretiminde düşüklük, iki yıl gayet güzel ürün alındıktan sonra bir de orada kazaya uğrarsak. Sınıai üretimde de ithalat güçlüğü dolayısıyla bir duraklama kaçınılmaz görünüyor.

DURAKBAŞA: Ama ithalatta geçen yıl pek fazla bir tıkanıklık olmadı, bir yokluk gerçekten doğmadı Sayın Başbakanın dediği gibi...

AYSAN: 1977 yılında ithalâtı 5 milyarla sınırlayacak olursanız üretim hedeflerine ulaşamazsınız. Sınıai üretim için program % 12 civarında artış tahmin etmiş. Bunun gerçekleşeceği çok şüphelidir. İthalâtı 5 milyarda kısıtlayınca, bu demektir ki, o üretimi sağlayacak ithal kaynağı 76 düzeyinde olacaktır. 76 düzeyinde olunca da sınıai üretimimiz büyük çapta o girdilere bağlı olduğundan çok kısıtlanacaktır. Bu karanlık tabloya bakınca, ben şöyle diyorum: Tedbirlerde önceliği nasıl sıralarsınız? 1977 için varsaysak ki, Hükümet yerine karar alıyoruz, ne yaparsınız? Şimdi görüşmelerden çıkardığım sonucu söylüyorum: En başta ihtiyaç, enflasyonun durdurulması. Ama bunu nasıl durduracağız? Bu bütçe ile bu imkânsız görünüyor. Enflasyon bu hızı ile devam edecek gibi görünüyor. Bütün diğer tedbirleri buna göre almak lazım. Geliyoruz bir diğer noktaya, kurun ayarlanması noktasına, alınacak tedbir bakımından. Kurun ayarlanmasından sonra tahmin etmek, şimdi 77 içinde kur ayarlanması olur mu, ona da olumsuz cevap veriyoruz: Olmaz... Öyleyse ne var? Devlet bu yatırım hacmini muhafaza etmek

istiyorsa, benim ötedenberi söylediğim indeksli tahvil ihraç ederek. Başka türlü bunu enflasyonsuz yoldan finanse etmeğe imkân görmüyorum ben... Bunu Maliye Bakanlığı ciddiyetle tetkik etmelidir.

KURDAŞ: İndeksli tahvilin bankacılık sistemine etkisi ne olur? Mevduatın bankaya akışı zayıflar. Bu şu demektir: eğer kamu sektörü indeksli bir tahville sahneye çıkarsa, tasarrufların kamu sektörüne akışında bir hızlanma olacaktır. Banka sistemine gidişi ise yavaşlar. Sanayi kesimi çok büyük bir yatırım ve işletme sermayesi zorluğu içersinde. Biliyorsunuz, fon yaratamıyor. Enflasyona uyamıyor. Fiyat kontrolleri var. Bir kısım sanayi çok zor durumda... Fiyatları tesbit edilmiş. Sanayici kesim bu şartlarda Merkez Bankası kaynaklarından faydalanmak için her yoldan tazyik yapacaktır. 76 da Hükümet tarım sektörü destekleme politikasında nisbeten mutedil davrandı. Bu yıl geçen yıla göre çok açılacaktır. Eğer tarım üretimi, geçen yılki seviyesinde kalırsa, yeni fiyatlarla o da ayrıca büyük bir enflasyon kaynağı olacaktır. Onun için ben hiçbir tedbir alınabileceğini sanmıyorum. Hatalar artırılmazsa onu teşekkülle karşılarım.

AYSAN: Başbakan petrol fiyatları artırmayacak dedi. Fakat ekonominin ihtiyacı olarak kesinlikle bu fiyatların ayarlanması lâzım. Bunu neden şimdiye kadar yapamadılar ve seçim öncesine kadar geldi bu iş, anlamıyorum doğrusu. Seçim öncesinde de yapmayacağız dedi, taahhüt etti, bu sübvansiyonun kaynakları da nereden bulunacak o da belli değil...

KURDAŞ: Önümüzdeki yıl en büyük sıkıntılardan biri petrolde olabilir. Bugünkü tüketim seviyesini devam ettirmek için 1,5 milyar Dolarlık ithalât yapmak lâzım. Yapılamayacak, ithal edilemeyecektir. En büyük korku fuel oil'in yeterince ithal edilememesi, elektrik üretiminde büyük sıkıntıların olmasındadır. Ayrıca ulaşım vasıtalarına sıkıntı olabilir. Aslında petrol konusunda bizim yaptığımız hatayı dünyanın hiçbir milleti yapmamıştır. Yalnız fiyatında değil, üretiminde de büyük hatalar yaptık. Biz 1961'de 500 bin ton petrol ürettirdik ve bunun hepsini TPAO ürettirdi. Sonra biliyorsunuz, yabancı şirketlere araştırma ruhsatları bolca verildi ve onlar devreye girdiler. 65-67 de İürkiye'nin petrol üretim 500 binden 3 milyon tona fırladı. Ve 68-69 da tüketimin yarısını içerden, yarısını dışardan karşılar hale geldik. Enteresan bir vak'a; tam bu duruma geldik; yani petrol üretimimiz ümitle geliyor, yarısını içerden karşıyoruz, durumundayken, Türkiye'de millî petrol diye bir slogan ortaya atıldı. Öğrenciler sokaklarda koştu. Yabancı şirketlere arama ruhsatı verilmemesi istendi. Mevcut ruhsatların iptali istendi ve gerçekten de son 10 yılda yabancı şirketlere hemen arama ruhsatı vermedik gibi, Bütün Türkiye'de petrol üretiminin artırılmasını TPAO'dan bekledik. TPAO 10 yıldır aynı yerde kaldı. 65'de 1 milyon ton ürettirdi şimdi de 1 milyon ton üretiyor. Aslında hafif de geriledi. Fakat yabancı şirketler de araştırmadan men edildiğinden onların üretimi de biraz geriledi. Türkiye'de üretim bir ara 3 milyon 600 bin tona çıkmış idi. Şimdi 2 milyon 900 bin tona düştü üretim. Arada geçen yıllarda Türkiye'deki petrol tüketimi 7 milyon tondan 14 milyon tona çıktı. 15 milyon tona çıkıyor, 15 milyonun 3'ünü içerde üretiyoruz. 12'sini ithal ediyoruz. Düşünün önümüzdeki yıl 1,5 milyar Dolar ödeyeceğiz. Biz aslında bir gerçeği bir türlü kavrayamadık. Bazan Türkiye'nin ekonomik ve sosyal politikasında öyle boşluklar olur ki, insan şaşar. Bunlardan biri de petrol politikasıdır. Petrolü kimin çıkaracağı hiçbir önem taşımaz. Çıkan petrolün nasıl paylaşılacağı önemlidir. Eğer çıkan petrolün meselâ % 90'ını hatta % 70'ini bu memleket alıyorsa, herkese müsaade vermek lâzımdır. Ben onun için bir zamanlar Türkiye'de eğer çıkan petrolün % 70'ini biz alacaksak Meclisin bahçesinde bile petrol araştırmasına müsaade ederim dedim, beyanat verdim.

Bunda hâlâ ısrar ediyorum. Türkiye'de kuyudan çıkan petrolün % 68,5 unu biz alıyoruz. Ona rağmen 10 yıldır kimseye müsaade etmedik. Her işi bir nevi bürokratik devlet teşekkülü olan TPAO'na bıraktık. O da olduğu yerde kaldı. Şimdi petrol ithali için yılda 1,5 milyar Dolar ödeyeceğiz. Bunun suçluları nerede? Bu Türkiye'ye yapılan en büyük fenalıklardan biridir. % 68 ini ben alırım, gereken emniyet tedbirlerini alırım. Herkese müsaade ederim, ciddi her araştırmacıya. Zaman sınırlamaları koyarım, araştırırım, buldurturum. Türkiye'nin petrol üretimi yeterli seviyeye gëdikten sonra % 68 oranını % 75'e çıkarırım. Sonra % 80'e, hatta gerekirse Arapların yaptığı gibi millileştiririm. O zaman millileştiririm petrolü. Ama ne kendim çıkarırım ne başkasına müsaade ederim ve yılda 1,5 milyar \$ petrole para öderim. Bu akıl dışı vahim bir politikadır. Bunun cezasını çok ödiyeceğiz. Belki elektrikler kesilecek, ne Ambarlı çalışacak, ne Mersin çalışacak, otomobillere sokaklarda günlerce benzın bekliyeceğiz. Bu duruma geleceğiz. Şimdi de hâlâ fiyatları yükseltmeyeceğiz diye direniyoruz. Biliyorsunuz Türkiye'de petrol en ucuz. Dışardan gelen yatlar bile Marmaris'e uğruyor, fuel oil alıyor. Büyük derttir bu. Dünyada hemen hiçbir memleket bu hatayı yapmamıştır. İran yapmadı, Arap Şeyhleri de yapmadı, Yunanistan da yapmadı. Biz adamların Ege'de petrol aramasını reddettik. Bize yaptıkları müracaatı, ortaklık tekliflerini reddettik. Aynı şirketler gittiler Yunanistan'da aradılar, Yunanistan'da buldular. Şimdi de biz diyoruz ki, o bulduğunun yarısı benim. İşte uluslararası bir ihtilaf. Fevkalâde hatalı bir politika. Bunun sorumluları var. Bir zamanlar biliyorsunuz, bir takım petrol kahramanları vardı Türkiye'de... Meclislerde alkışlandılar O petrol kahramanlarına sormalı, bu 1,5 milyar Dolarlık petrol ithal faturasında senin günahın yok mu? Bir de bizim petrolcülerin bir iddiası var: efendim yabancılara müsaade edilmiyor ama, Türkiye'de zaten petrol yok derler... Yoksa bırakın arasın, bulamazsa masraf yapmış olur. Bulursa da % 68'ini alırsınız elinden. Bu da son derece mantıksız bir düşünüş. Biz petrol politikasını tam manasıyla hatalı bir şekilde yüzümüze gözümüze bulaştırarak bugüne getirmişizdir.

DURAKBAŞA: Evet, Sayın Gönensay.

GÖNENSAY: 1977 için meslekdaşlarımızın söylediği karamsar tabloya katılıyorum. Yalnız birşeyin altını çizmek istiyorum. Gerçekten ekonominin bütün diğer problemlerini silip süpüren iki tane temel dengesizlik içerisinde bocalıyoruz. Bir tanesi dış açık, dış dengesizlik, bir tanesi de enflasyon... iç dengesizlik. Tabii bu ikisi de birbirine bağlı. Enflasyon olursa, fazla değerlendirilmiş kur politikası olursa dış açığın ortaya çıkacağı aşikârdır. Enflasyon konusunda ilâve edeceğim husus, tüm olumsuz etkilerinden başka bir de ülkenin sosyal yapısını da yıpratmağa, sarsımağa başladı. Bunu, bu derjide çeşitli vesilelerle söylüyoruz. Ve bunun bir zaman sonra hissedileceğini belirtiyoruz. Son zamanlarda olan sembolik bir hadise bana bunun bir belirtisi gibi geldi. Milletvekillerinin maaşlarına yapılan zamma kamu oyunun gösterdiği tepki... Bence asıl önemli olan ikinci olaydır. Yeni kamu oyunun gösterdiği tepki .

DURAKBAŞA: Patlama noktasına doğru geliyor ve Sayın Hatiboğlu'nun endişesi bu, hep onu söylüyor. Hani nasıl seçimi bulacağız? Ki ondan sonra sağlam bir politika izlenebilsin. Hangi hükümet gelirse gelsin, gelecek hükümet çok kötü bir miras devralmış olacak...

GÖNENSAY: Bu bütçe üzerinde, enflasyon tahmini üzerinde, biraz değişik bir tahminim var: Enflasyonu 1977 için % 23 tahmin ediyorum. Nasıl bu sonuca vardığımı söylüyeyim. Sayın Bulutoğlu % 30 tahmin ediyor. Benim hesabım şu: Bütçenin kalemlerini ve Kamu İktisadi Teşebbüslerinin finansman ihtiyaçlarını

gözden geçirip bütün harcama hedeflerine de varılmayacağını kabul edersek 30-40 milyar liralık bir açık meydana çıkıyor. Merkez Bankası kanalından emisyonla karşılanması gerekecek 30-40 milyar liralık bir açık bulunuyor. Tutucu bir tahminle bunu da bugünkü 1976 sonundaki rezerv parasına oranlarsanız aşağı yukarı % 30 para arzı meydana getiriyor ki, bu cari, nominal milli gelirde % 30 bir artış meydana getirecek, % 7 büyürsek % 23 lük bir enflasyon olacak. Bütçenin harcama hedeflerine gerçekten varılırsa, seçim yılıdır diye o zaman Bulutoğlu'nun tahminine, % 30 enflasyona doğru yaklaşılabilir. Benim tahminim asgari % 23. Çok daha olumsuz harcama hedefi ile % 30'a doğru yaklaşılabilir. Burada da bir noktaya işaret etmek istiyorum. Seçimler Ekim'de olacak. Yani 1977 bütçesinin, seçim bütçesi niteliğinde uygulanması Ekim'e kadar gelecek. Ekim ayından sonra biraz daha disiplinli hareket edilirse, yeni hükümet artık seçim hükümeti niteliğinden çıktığı için ve daha bütçenin 5-6 ayı kalmış olacak. Genellikle bu son 5-6 ay zarfında açıklar meydana çıkar. Merkez Bankası kaynaklarına müracaat edilir. O bakımdan belki % 23 enflasyon ile bu yılı kurtarmak mümkün olabilir.

DURAKBAŞA: Teşekkürler ederim.

**bankanızı seçerken
en önemli gerçeği
unutmayınız!..**

**size daha iyi hizmet edebiliriz
üstünlüğümüz
müşterilerimizi
daha iyi tanımamızdır**

**TÜRK DIŞ TİCARET BANKASI
çağdaş bankacılık anlayışı**

İSTANBUL BANKASI

Sermayesi : 100.000.000

Tatlı dil, güler yüz, iyi hizmet.

İSTANBUL BANKASI

Sayın halkımızın ve yurt ekonomisinin hizmetinde.

İSTANBUL BANKASI

Hizmet, güven, gelişme.

SERMAYE PİYASASI

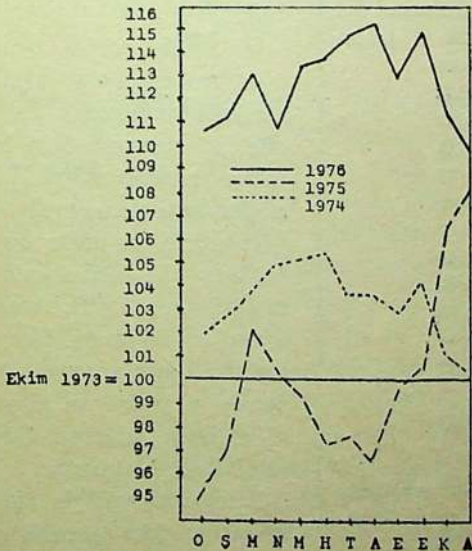
Nerededir, Nereye Gidiyor?

Ertan ÖZGÜR

Dr. Mehmet Şükrü TEKBAŞ

Anonim Şirketlerin 1976 yılı faaliyet sonuçları hakkında Sermaye Piyasası çevrelerine sızan bilgiler giderek artmasına ve Anonim Şirketlerin kâr dağıtım oranı hakkında aynı çevrelerde yeterli değerlendirmeler yapılmasına rağmen, Ocak ve hatta Şubat ayında Sermaye Piyasasını hisse senetleri kesiminde beklenilen mevsimlik canlılık görülmemektedir. Buna mukabil, 1977 yılında; ikincil sermaye piyasasında önemli ağırlığı olan «Banker»lerin bu önemini giderek yitirecekleri ve bu fonksiyonu Holding'lerin ve benzer kuruluşların üstlenecekleri anlaşılmaktadır. Böyle bir gelişme ve oluşum gerçekleştiğinde, muhtemelen, Sermaye Piyasasına ait bilgilerin daha düzenli şekilde topluma duyurulabileceği inancını taşımaktayız. Bu boşluğu son 3 yıldır doldurmaya çalışan ve Sermaye Piyasasına ilgi gösteren yatırımcılara ışık tutabilecek bilgileri imkân ölçüsünde düzenli şekilde yayınlayan Derginiz, bu sayıda da, Türk ekonomisinde önemli yeri olan GÜBRE SANAYİ'ni ve bu alanda faaliyet gösteren 2 kuruluşun son 3 yıllık faaliyet sonuçlarını içeren kısa incelemeyi Dr. Mehmet Şükrü Tekbaş'ın kaleminden sayın okurlarımızın tetkiklerine sunmaktadır.

BANKA ve EKONOMİK YORUMLAR

1977 yılının ilk ayındaki gözlemlerimize göre, Sermaye Piyasasının hisse senetleri kesiminde yılın ilk haftalarında nisbi bir canlılık görülmüş, ancak takip eden haftalarda piyasanın tekrar durgunluğa doğru kaymakta olduğu saptanmıştır. Anonim Şirketlerin 1976 yılı faaliyet sonuçları hakkında sermaye piyasası çevreleri değerlendirme yapabilecek bilgilere giderek kavuşmasına rağmen, piyasanın, yılın ilk haftalarında görülen canlılığını koruyamaması, biraz erken olmak-

TABLO A
BANKA ve EKONOMİK YORUMLAR
İNDEKSİ ¹

12.10.1973 = 100

Aylar	1974	1975	1976	1977
Ocak	101,97	95,32	110,72	112,26
Şubat	102,84	97,16	111,13	
Mart	103,66	102,02	113,07	
Nisan	104,92	100,31	110,80	
Mayıs	105,10	99,32	113,40	
Haziran	105,27	97,08	113,63	
Temmuz	103,79	97,54	114,71	
Ağustos	103,67	96,52	115,09	
Eylül	102,96	99,50	112,94	
Ekim	104,22	100,53	113,93	
Kasım	101,30	106,58	111,59	
Aralık	100,19	108,04	109,67	
Yıllık				
Ortalama	103,32	99,99	112,56	

¹ Bu indeks, seçilmiş 40 kuruluşa ait Hisse Senetlerinin satış fiyatlarına göre hazırlanmıştır.

TABLO B
BANKA ve EKONOMİK YORUMLAR
İNDEKSİ ¹

1973 = 100   1974 = 100   1975 = 100   1976 = 100

Aylar	1974	1975	1976	102,30
Ocak	100,96	95,14	102,15	
Şubat	101,81	96,98	102,59	
Mart	102,63	101,83	103,83	
Nisan	103,88	100,12	102,21	
Mayıs	104,06	99,13	104,35	
Haziran	104,23	96,90	104,79	
Temmuz	102,76	97,36	105,47	
Ağustos	102,64	96,34	106,16	
Eylül	101,94	99,31	104,40	
Ekim	103,19	100,34	105,13	
Kasım	100,30	106,38	102,64	
Aralık	99,20	107,84	101,08	
Yıllık				
Ortalama	102,30	99,81	103,73	

¹ 1976 ve 1977 kolonundaki değerler, seçilmiş 45 kuruluşa ait hisse senetlerinin satış fiyatları esas alınarak hazırlanmıştır.

la beraber 1977 yılında Ser-maye Piyasasının alacağı şekil üzerinde yorumlara neden olmuştur.

Ocak 1977 ayında BANKA ve EKONOMİK YORUMLAR Genel İndeksi, bir önceki aya nazaran 2.59 puanlık bir artış göstermiş ve indeks değeri 112.26 puana yükselmiştir. Bu yükselişte en büyük etken, bir Bankaya ait hisse senedi fiyatının ay içinde % 30 dolaylarında artmasıdır. Şubat ve özellikle Mart 1977'de indeks değerlerinin, mevsimlik konjonktür sebebiyle 2-3 puan dolaylarında artacağı beklenmektedir.

Diğer yandan, 1977'nin ilk ayında birincil tahvil piyasasında kayda değer bir hareket görülmemiştir.

I. GÜBRE SANAYİİ

1. Giriş :

Gübreler, nebatların verimlerini artırmak, kalitelelerini yükseltmek için kullanılan maddelerdir. Dünya nüfusunun artmasıyla, tabii gübrelerin yanında suni olanların da önemi çok artmıştır. Geçen yüzyılın ortalarından itibaren kimyanın tarıma uygulanması olumlu sonuç vermiş ve kimyasal gübrelerin üretimi bir sanayi halini almıştır.

Kimyasal gübre sanayii, nebatlar için gerekli azot, fosfor, potasyum gibi ge-

rekli maddeleri basit veya bileşik olarak kapsayan gübreler üreten bir sanayi koludur. Gübreler, tek besinli mineral gübreler (azotlu, fosforlu, potaslı), çok besinli mineralli gübreler (azot, fosfor ve potasyum bileşimli). organik gübreler, organik mineralli gübreler ve iz mineralli gübreler (magnezyum, bakır, manganez gibi) olarak gruplandırılabilir.

2. Dünyada ve Türkiye'de kimyasal gübre üretimi ve tüketimi :

Son yıllarda, dünyada gübre üretimi ve tüketimi büyük artış göstermiştir. Son 20 yıl içinde fosforlu ve potaslı gübre üretim ve tüketimi dört kat ve azotlu gübreninki de yedi kat bir artış göstermiştir. 1973-1974 yıllarında Türkiye'nin dünya üretimi ve tüketiminde payı sırayla, azotlu gübrelerde % 0.3 ve % 1.0, fosforlu gübrelerde % 0.4 ve % 1.2 olmuştur.

Türkiye'nin gübre kullanımında içinde bulunduğu durumu. çeşitli ülkelerde işlenen tarım arazisine düşen gübre miktarlarına bakılınca daha iyi anlaşılabilir. Bu miktar, 1973/1974 yılında Kg/hektar olarak Almanya ve Hollanda'da 600'ün üzerinde, Fransa'da 310, ve hatta Mısır'da 161, Yunanistan'da 110 iken Türkiye'de 37'dir. Ancak 1969/1970 dönemine baktığımızda karşılaştığımız 24 kg. kısa süre içindeki hızlı gelişmeyi göstermektedir.

3. Türkiye'de kimyasal gübre sanayii :

Türkiye'de ilk defa gübre üretimine 1939'da Karabük Demir-Çelik İşletmeleri bünyesi içinde bir amonyum sülfat tesisinin kurulması ile başlanmıştır. Aynı işletmede 1944'de bir süperfosfat tesisi kurularak fosforlu gübre üretimine geçilmiştir.

1952'de Karabük Demir-Çelik İşletmelerinde yan ürün olarak çok düşük miktarlarda üretilen kimyasal gübrenin önemi anlaşılmış ve direkt olarak kimyasal gübre üretecek tesislerin kurulmasına karar verilmiştir. Bu amaç ile kurulan Gübre Fabrikaları T.A.Ş., 1954 yılında 100.000 ton kapasiteli normal süperfosfat gübre üretecek İskenderun (Sariseki) ve 1962'de yine 100.000 ton kapasiteli aynı tip bir tesisi Yarımca'da kurmuştur.

Bir iktisadî devlet teşekkülü olarak kurulan Azot Sanayii T.A.Ş.'nin Kütahya 1. Azot Tesisleri 1961 yılında 50.000 ton kapasite ile amonyum nitrat ve 60.000 ton kapasite ile amonyum sülfat üretimine başlamıştır. Daha sonra Gübre Fabrikaları'nın Yarımca tesisleri ve Azot Sanayii'nin Kütahya 1. Tesislerinin kapasiteleri artırılmıştır. 1968'de 338.000 ton kapasiteli Kütahya II ve 1972'de Akdeniz Gübre Sanayii'nin Mersin tesisleri amonyum nitrat gübre üretmeye başlamışlardır.

1970 ve 1971'de Azot Sanayii'nin Samsun I ve Elazığ (Sivrice) tesisleri fosforlu gübre üretimi için faaliyete geçmişlerdir. 1973'de Bandırma Gübre Fabrikaları A.Ş. de fosforlu gübre üretimine başladı.

4. Üretim :

Gübre kullanma alışkanlığı ve dolayısıyla talebinin az olması nedeniyle Plânlı Döneme kadar gübre üretimi çok düşük seviyelerde olmuştur. Ancak, çiftçilerde gübre kullanma alışkanlığının artması ile Plânlı Dönemde, özellikle İkinci Plân döneminde gübre üretiminde büyük artışlar sağlanmıştır.

Kimyasal Gübre Üretimi

(Bin Ton)

	Azotlu	Fosforlu	Toplam
1970	388	343	731
1971	356	544	900
1972	690	738	1428
1973	642	574	1216
1974	515	942	1457
1975	852	1833	2685

5. İthalât :

Kimyasal gübre üretiminin tüketimi karşılayamaması ile Türkiye gübre ithal eden ülkeler arasında yer almaktadır. Bu durum, Türkiye'nin büyük döviz kaybına uğramasına yol açmaktadır. Ancak, gübre ithalâtında 1973 rekor seviyesinden sonra bir düşme göze çarpmaktadır.

Kimyasal Gübre İthalatı

(Bin Ton)

	Azotlu	Fosforlu	Potasyumlu	Toplam
1970	720	459	25	1204
1971	946	452	28	1426
1972	1641	801	59	2501
1973	2146	1653	49	3848
1974	855	422	58	1335
1975	413	19	6	438

6. Tüketim :

Gübre kullanımında ve kullanılacak gübrenin türünde, iklim, coğrafi bölge, toprak ve ürün cinsi önemli rol oynamaktadır. Ülkemizde toprakların genellikle azot ve fosfor bakımından fakir, potasyum, magnezyum bakımından zengin olması, azot ve fosforlu gübre ile bunların bileşiminden oluşan gübrelere olan ihtiyacı artırmaktadır.

1975 yılında, toplam gübre tüketiminin % 25'i Akdeniz, % 19'u Marmara, % 16'sı Ege, % 14'ü Orta - Kuzey ve geri kalanı yurdun diğer bölgelerinde kullanılmıştır.

Gübre kullanımının ürün türlerine göre dağılımında başta % 40 ile hububatlar ve arkasından % 39 ile sanayi bitkileri, % 13,5 ile bağ - bahçe bitkileri ve % 5,5 ile sebzeler gelmektedir.

7. Beklenen gelişmeler :

Türkiye'de kimyasal gübre sanayiinin kısa süre içinde gösterdiği gelişme, yapılmakta olan tesislerin devreye girmesiyle devam edecektir. 1975'de toplam 2.7 milyon ton olan üretimin yeni tesisler ile 1977'de 4,3 milyon tona ve 1980'de ise 5.1 milyon tona ulaşması beklenmektedir.

Ayrıca, fosforlu ve azotlu gübrelerden oluşan tüketim, yeni tesislerin faaliyete geçmesiyle kompoze ve potash gübreler ile çeşitlenecektir.

II. SEKTÖR ANALİZİ :

Kimyasal gübreler hakkındaki bu genel bilgilerden sonra, bu sanayide faaliyette bulunan işletmeleri yakından tanıyalım.

I. GÜBRE FABRİKALARI T.A.Ş. :

1952 yılında kurulan şirket, 1954'de faaliyete geçen İskenderun (Sarışeki) ve 1962'de faaliyete geçen Yarımca tesislerinde fosforlu gübre (süperfosfat) üretiminde bulunmaktadır. Şirket normal süperfosfat üretimini terkederek sadece yüksek tenorlu fosforlu gübre olan triple süperfosfat üretimini sürdürmektedir.

	Üretimi (ton)			
	1972	1973	1974	1975
Yarımca				
Normal süperfosfat	162.300	130.006	100.162	23.680
Triple süperfosfat	—	—	50.346	154.350
İskenderun				
Normal süperfosfat	—	—	102.384	36.824
Triple süperfosfat	107.000	77.630	—	105.076

Faaliyet Bilgileri

	1972	1973	1974	1975
Satışlar (Milyon TL.)	168.922	176.633	389.285	1.008.268
Ödenmiş sermaye (Mil. TL.)	100.000	100.000	174.585	199.000
Öz varlık (Mil. TL.)	115.105	113.921	201.561	220.688
Net kâr	22.262	8.558	72.445	148.658
Hisse senedi piyasa fiyatı	1.110	1.840	1.450	2.070
Hisse başına kâr	223	86	415	743
Dividant oranı (%)	18.4	5.75	30.40	31.25
Dividant verimliliği (%)	11.7	9.8	3.96	14.78

2. BANDIRMA GÜBRE FABRİKALARI A.Ş. (BAĞFAŞ)

1970 yılında kurulan BAĞFAŞ da gübre Fabrikaları T.A.Ş. gibi fosforlu gübre (normal süperfosfat ve triple süperfosfat) üretiminde bulunmaktadır. 1973 yılında faaliyete geçen şirketin üretim miktarları ve şirkete ait diğer bilgiler şöyledir :

Üretimi (ton)

	1973	1974	1975
Normal süperfosfat	44.039	119.889	48.865
Triple süperfosfat	—	—	101.903

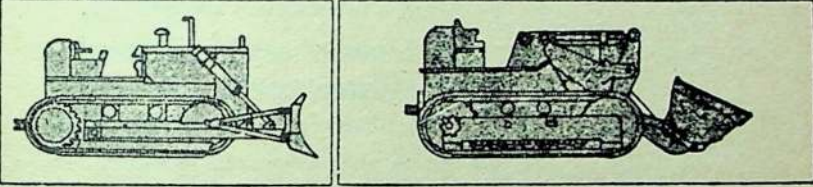
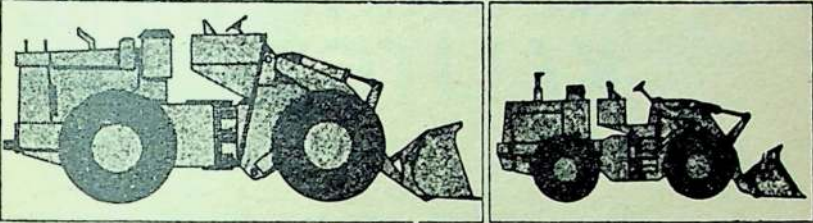
Faaliyet Bilgileri

	1974	1975
Satışlar (Mil. TL.)	186.422	457.350
Ödenmiş sermaye (Mil. TL.)	30.000	30.000
Öz varlık (Mil. TL.)	31.312	33.670
Net kâr (Mil. TL.)	26.505	39.120
Hisse senedi piyasa fiyatı (TL.)	1850	2175
Hisse başına kâr	883	1304
Dividant oranı (%)	35	40
Dividant verimliliği (%)	*	13.82

1976 yılı içinde Gübre Fabrikaları hisselerinin en düşük fiyatı 2425 TL. ve en yüksek fiyatı 3150 TL., diğer taraftan Bağfaş hisseleri en düşük fiyatı 2700 TL., en yüksek fiyatı 3000 TL. olmuştur.

İş makinaları alanında
dünya çapında ve haklı bir şöhretin sahibi

International

50 yıldır sürdürülen mühendislik çalışmalarının
ve teknik tecrübenin sonucu

İS makinaları

- Güçlü
- Üstün kaliteli
- İşin özelliğine uygun her boyda paletli
ve lastik tekerlekli

Fürkiye Genel Distribütörü
MOTORLU ARAÇLAR TİCARET A.Ş.
Büyükdere Cad. 4. Levent Durak Karşısı İstanbul
Tel: 64 49 91 - 64 49 52

ÜRETİMİMİZ

GARANTİSİ ALTINDADIR

ÜSTÜN
TEKNOLOJİNİN
GETİRDİĞİ

**GERÇEK
KALİTE**

ELEKTRİK MOTORLARI

Dünyaca en ünlü ve kaliteli elektrik motoru olan BROWN BOVERİ uluslararası normlara ve standartlara uygun olarak Brown Boveri and Cie lisansı ile yurdumuzda imal edilmekte ve;

- Normal ayaklı ve flanşlı
- Müşteri isteğine ve kullanılma yerine göre özel

tipler olarak yurt ekonomisinin ve elektrik motoru kullananların yararına uygun flat ve satış şartları ile sunulmaktadır.

Elektrik motoru kullanıyorsanız BROWN BOVERİ'yi ve WAT'ı arayınız.

Teknik olanaklarımız ve servismizle, size de en ekonomik çözümü sağlayacağız...

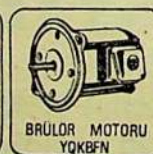
AYAKLI QU
(Kendinden soğuması)

ABC FLANŞLI QUFA
(Kendinden soğuması)

ÇİFTMİLLİ QK2W

BRÜLÖR MOTORU
YQKBFN

SİRKÜLASYON POMPASI
QKF

Satıcı ilişkileri, sipariş ve danışma için

WAT ELEKTROMEKANİK CİHAZLAR VE MOTOR SANAYİ A.Ş.

Meclisi Mebusan Caddesi No 327 Dursun Han Kat.7 Şahbazarı - İSTANBUL TELEFON : 431950 5 hat

OPEC ÜLKELERİ DIŞINDAKİ AZ GELİŞMİŞ ÜLKELERİN FİNANSMANI (*)

Derleyen : Doç. Dr. Yıldırım KILKİŞ

New York'taki Morgan Trust şirketine göre OPEC ülkeleri dışında kalan az gelişmiş ülkelerin 1975'te 44 milyar dolar olan gayri safî finansman ihtiyaçları, 1976'da 40 milyar'dan biraz fazla olacaktır. Cari hesap açıklarına ilâve olarak bu rakamlar, dış borçların karşılanması için programlanan 1975 için 10 milyar ve bu yıl için 11,5 milyar dolar civarındaki tahminleri de kapsamına almaktadır. 1973'te gayri safi ihtiyaç, 1975'ten 26,5 milyar dolar daha eksik olarak sadece 17 milyar dolar idi.

Finansman ihtiyaçlarındaki bu şiddetli artış çeşitli kaynaklardan karşılanmıştır. Kaynakların birisi, resmi dövizlerdir. 1975'te ihtiyatlar 2,5 milyar dolar azalmış ve yıl sonunda bu azalma 30 milyara ulaşmıştır. Bu rakam 3 aylık toplam ithalâtın gerektirdiği döviz ihtiyacından daha azdır. 1973 ve 1974'te OPEC dışı az gelişmiş ülkelerin uluslararası ihtiyatları 11 milyar dolardan fazla olmuştur.

İki ve çok taraflı kaynaklı resmi finansman imkânları 1973'te 15 milyar dolar, 1975'te yaklaşık olarak 25 milyara ulaşmıştır. Asağı yukarı 10 milyar doları bulan bu fazlalık içinde, doğrudan doğruya OPEC yardım ve kredilerinin hacmi de 3 milyardan fazla artmıştır. Bununla beraber bu artışlar en çok, müslüman ülkelerin toplanmış olduğu Orta Doğu ve Afrika bölgelerine yönelmiştir. Geleneksel resmi çift ve çok taraflı kaynaklardan karşılanan gelişme finansmanı, genel olarak daha iyi dağıtılmıştır.

Bu iki kaynaktan yapılan finansman, toplam gayri safi finansman ihtiyacının % 17'sini karşılamıştır. Milletlerarası Para Fonundan (IMF) çekilen miktar, 1973'te önemsiz sayılan 400 milyon dolar iken, (1973 yılı OPEC dışı az gelişmiş ülkeler için en müsait ödemeler dengesi yılı olmuştur) son iki yıl içinde bu rakam yıllık 2 milyar dolar düzeyine yükselmiştir. Bu rakamın yarısından fazlası IMF'in petrol imkânlarından karşılanmıştır.

OPEC'dışı az gelişmiş ülkelerin artan finansman ihtiyaçlarının üçte biri, çoğu bankalarca sağlanan ticarî kredilerle karşılanmıştır. Bu tür kredilerin gayri safî miktarı, 1975'te 19,5 milyar dolara yükselerek finansman ihtiyaçlarının % 45'ine yakın kısmına cevap vermiştir.

Bu ticarî kredilerin net tutarı yaklaşık olarak 14 milyar dolardır. Gayri safî olarak, banka kredilerinin yarısına yakın kısmı, Euro-para piyasasından, dörtte biri Amerikan Bankalarının Merkezlerinden, geri kalan kısım ise, diğer ülkelerdeki banka ve kaynaklardan sağlanmıştır.

(*) Modern Government dergisinin 1976 Ağustos sayısından derlenmiştir.

Azalan İhtiyaçlar :

Biraz önce belirtildiği gibi OPEC dışı az gelişmiş ülkelerin gayri safi mali ihtiyaçlarının, 1976'da 3,5 milyar azalarak, 40 milyar dolardan biraz fazla olacağı tahmin edilmektedir.

Aynı zamanda, resmi kaynaklı fon'ların 3 milyar dolar artacağı öngörülmektedir. Bu son artış ile OPEC ülkelerinden sağlanan iki taraflı yardım ve ikrazların 1 milyar daha yükselmesi beklenebilir. OPEC ülkelerinin iki taraflı bağlantıları son iki yılda çok artmış olduğuna göre, OPEC cari hesap fazlasının azalma eğiliminde olmasına rağmen, gelecek dönemde ödemelerde yeni yükselmeler beklenebilir. Çok taraflı kalkınma müesseselerinin de, daha fazla miktarda kredi sağlamaları beklenmelidir. Yeni fakat nispeten önemsiz bir faktör de, fakir ülkelere düşük faizle ikrazatta bulunmasını sağlayacak olan Dünya Bankasının «üçüncü penceresi»dir.

Petrol imkânlarının zayıflamasına rağmen, 1976 yılında IMF de oldukça önemli bir fon kaynağı olabilir. Yıl başında, IMF imkânları ile ilgili olarak iki önemli değişiklik üzerinde mutabık kalınmıştı. Ham madde üreticilerinin, kısa dönemli ihracat yetersizliklerine yardımcı olan destekleme imkânları libere edilmiş ve kotalarda gelecek yıl sonuna kadar gerçekleşecek artışlarla belirleninceye kadar, kota miktarlarına ait kredi dilimleri geçici olarak yükseltilmişti.

IMF Kredisi :

IMF'in potansiyel kredi imkânlarına bakılırsa, kredi dilimlerinin % 45 arttırılması kararının çok önemli olduğu anlaşılır.

Bu suretle potansiyel, eğer dört kredi diliminin toplamı kotanın % 100'üne eşit olursa, 7,4 milyardan 11 milyar dolara yükselecektir. Buna ilâve olarak, yeterli bir sebebe dayanan ihracat gerilemesini karşılamak için yıl içinde çekilebilir miktarın arttırılması imkânı da libere edilmiştir. OPEC dışı bazı az gelişmiş ülkelerin ihracatlarındaki gerileme dolayısıyla, destekleyici finansman imkânları önce 600 milyon dolar iken, bu imkânların liberasyon sonucu şimdi 1,4 milyar dolar civarında olması muhtemeldir. Buna göre, OPEC dışı az gelişmiş ülkelere 1976'da IMF tarafından potansiyel olarak sağlanan fonlar, 1975'tekilere nazaran 3 milyar dolar daha fazla olacaktır.

IMF'in imkânlarından bu ülkelerin yararlanma oranı potansiyele nazaran düşüktür. Şöyle ki, bu oran 1974'te % 15, 1975'te ise % 21'den biraz fazla olmuştur. 1975'teki gayri safi çekim miktarı, Kasım'a kadar elde edilen bilgilere göre, 2,2 milyar dolar civarında olmuştur. Bu rakam 1974'e göre dörtte bir oranında bir artış ifade etmektedir.

Her iki yılda da petrol imkânlarına dayanan çekimler bu kredilerin önemini teşkil etmekteydi: 1974'te, bu çekimler yarı otomatik idi; 1975'te ise,

nüspeten daha fazla şartlar getirildi; örneğin, ilk kredi diliminin çekimine uygulanan hususlar gibi-millî mercilerden IMF'e, amacı belirleyen ve ülkenin ekonomik politikalarına uygun borçlanmayı gösteren bir mektup getirilmesi-Destekleyici kolaylıklar için çekimler ise geçen yıl hemen hemen iki misline ulaşmıştır.

Destekleme çekimleri, toplam IMF çekimlerinin sadece % 10'unu teşkil etmekle beraber, bu kolaylıktan geniş şekilde yararlanma kolaylığı ancak yılın son üç ayında gerçekleşmiştir.

1976'da kredi dilimlerinin ve destekleme kolaylıklarının beraberce kullanılması, yaklaşık olarak 2-2,5 milyar dolara ulaşacaktır. Fakir ülkeler için IMF Trust Fonunun (IMF altınlarının satışından elde edilen kârla finanse edilmektedir.) 1976 sonunda çalışmaya başlaması beklenmektedir. Bu Fon da 500 milyon dolarlık bir ek sağlayabilecektir. 1973 itibarile GSMH sı fert başına 350 dolar veya daha az olan ülkeler, Trust Fonundan çekim yapabileceklerdir.

Diğer Finansman Kaynakları :

1976 daki diğer finansman kaynakları, yıllık 3,5 milyar dolar düzeyinde öngörülen özel direkt yatırımlar ve resmî ihtiyatların daha eksilmesidir. (Bu eksilmenin bu yıl 2,5 milyar dolar olacağı tahmin edilmektedir.) Bu açıklamalardan anlaşıldığı gibi, OPEC dışı az gelişmiş ülkeler için sağlanabilecek üç esas fon'un toplamı-resmî kaynaklar, yabancı yatırımlar ve ihtiyatların kullanılması-34 milyar dolar'a ulaşabilir. Bazı kısa vadeli sermayenin ülke dışına çıkması nazarı dikkate alınır, yabancı ticarî kredilerin gayri safi toplamı. 1975'te 20 milyar dolar iken, 1976'da 12 milyar dolara düşebilir.

Tabiatile, OPEC dışı gelişen ülkelere banka ikrazlarının azalması için bir çok sebep vardır. Sermayenin yeterliliği ile ilgili olarak bankalar, ikrazat sınırlamaları problemleri ve son yıllarda büyük krediler almış olan, bazı gelişen ülkelerin devamlı borçlu durumlarının endişesi her halde bu sonucu getirecektir.

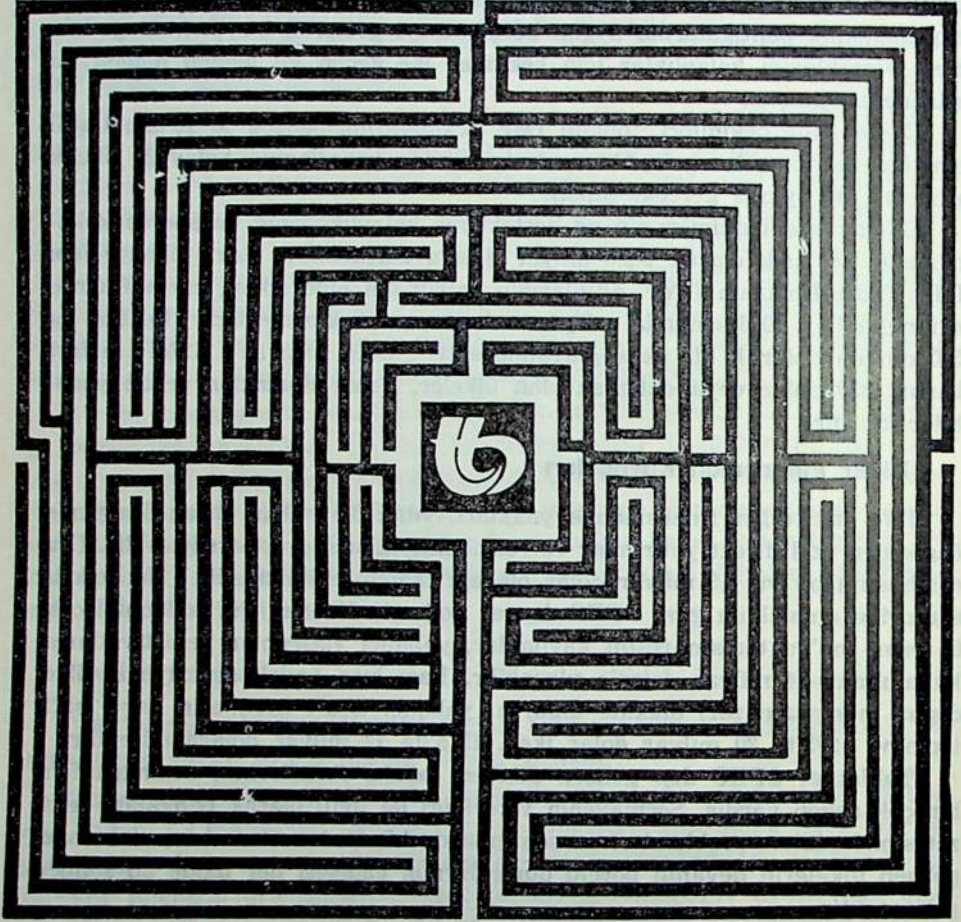
Özet olarak, OPEC dışı az gelişmiş ülkeler'in 1976'daki finansman sorunu, yönetilebilecek bir manzara göstermektedir. Öngörülen 40 milyar dolarlık gayri safi finansman ihtiyacı için, IMF dahil resmî kaynaklardan ve bazı ihtiyatlardan geniş miktarda yararlanılsa bile, OPEC dışı az gelişmiş ülkelerin ticarî kaynaklardan sağlayacakları ikrazat, 1974 ve 1975'teki rakamların altında kalacaktır.

Bu nedenle, yabancı bankaların finanse edecekleri gayri safi ihtiyaçların oranı, aynı şekilde bu yıl % 30'a inecektir. Bu oran geçen yıl % 45 idi.

Bazı ülkelerin, gerekli önleyici tedbirleri almamaları halinde finansman sıkıntıları olacaktır.

Ayrıca bu tedbirlerin bazı durumlarda, yaşama standartlarına ağır yükler getireceği de bir gerçektir.

TİVİ reklam

nasılsa bütün yollar
TÜRK TİCARET BANKASI'na çıkıyor
ohalde gecikmeden
EN KISA YOLU SEÇİN

TÜRK TİCARET BANKASI

EDİRNE'den KARS'a kadar yurdun her köşesinde hizmetinizde

SİZE HİZMET BİZİM GÖREVİMİZ
SİZE HİZMET BİZİM ZEVKİMİZ

**ANADOLU
BANKASI**

KENDİNİZİ ZEHİRLEMEDEN

NOVOSİT'Lİ DETAN İLE HAŞERELERİ
YOK EDEBİLİRSİNİZ

Novosit
sizi zehirlemeden
sinek, sivrisinek,
uçan ve yürüyen
bütün ev
haşerelerine
kesin
etkilidir.

Novosit'li detan
yaşadığımız
her yerde
her zaman
güvenle
kullanabileceğiniz
tek
insektisittir.

novosit'li **detan**
AEROSOL INSEKTİSİTİ

Biz yazıya bu başlığın yanlış olduğunu belirterek başlamak istiyoruz. Gerçekten de, tanım ve tanıma ilişkin teorik düzeydeki açıklamalar, genellikle ürünlerin ihraç gücünü artırmak ve dış pazarlarda yarış olanağı sağlamak üzere hükümetçe alınan ve üretim sırasında ödenmiş bulunan çeşitli vergi resim ve harçların sanayiciye ya da ihracatçıya geri ödenmesini amaçlayan bir gelişme olarak belirtmektedir ihracatta vergi iadesini. Böyle olunca da mevcut bir verginin bir miktarının ortadan kaldırılmasını amaçlayan bir girişime «vergi iadesi» demek anlamlı gözüküyor ilk bakışta. Oysa konunun özüne inildiğinde ve Türkiye'deki uygulamalarına bakıldığında bu yargının pek de doğru olmadığı açıkça anlaşılmaktadır. Hemen belirtelim uygulama ihracatı kolaylaştırıcı ve rekabet gücü kazandırıcı girişimler açısından bir önlemdir ve mutlaka bu açıdan bazı olumlu sonuçlara yol açmaktadır. Ama bu olguyu faiz farkı iadeleri ve farklı kur gibi diğer sübvansiyonel önlemlerden farklı bir gelişme ve alınmış olan vergilerin iadesi anlamına gelen bir sistem olarak tanıtmak yanıltıcıdır. Çünkü uygulamada konunun hiç bir teorik hesaplar ve somut vergi analizlerine dayanmadığı görülmektedir ki, bu da kavram ve sistem karışıklığından öteye bir anlam taşımamaktadır araştırı ve inceleme çabaları üzerinde.

Gerçekte 1963 lerde sistem yerleştirilirken, uluslararası parasal denge sözkonusu olduğunda vergi iadesi bir denge ve değer ayarlama aracı olarak sistem içinde yer aldı. Bu açıdan başarılı oldu da. Ne var ki, başlangıçta bazı teorik hesaplamalara dayanan bu yeni gelişme, daha sonraları giderek daha belirgin şekilde bir fiyat dengeleme aracı niteliğine büründü ve % 30-40 gibi ve değişik sahalara özgü olmak üzere bir siyasal ve makro ekonomik karar aracı olmaya başladı ve giderilmesi düşünülen vergi yükleriyle hiç bir ilişkisi kalmadı.

İhracatın Teşviki

Türkiyede vergi iadesi şeklindeki tanımsal, ancak yukarıda değindiğimiz gibi, gerçek anlamda büyük farklılıklar gösteren uygulamaların çok öncele-re dayandığını söyleyebiliriz. Ancak bu yönden asıl bilinçli ve plânlı gelişmeler, kalkınma planlarıyla başlamıştır. 1963 yılında çıkan 261 sayılı «İhracatı Geliştirmek Amacıyla Vergilerle İlgili Olarak Devletçe Alınacak Tevbirler» başlığını taşıyan yasa bu plânlı ve programlı gelişime öncülük etmiştir. Kısa bir kanundur. Ama tam bir yetki kanunudur ve hükümete bu konuyla ilgili girişimler için geniş bir yetki vermiştir. Ve bu yetki de özellikle tarımsal ürünlerde büyük yankılar uyandıracak şekilde her yıl kullanılmıştır.

Hatta o denli bir boyut kazanmıştır ki bu uygulama örneğın fındık ve tütün ihracatı ile ilgili olarak, üretici hangi vergiyle nasıl bir ilişkisi bulunduğunu hemen hemen hiç bilmeden bu hazine subvansiyonunun giderek artan bir görünüm kazanmasını istemiş ve kendisinin teşviki için en doğal hak olarak görmeye başlamıştır. Daha önce de değindiğimiz gibi uygulamaya ihracatta vergi iadesi denilmesinin yanlışlığı da buradan kaynaklanmaktadır zaten. Yeri gelmişken belirtmekte yarar görüyoruz ki, vergi iadesi sistemini tarımsal ürünlerle bağdaştırmak esasen güçtür. Çünkü vergi iadesinin amacı, Türkiye'nin ihracatının yapısını değiştirmek ve sanayi ürünleri üzerinde sağlanacak ucuzlatıcı etkilerle dış pazarlara daha iyi girebilmek konularına yöneliktir.

Bu açıdan bir değerlendirmesi yapıldığında; sanayi ürünleri için sözkonusu olan istihsal, gümrük banka ve sigorta işlemleri vergisi gibi maliyet artırıcı giderlerin vergi iadesi şeklindeki subvansiyonlarla azaltılması çok daha anlamlı olmaktadır. Ama yinelemekte yarar vardır ki, özellikle ihracatın tarıma dayalı olması, bu sahadaki vergi iadelerinin, gerçekte vergiyle direk bir bağıntısı bulunmayan biçimsel ve küçük oranda bir subvansiyon olması, sistemin beklenen düzeyde yararlı olmasını engellemektedir. Bu nedenlerle daha başka tür teşvik tedbirleriyle sorunun, daha çok ihracat yönlendirimi ve yapı değiştirimi şeklinde geliştirilmesi, konuya daha gerçekçi bir yaklaşım olabilecektir.

Gerçekten de son yıllardaki ihracata ve bu ihracat dolayısıyla sözkonusu vergi iadelerine bakılırsa ilginç bir gelişme kaydedilmiş olduğu görülür. Vergi iadelerinde ön sırayı daima tarım ve tarıma dayalı mallar almış, sanayi ürünlerinde iade oranı % 2 dolaylarında olmuştur

1974 yılında nevelerine göre iade oranları şu şekildedir.

	%
Gıda sanayi	7.8
Dokuma ve giyim san.	35.6
Deri ve kösele san.	9.6
Kimya san.	5.0
Madeni eşya san.	3.7
Makina yapım san.	2.2
Karayolu taşıt san.	1.8
Tarım mak. san.	0.4
Petrol ürünleri san.	12.1
Tarım ürünleri	3.2

Diğer taraftan toplam ihracat ve bunlar içinde yer alan iadeye tabi ihracat ise şöyledir. (Milyon TL.)

Yıl	Top.İhracat	İadeye tabi		Top. İh. İçinde iade ihr. iç.	
		İhracat	Ödenen iade	iade oranı	iade oranı
1972	11875	3.209	718	6.0	22.4
1973	18037	7.379	1.105	5.8	14.8
1974	21197	6.479	919	4.9	14.7

Neler Düşünülebilir?

İhracatın sanayiye yönelik olması arzulandığına ve gerçekte bugün vergi iadesi şeklinde anılan önlemden esas amaç ihracatın yapısını değiştirmeye olduğuna göre, tümüyle subvansiyonel sistem gözden geçirilmeli ve hedefe ulaşacak daha başka yöntemlere ağırlık verilmelidir. İlk plânda bu açıdan sıralanabilecek gelişmeler, yeterli kredi olanakları, katlı kur, ve uluslararası ekonomik ve siyasal anlaşmalar şeklinde özetlenebilir.

Son yılların tarımsal ihracatına bakıldığında açıkça gözlemlenmektedir ki, bilhassa pamuk, tütün ve fındık gibi ürünler açısından sağlam bir pazar mevcuttur. Hatta fındık ürünü için çok daha belirgin olmak üzere 1976 yılı içinde dış piyasalarda fiyat artışları gözlenmiştir. Kaldı ki, bu tür bir olgu bugün gerçekleşmese bile, çok kısa bir gelecekte beklemek uluslararası ekonominin gelişimi ve dünya nüfusunun seyri çerçevesinde olanak içindedir. Hatta kaçınılmazdır.

Bu durumda teşvik edilmesi gerekenle edilmemesi gerekeni birbirinden iyi ayırmak gerekir. Bu nokta bir çözümlendi mi, yukarıda belirtmiş bulunduğumuz yollardan her biri ayrıcalıkla kullanılabilecek bir görüntü kazanır. Örneğin katlı kur sisteminde, gerçekten rekabet edebilmesi ve bunun için de ucuzlatılması öngörülen bir sahaya ilişkin olmak üzere TL. sınır değeri düşürüldü mü, elde edilecek her döviz için sağlanmış bulunan prim yeterli bir teşvik aracı olacak ve bu sahayı daha çok özendiracaktır.

Ancak burada zamanımıza özgü olan bir noktayı açıkça vurgulamak gerekir. Türkiyenin dış ödemeler dengesinin bugünkü görünümü döviz sorununu son derece önemli kılmıştır ve hangi sahaya ilişkin olursa olsun getirilecek her dövizi özendirmeyi amaçlayan bir politikayı adeta kaçınılmaz hale getirmiştir. Bu durum ise salt vergi iadesi politikasını ayrıntılı şekilde eleştirmeyi ya da farklı sahalardan değerlendirmeyi en azından şimdiki görünümü ile olanaksız kılmaktadır.

Özetlemek gerekirse esasen bir para politikası ve fiyat ayarlama aracı niteliği kazanmış bulunan bugünkü vergi iadesi politikası, uygulanış şekli itibarıyla vergi yükünün ortadan kaldırılmasına değil, genel anlamda ihracatçılara Hazine tarafından bir subvansiyon sağlanmasına yöneliktir. Bu açıdan başarılı da olunmuştur. Fiyat hareketlerinin alayhte görünüm izlediği uluslararası ilişkiler çerçevesinde, büyük ölçüde Türk parasının devaluasyonu ve satın alma gücünün yeniden ayarlanması anlamına gelen etki yapmış ve bir kısım ihraç ürünlerini avantajlı hale getirmiştir. Ama gereksiz olan alanlar da bu uygulamadan büyük ölçüde yararlanmışlardır.

an-ka

**kalitede
güveneceğiniz
kablo**

Her türlü kablo imalâtındaki başarısını kalitesi ve markasıyla belgeleyen AN-KA, 15 kV'a kadar yüksek gerilim ve her tip özel kablo yapma olanaklarına sahiptir.

TÜRK BANKACILIĞINDA REKLAM HARCAMALARI VE PİYASA MODELİ ÜZERİNE

A. İhsan KARACAN

I

«Yok birbirimizden farkımız, ama biz . . . . . Bankasıyız». Bu, bilindiği gibi bir bankanın reklamlarında çok kullandığı bir sloğandır ve eksik rekabet piyasa modelinde reklamın temel fonksiyonunun ne olduğunu çok iyi bir şekilde açıklamaktadır.

Konu ile ilgili olarak bu dergide daha önce yayınlanmış bir yazımda (1) ticaret bankacılığı endüstrisinde rekabet ve piyasa modelini istatistik bir yöntemle incelemeye ve bu endüstrinin eksik rekabet piyasa şartlarında faaliyetinde bulunduğunu göstermeye çalışmışım. Endüstrinin piyasa modelinin monopollü rekabet ile oligopol özellikleri taşıdığını açıklamış ve bu endüstride reklamın önemli bir «ürün farklılaştırma aracı» olduğunu belirtmişim.

Klasik firma teorisi analizlerinde reklam harcamalarının bir analiz unsuru olarak herhangi bir ülke ekonomisinde veya endüstride piyasa modelini araştırırken gözden uzak tutulması olanaksızdır. Gerçekten de piyasa modeli ile reklam harcamaları arasında iktisatçılar önemli bir ilişki olduğunu en azından teorik düzeyde bile olsa göstermişlerdir. Reklam harcamaları tam rekabet şartlarının cari olduğu bir piyasa modelinde analize katılan bir unsur olarak kabul edilmemektedir. Eksik rekabet, özellikle monopollü rekabette bir firma ürettiği malı başka yapabilmek için reklam masraflarına bir zorunluk olarak katlanmaktadır. Bu araçla, böylesi şartlardaki bir endüstride faaliyet gösteren bir firma hem kendi ürününün diğer firmaların ürünü ile aynı olduğunu veya aynı gereksinimleri karşıladığını söylemekte hem de kendi ürününün diğerlerinden üstün olduğunu tüketicilere telkin etmeye çalışmakta veya bunu amaçlamaktadır. Böylece firma aslında aynı olan malı sun'i bir şekilde farklılaştırmakta ve talep eğrisini yükseltmektedir. Reklam harcamaları ile firmanın ulaşmak istediği asıl amaç ise ürününe karşı olan talep eğrisinin elastikiyetini azaltmaktır. Şüphesiz ki, reklam harcamalarının firma dengesi üzerindeki etkileri bu çalışmanın asıl konusunu oluşturmamaktadır ve iktisat ders kitaplarının demirbaşı olan bu konunun burada tekrarlanması bir yararı da yoktur.

(1) Türk Bankacılığında Rekabet ve Piyasa Modeli Üzerine, Haziran 1978.

Teorik açıdan reklam harcamalarının önemi tam rekabetten sapmalar çoğaldıkça ortaya çıkmaktadır. Piyasa modeli tam rekabetten uzaklaştıkça reklam harcamaları mutlak ve oransal olarak artmaktadır. İlişkiyi ters yönde de ve daha çok savunulan durum olarak ifade edebiliriz: Reklam harcamalarının varlığı piyasa modelinin tam rekabetten uzaklaşmasına neden olmaktadır. Hattâ, reklam harcamalarına yöneltilen en başta gelen eleştirilerden birisi monopole yol açtığı iddiasıdır. Örneğin; A.B.D.'de yeni bir mamül piyasaya sürülmek istendiğinde yaklaşık 10 milyon dolarlık reklam harcamasının gerekli olduğu ileriye sürülmektedir. Bu konuda Türkiye için bir çalışmanın yapılabilmesi ise kanımızca olanaksızdır. K. Boulding'e göre de reklam tam rekabet modelinin değil, monopollü rekabetin bir özelliğidir. Tam özelliğidir. Tam rekabetin geçerli olduğu piyasalarda reklamın yeri yoktur. Tamamen elâstik olan talep eğrilerine sahip olan firmalar cari piyasa fiyatında istediklerini satabilirler, reklamın satışları etkilemesi ise olanaksızdır. Reklam harcamaları nedeni ile tam rekabetten monopollü rekabete, oradan oligopol ve düopol ve nihayet monopole doğru piyasa modeli yönelmektedir. Ancak bu görüşün de bilimsel olarak kanıtlanamadığı ileriye sürülmüştür. Bilimsel olarak reklam harcamalarının monopolleşmeye neden olduğunu kanıtlamak için reklam harcamaları ile kâr artışı ve ele geçirilen pazar oranlarının artışı arasındaki korelâsyonun ortaya konması gerekir. Bu korelâsyon ölçülemediği gibi, Chicago Okulu mensuplarından Yale Brozen, Lester Telser gibi iktisatçılar bu tür korelâsyonların varlığından bile şüphelidirler.

II

Reklam harcamalarının satış hasılatına oranı (reklamın yoğunluğunu ya da etkinliğini gösterir) talebin fiyat elastikiyetine ve reklam harcamasının marjinal ürün değerine bağlıdır. Bu aşağıdaki şekilde ifade edilebilir:

$$\frac{A}{P \cdot Q} = \frac{n_A}{n_P} \quad (1)$$

Burada A reklam harcamaları, P ürün fiyatı, Q satılan ürün miktarı, n_A ve n_P ise sırasıyla talebin reklam harcamalarına ve fiyata göre elastikiyetidir. Tam rekabet piyasa modelinde reklam harcamalarının, talebin fiyat elastikiyetinin sonsuz ve optimal reklam yoğunluğu A/PQ 'nin sıfır olması nedeni ile analize dahil edilmesi düşünülemez. Ancak, monopollü rekabet ve ürün farklılaşması şartları altında, fiyat elastikiyeti hem sonsuz değildir hem de reklamın talebi etkilediği varsayımsal olarak mevcut olduğundan reklam harcamaları bir gerçektir. Tam rekabetten sapıldıkça, (n_A/n_P) yük

seliyor ise tam rekabet piyasa modelinden sapıldıkça reklamın yoğunluğu da yükselecektir. Bu sapmaların yükselişi ile ürün farklılaştırılması daha açıkça ifade edilecek ve sonuç olarak talebin reklam harcamalarına göre elastikiyeti fiyat elastikiyetine kıyasla yükselecektir. Talep üzerinde reklamın etkisi ile belli bir ürüne talep, reklam yapan firma ürünü ve endüstri-deki diğer firmaların ürününe talep arasında ikiye bölünecektir. Firmanın piyasada daha büyük bir paya sahip olması reklamın talep etkisinden daha çok faydalandığını gösterir. Reklam harcamaları ile piyasa modeli arasındaki ilişki konusunda, özellikle A.B.D.'de, birçok ampirik çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar esas itibarı ile, piyasa modeli olarak seçilen değişik ölçütler ile reklam harcamaları arasındaki korelasyonun tahmin edilmesi esasına dayanmaktadır. Bu çalışmada, Türk Bankacılık Endüstrisinde piyasa modeli konusunda daha önce ulaşılmış sonuçları reklam harcamaları ile piyasa modeli arasındaki ilişkileri araştırarak test etmek istiyorum.

Reklam harcamalarının firma için başlıca amacı özellikle tasarruf mevduatını maksimize etmektir. Bu Türk ticaret bankacılığının yapısal bir özelliğidir. Tam rekabetten sapıldıkça ilk unsur reklam harcamalarının toplam harcamalar (TH) içindeki payının artmasıdır. Yukarıdaki (1) nolu eşitliğe uygun olarak bankalarda optimal reklam harcamaları yoğunluğunu aşağıdaki gibi ifade edebiliriz.

$$\frac{A}{tD} = \frac{n_A}{n_t} \quad (2)$$

Burada, A reklam harcamaları, tD tasarruf mevduatına ödenen faizler toplamı (t faiz oranı, D tasarruf mevduatı planı), n_A ve n_t sırasıyla mevduatın reklam harcamalarına ve faiz oranına göre elastikiyetini göstermektedir. Böylece ikinci unsur olarak; tam rekabet piyasa modelinden sapıldıkça faiz ödemelerine (tD) reklam harcamalarının oranı artmaktadır. Şüphesizki bu olgu tam rekabetten eksik rekabete yönelme aşaması için geçerlidir. Piyasa modeli eksik rekabet olunca firmaların amacı belli bir reklam harcaması (A) ile veri faiz oranında (t) tD miktarını maksimize etmeye yada A/tD oranını minimize etmeye yönelik olacaktır.

— Temerküz Oranı (CR): Belli bir değişkenin toplam endüstriye ait değerinin belli firma ve/veya firmalara ait olan kısmının yüzde oran olarak ifadesidir. Bu konuda iki değişkeni göz önüne alabiliriz: Toplam tasarruf mevduatı (D) ve aktif toplamı (TA)'nın belli banka veya bankalarda temerküzü piyasa modelinin göstergesi, ölçütü olarak kabul edilmiştir.

— Sermaye Strüktürü (DPC): Bu kavram dar anlamda kullanılmıştır ve tasarruf mevduatının özkaynaklara olan oranını göstermektedir.

— Bu arada belirtilmesi gereken diğer nokta şube temeline dayalı Türk Bankacılığında şube sayısının (Ş) da göz önüne alınması gereğidir. Şube yaygınlaşması, fiyat-dışı rekabetin hüküm sürdüğü Türk Bankacılık Endüstrisinde, reklam harcamalarının ikame bir unsuru olarak ortaya çıkacaktır. Bu nedenle reklam harcamalarının yoğunluğu ile şubeler arasında negatif bir ilişkinin olması gerektiği ileriye sürülebilir.

Bu nedenle;

$$\frac{A}{tD} = f (CR, DPC, \text{Ş}) \quad (3)$$

dir.

Yukarıda optimal reklam harcamalarının yoğunluğunu oransal olarak belirleyen A/PQ oranını açıkladık. Ancak, bir firmanın reklam harcamalarını kârını maksimize etmek amacıyla hangi noktaya kadar sürdürmesi gerektiğine cevap vermedik. Bu belki de reklam harcamaları ile piyasa modeli arasındaki ilişkiler araştırılırken ilk planda çözülmesi gereken sorun da değildi. Ancak reklam harcamalarının hangi piyasa modelinin ürünü olduğunu çözümledikten sonra bu soruya da cevap aramak gerekli gibi görünmektedir.

Toplam Harcama (TH) yada Masraflar aşağıdaki şekilde fonksiyonel olarak ifade edilebilir:

$$TH (Q) = f + cQ \quad (4)$$

Burada, f sabit masraflar toplamı, c birim başına değişken maliyeti göstermektedir. (4) nolu eşitlik toplam masrafları satılan ürün miktarının (Q) bir fonksiyonu olarak açıklamaktadır. Satış Hasılatı (R) satılan ürün miktarı ile satış fiyatına bağlıdır:

$$R = PQ \quad (5)$$

$$Q = \frac{R}{P} \quad (6)$$

(4) nolu eşitlik şu şekilde de ifade edilebilir :

$$TH (Q) = f + c \frac{R}{P} \quad (7)$$

Satışlardan elde edilen kâr, satış hasılatı ile masraflar toplamı arasındaki farktır.

$$\begin{aligned} \text{Kâr} &= R - TH - A & (8) \\ &= R - f - c \frac{R}{P} - A \end{aligned}$$

olarak yazılabilir. TH ile gösterilen masraflar toplamı reklam harcamalarını içermeyen kapsamda kullanıldığından, kâr fonksiyonu yazılırken bu unsurun masraf kalemi olarak satış hasılatından düşülmesi gerekir.

(8) nolu eşitlik şu şekilde yeniden yazılabilir :

$$\text{Kâr (K)} = R \left(1 - \frac{c}{P} \right) - f - A \quad (9)$$

Maksimum kâr sağlayacak A değeri kâr fonksiyonunun (A)'ya göre birinci türevini sıfıra eşitleyen (A) değeridir.

$$\frac{dK}{dA} = \left(1 - \frac{c}{P} \right) \frac{dR}{dA} - 1 = 0 \quad (10)$$

Reklama bağlı olarak artan satış hasılatı fonksiyonu (R), A'nın bir fonksiyonu olarak ele alındığı zaman R fonksiyonunun eğimi (dR/dA) :

$$\frac{dR}{dA} = \frac{1}{1 - \frac{c}{P}} \quad (11)$$

Reklama bağlı olarak artan satış hasılatı fonksiyonunun eğimi, birim satış fiyatı ve birim değişken maliyetler ile hesaplanmaktadır.

(11) nolu eşitliği şu şekilde yazabiliriz :

$$\frac{dR}{dA} = \frac{1}{(P-c)/P} \quad (12)$$

Reklam harcamalarını, dR/dA türevi 1/(P-c)/P değerine eşit olana kadar arttırmak gerekir. Bu nokta reklam harcamalarının optimal değerini verir.

Yukarıda açıklanan yöntem optimal reklam harcamalarını hesaplamanın statik yöntemi olarak bilinmektedir. Reklam ile satış hasılatının arttığını kabul eder isek, satışlar sıfır iken yapılan birim reklam harcamasının doğuracağı satış hasılatını ifade eden bir artan satış hasılatı parametresi (r) ile böylesi bir durumda da optimal reklam harcamalarını belirleyebiliriz. Yapılan bir varsayım, reklamla erişilmesi mümkün olan müşterilerin sayısı, satışlar işba noktasına yaklaştıkça azalacağından, bir birim reklam harcamasının tesirinin sürekli olarak azalacağıdır. Satışların işba düzeyinin (M) altındaki herhangi bir R satış düzeyinde yürütülen reklam faaliyeti neticesinde birim reklam harcamasından meydana gelen satış hasılatı şu şekilde ifade edilebilir :

$$r \frac{(M-R)}{M} \quad (13)$$

Bunu şu şekilde yeniden yazabiliriz :

$$r \frac{rM}{M}$$

Hiç satış yapılmadığı zaman (R = 0 iken) birim reklam harcamasının doğurduğu satış hasılatı 'r'dir ve bu da R satış değerinin bir birim artışına karşın r/R oranında azalır. M satış düzeyinde ise reklamın yol açtığı artış sıfırdır. Dinamik yöntem olarak isimlendirilen bu yöntem esas itibarı ile aşağıdaki şekilde formüle edilmektedir :

$$\frac{dR(n)}{dn} = r \frac{M-R}{M} A(n) - \lambda R(n) \quad (14)$$

R(n), n döneminde elde edilen satış hasılatı; A(n), n döneminde yapılan reklam harcamaları; λ reklam yapılmadığı zaman müşterilerin ürünü kullanmamaları veya daha az kullanmaları şeklinde satış hasılatında azalışı gösteren parametreyi; dR(n)/dn ise R(n) değerinin ani değişme oranını göstermektedir. Bu formülden faydalanabilmek için, satış hasılatı oranını sabit bir düzeyde tutmak için gerekli olan reklam harcaması tutarının belirlenmesine gerek vardır. Bunun için de şu şart gerçekleşmiş olmalıdır :

$$\frac{dR(n)}{dn} = 0 \quad (15)$$

R(n) değerinin sabit bir düzeyde kalması için değişme oranı sıfır olmalıdır. (14) nolu eşitlik sıfıra eşitlenerek A değeri aşağıdaki gibi belirlenebilir :

$$A = \frac{\lambda}{r} \cdot \frac{RM}{(M-R)}$$

Satışlar işba düzeyine yaklařtıķça, mevcut düzeyi korumak gittikçe pahalıya mal olmaktadır. Yani (M-R) değeri gittikçe küçülürken RM değeri büyüyecektir. Satışların azalışını gösteren λ parametresi, artan satış hasılatını gösteren r parametresine kıyasla büyük olduğu oranda satışlar düzeyini korumak güçleşmektedir.

III

Bařlangıķta belirttiğim çalışmam ile uyum sağlayabilmek için bankalar oradaki sınıflamaya uygun olarak gruplanmış, ancak Etibank II. gruptan özel durumu nedeni ile çıkarılmıştır. Grupların hangi bankaları içerdiğinin hatırlatılması gereklidir :

Grup I : T. İş Bankası, Yapı ve Kredi Bankası, Akbank, T.C. Ziraat Bankası (4 Banka)

Grup II : T. Garanti Bankası, Türk Ticaret Bankası, Osmanlı Bankası, T. Emlák ve Kredi Bankası, T. Halk Bankası, T. Vakıflar Bankası (6 Banka)

1971-1974 arası 4 yıllık dönemi kapsayan çalışmada reklam harcaması; kitle haberleşme araçları ile yapılan reklamlar için yapılan harcamalar, tasarrufu teşvik ikramiyeleri ve hediyeelikler için yapılan harcamalar toplamı olarak tanımlanmıştır.

Reklam Harcamalarının gelişimi endeks olarak aşağıdaki tabloda banka grupları itibarı ile verilmiştir :

Tablo : 1

Reklam Harcamaları (1971=100)

	1972	1973	1974
Grup I	109,8	134,3	157,4
Grup II	115,0	150,2	159,2
I + II	111,3	139,0	158,0
Diğerleri	112,2	137,1	170,3
Endüstri	111,4	138,8	159,5

Endüstride yapılan reklam harcamaları 3 yılda yaklaşık % 60 oranında artmıştır. Grup I ve Grup II nin gelişim endeksi arasında ulaşılan son nokta açısından önemli bir fark yoktur. Esas önemli gelişim 'Diğerleri' grubunda ortaya çıkmıştır. Ancak bu grubun reklam harcamaları içindeki payının düşük olması nedeniyle bu yüksek gelişim endeksinin bizi yanıltmaması gerektiğini hatırlatmalıyız.

A/tD ile tanımladığımız reklam harcamalarının yoğunluğu ya da etkinliği oranının tam rekabetten sapıldıkça büyüyeceğini, eksik rekabette ise bankaların bu oranı küçültmeyi amaçladığını ifade etmiştik. Gerçekten de reklam harcaması yapan bankanın amacı belli bir (A) değeri ile topladığı mevduat hacmini (D) dolayısı ile de veri bir faiz oranında bu kaynağa yaptığı faiz ödemelerini maksimize etmektir. A/tD oranı banka grupları itibarı ile aşağıda bir tablo halinde verilmiştir :

Tablo : 2

A/tD Değerleri

	1971	1972	1973	1974
Grup I	0,20	0,16	0,17	0,16
Grup II	0,29	0,24	0,28	0,24
I + II	0,22	0,18	0,20	0,18
Diğerleri	0,27	0,23	0,25	0,25
Endüstri	0,23	0,18	0,20	0,19

Oligopolcü bankalardan oluşan Grup I'e ait A/tD oranı yıllar içinde küçülmüştür ve değer olarak da gerek Grup II gerekse 'Diğerleri' grubuna ait değerlerden daha düşüktür. Grup I'deki oligopolcü bankalar piyasa modelinin artık tamamıyla eksik rekabet modeline dönüşmesinden yararlanarak A/tD değerlerini minimize etmişlerdir. Aşağıda verilecek tablolardan görüleceği gibi yüksek A miktarları ve veri faiz oranlarına rağmen bu grup bankalar A/tD oranını D'yi maksimize ederek küçültmeyi başarmışlardır. Ancak bu konuda değerlendirme yapmayı engelleyen bazı sorunlar vardır ve bunlar da, A/tD oranının paydasındaki değerlerin banka firmaları tarafından tayin edilememesinden ortaya çıkmaktadır. Gerçekten de, faiz oranı (t)'nin azami sınırları kamu yönetimince belirlenmektedir. Bu oranı kullanma konusunda diğer bir etken ise dönemde mevduat hacminin sürekli artmış olmasıdır. Bu nedenlerle yıllar arası mukayese ve bu oranın piyasa modelinin analizinde istatistiksel yöntemlerde kullanılması büyük ölçüde olanaksız olmaktadır.

A/tD oranına kıyasla, kanımızca, reklam harcamalarının toplam giderler içindeki payı piyasa modelinin saptanmasında tam rekabetten sapmaların daha iyi bir göstergesi olabilir. Bu nedenle önce reklam harcamalarının banka grupları arasındaki dağılımını görelim :

Tablo : 3

Reklam Harcamalarının % Dağılımı

	1971	1972	1973	1974
Grup I	61,1	60,3	59,3	60,4
Grup II	25,9	26,7	28,4	25,9
I + II	87,0	87,0	87,7	86,3
Diğerleri	13,0	13,0	12,3	13,7
Endüstri	100,0	100,0	100,0	100,0

Grup I'in reklam harcamaları içindeki payı 1971-1973'te sürekli olarak azalmasına karşın Grup II'nin payı da sürekli yükselmektedir. Oligopolcü Grup I bankaları endüstrideki paylarını koruyabilmek için reklam harcamaları içindeki paylarını arttırmak zorunda kalmışlardır. 'Diğerleri' grubu ise yaşam kavgası verdiklerinden reklam harcamalarını hem mutlak hem de oransal olarak arttırmak zorunda kalmışlardır.

Tam rekabetten sapmanın göstergesi olarak reklam harcamalarının kullanılmasında bu harcamaların toplam giderler içinde işgal ettiği yer önemlidir. Bu harcamalara eksik rekabet piyasası firmalar ilk etapta katlanmak zorundadırlar. İlk etapta diyoruz ki, çünkü, bu harcamaların nihai taşıyıcıları sonuçta tüketiciler olmaktadır. Nitekim Türk Bankacılık Endüstrisinde tam rekabet modelinden sapmanın önemli bir göstergesi olan reklam harcamalarını nihai aşamayı bırakalım daha başlangıçta halk kitleleri yüklenmektedir. Alınan ve verilen faizler arasındaki yüksek marjlar ile tasarruf mevduatı sahipleri daha başlangıçta bu harcamaları finanse edenler olmaktadır. İsrafçı ve rasyonel olmayan bir temele dayanan Türk Bankacılık Endüstrisi kamu yönetiminin kendilerine verdiği bu «ulüfe» ile de yetinmemektedirler. Bir yerde, bu yetinmemenin suçlusu da onlar değildir: Çarpık, israfçı, akılcı olmayan böylesi bir piyasa modeli bu ulüfe ile yetinemez, yaşamak için de yetinmemek zorundadır. Bunun açık göstergelerinden birisi geniş şekilde kamu oyuna yansıyan ve bir T. Bankalar Birliği kararı ile de bankalara duyurulan Ticari Mevduat - Kredi ilişkileridir. Böylece kredi kaynakları diğer endüstriler için pahalı hale gelmekte ve bunlar da tabii olarak bunu tüketicilere yansıtılmaktadır.

Reklam harcamalarının toplam giderler içindeki payı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo : 4

(Reklam Harcamaları/Toplam Giderler) %

	1971	1972	1973	1974
Grup I	6,5	5,8	5,7	5,1
Grup II	6,4	5,7	6,3	5,4
I + II	6,4	5,7	6,0	5,3
Diğerleri	4,5	4,6	4,0	3,0
Endüstri	5,4	5,1	5,0	4,3

Reklam harcamalarının toplam giderlerdeki payı genel olarak düşme eğilimindedir. Bunda en büyük etkenler; diğer gider kalemlerinin çeşitli nedenler ile (işgücü maliyetinin toplu sözleşmeler, mevduat maliyetinin mevduatın hızlı artışı nedenleriyle artması gibi) süratli yükselmesi ve Grup I'deki bankaların reklam harcamalarını azaltma yönünde bir davranış içine girmiş olmalarıdır.

Değerleme yapabilmek için endüstrideki temerküz oranları ile şube sayısındaki gelişmelerin verilmesi gerekir. Dar anlamda sermaye strüktürü (tasarruf mevduatı/özsermaye) değerlendirmede kullanılmamıştır. Bunda en önemli etken özel kanunla kurulmuş bankaların (Etibank, Sümerbank, Denizcilik Bankası gibi) özkaynakları toplamının çeşitli nedenler ile değerlendirilmede iyi bir analiz aleti olarak değerlerini kaybetmiş olduğu kanısındır. Temerküz oranı ise tasarruf mevduatı ile aktif (bilanço) toplamının banka grupları arasındaki dağılımı olarak iki ayrı şekilde düşünülmüştür.

Bilanço toplamının bankalar arasındaki dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir :

Tablo : 5

Bilanço Toplamının Bankalararası Temerküzü (%)

	1971	1972	1973	1974
Grup I	64,7	67,3	68,6	70,3
Grup II	27,9	25,2	24,0	22,6
I + II	92,6	92,5	92,6	92,9
Diğerleri	7,4	7,5	7,4	7,1
Endüstri	100,0	100,0	100,0	100,0

Görüldüğü gibi Türk Bankacılık Endüstrisinin bilanço toplamı her yıl daha büyük bir oranda 4 bankanın elinde temerküz etmiştir. Sistemde Grup II'nin payı, Grup I'in etkisini en çok duyan grup olması nedeni ile sürekli azalmıştır.

Tasarruf mevduatının gruplararası temerküzü ise aşağıda gösterilmiştir :

Tablo : 6

Tasarruf Mevduatının Bankalararası Temerküzü (%)

	1971	1972	1973	1974
Grup I	69,4	69,1	69,3	69,5
Grup II	22,1	22,5	22,7	22,1
I + II	91,5	91,6	92,0	91,6
Endüstri	100,0	100,0	100,0	100,0

Reklam harcamaları içindeki payı % 60'lar civarında olan Grup I'in tasarruf mevduatı içindeki payı % 70'ler civarındadır.

Şubelerin, reklam harcamalarının alternatifi olduğunu ileriye sürmüş ve bu nedenle de reklam harcamaları ile şubeler arasında negatif bir ilişki olduğunu ifade etmiş idik. Şubelerin banka grupları arasındaki dağılımı ise aşağıda gösterilmiştir :

Tablo : 7

Şubelerin Bankalararası Temerküzü (%)

	1971	1972	1973	1974
Grup I	55,3	55,3	55,8	56,1
Grup II	29,3	29,6	29,6	29,4
I + II	84,6	84,9	85,4	85,8
Diğerleri	15,4	15,1	14,6	14,5
Endüstri	100,0	100,0	100,0	100,0

Görüldüğü gibi, oligopolcü bankaların toplam şubeler içindeki payı, bu bankaların reklam harcamaları içindeki paylarına oranla daha küçüktür. Şube sayısındaki gelişme endeksi olarak aşağıda gösterilmiştir :

Tablo : 8

Şube Sayısındaki Gelişme (1971 = 100)

	1972	1973	1974
Grup I	107,5	118,5	131,3
Grup II	108,3	118,0	130,3
I + II	107,7	118,3	130,3
Diğerleri	105,5	112,1	143,8
Endüstri	107,4	117,5	132,2

T.C. Ziraat Bankası hariç Grup I'i oluşturan bankalar önemli bir şube genişlemesi göstermişlerdir. Grup II'de ise nitelik itibarı ile Grup I'e en yakın bankalar olan T. Garanti Bankası ve Türk Ticaret Bankası'nın şube genişlemeleri önemli boyutlara ulaşmıştır. Bu durumda şöyle bir soru sorulabilir : Reklam Harcamaları artarken şube sayısı da artmıştır. Bu nedenle iki tür parametrenin birbirinin ikamesi değişkenler olduğu nasıl iddia edilebilir ya da açıklanabilir. Bu durum bir ölçüde Türk Bankacılığının yapısal bir durumudur. Bankaların faaliyetlerini genişletmek, endüstrideki paylarını arttırmak için reklam harcamalarında bulunmaları yetmez, şubelerini de yaygınlaştırmak zorundadırlar. Bu nedenle şube açımındaki genişlemeyi ve reklam harcamalarını birbirleri ile zıt yönde gelişmeleri gereken değişkenler olarak düşünmemek gerekir. Şube açmalarını etkileri bakımından ilave reklam harcamaları olarak ifade etmek mümkündür.

Yukarıdaki açıklamalardan görüldüğü gibi, reklam harcamaları belli banka ya da banka grupları tarafından önemli bir fiyat-dışı rekabet aracı olarak kullanılmış ve bunun doğurması olası sonuçlarında da başarıya ulaşmışlardır. Gerçekten de sonuç olarak, endüstride ürün görünüşte farklılaştırılmıştır. Prof. Nelson, reklamın tekelleşmeyi önlediğini ileri sürmektedir. Üründe tekelliliğin söz konusu olması için, bilindiği gibi, tekelinin ürettiği malın yerini tutacak benzer bir malın ya olmaması veya var ise bundan tüketicinin haberinin olmaması gerekir. Ancak, reklam, birbirinin yerine ikame olabilecek mallar ile birlikte tüketiciye yenilerini tanıtmayı işlevini de yerine getirdiğinden tekeli gelişmeleri önlemektedir. Bu görüş eleştirilmiş ve geçerliliğinin önemli bir şarta bağlı olduğu ifade edilmiştir. Bu şart şudur : «Tüketicinin satın aldığı malı kısa sürede değerlendirme olanağına sahip olması gereklidir.» Yani tüketici reklam edilen malı satın alacak, kullanacak, kötü olduğunu derhal anlayacak ve bir daha satın almayacak. İşte o zaman Nelson'un görüşleri geçerli olabilecektir. Sorunu bu açıdan Türk Bankacılık Endüstrisi için ortaya koyduğumuzda, reklamın tekell-

leşme yönünde eğilimleri önleyemediği, hattâ bu eğilimleri hızlandırdığını ileriye sürmek mümkündür. Bir mevduat sahibinin parasını X ya da Y bankasının muhafazası arasında teorik olarak bir fark yoktur. X bankasına para yatırarak mevduat talebinde bulunan bir kimse bu bankanın ürününe olan talebinden neden vazgeçsin? Vazgeçip de Y bankasından mevduat talebinde bulunmasının refah düzeyini arttırıcı makûl teorik bir açıklaması yapılamaz. Nitekim oligopol (tekelimsi) ve monopollü rekabet piyasa modellerinin özelliklerini taşıyan bir piyasa modeline dönüşmüş olan Türk Bankacılık Endüstrisi piyasa modeli, olağan olarak oligopolcü Grup I bankaları tarafından oldukça iyi değerlendirilmiştir. Bunun sonucu olarak, durumlarını korumak isteyen ve diğer bankaların rekabeti karşısında rahatlamayı amaçlayan bu oligopolcü bankalar reklam harcamalarının kısıtlanması konusunda kamu oyunu oluşturmaya yönelmişler ve 1975-1976'lar Türkiye'sinde bu tür harcamaların kısıtlanması konusunda başarıya ulaşmışlardır. Örneğin, kanımızca yasal bir geçerliği ve dayanağı olmayan bir T. Bankalar Birliği kararı ile, hangi mekanizmaları işleterek başarıya ulaştıkları kamu oyunca meçhul olan bir şekilde, Tasarrufu Teşvik İkramiyelerini kaldırmışlardır. Tasarrufu teşvik ikramiyelerinin ana özeliği tüm bankalarca eşit şartlar altında kullanılan bir reklam aracı olmasıdır. Yine aynı kararlar hediyelekler kaldırılmış ve diğer reklam harcamalarının kısıtlanması temenni edilmiştir. Diğer bir örnek ise, şubelerin fiyat dışı rekabette önemli bir reklam unsuru olduğunu ve piyasa payını arttırmak isteyen bir banka için şube yaygınlaştırmasının kaçınılmazlığının bu bankalarca iyi değerlendirilmiş olması ve şube açımının kısıtlanması ya da açılması konusunda büyük bankalar yararına işleyen bir mekanizma ile kamu yönetimince görünüşte şube açılmasının denetim altına alınmış olmasıdır.

Türk Bankacılık Endüstrisi için optimal reklam harcamaları noktasını ya da düzeyini hesaplamanın ise hem çeşitli güçlükleri vardır hem de bu çalışma içinde böylesi bir hesaplamanın gerekli olup olmadığı tartışılabilir. İlk aşamada bu hesaplamanın genişliği çözümlenmelidir : Bunu tek bir işletme için mi yoksa firma grupları ya da tüm endüstri için mi yapmalı sorusunu yanıtlamak gerekir. Tek tek işletmeler için böylesi bir hesaplamayı yapmanın faydası ve gerekliliği konusunda şüpheliyim. Endüstri ve firma grupları için yapılacak hesaplamaların sonuçları ise hem çok kullanışlı olmayacak hem de yanıltıcı olacaktır. İkinci olarak; Toplam Hasılat, Toplam Maliyet ve Kâr fonksiyonlarını bulmak gerekecektir. Kanımca Türk muhasebe uygulamasında böylesi fonksiyonları güvenilir şekilde bulmak güçtür. Hem farklı kaynak ve kullanım kompozisyonları olan hem de değişik işletme amaçları yüklenmiş bulunan bankalar için bu fonksiyonları çıkarmak ve bankalararası değerlendirmede kullanmak güçtür. Kanımca böylesi bir hesaplamadaki en önemli güçlük bankaların davranışından doğmaktadır. Bankaların reklam harcamalarını, bölüm II'de açıklanan teorik çerçeveye uygun olarak, rasyonel davranarak belirleyen işletmeler oldukları konusun-

da şüpheliyim. Kanımca bankaların reklam harcamaları konusundaki davranışları, bu harcamaların optimal düzeyinin ne olduğu konusunda bazı karmaşık hesaplamalar yapmak değildir. Banka firmalarının bu konudaki temel sloganı : «daha yüksek bir piyasa payı için daha çok reklam harcaması» olarak özetlenebilir.

Çalışmayı şöyle bir soru ile bitirmek istiyorum : Acaba endüstriye girip yeni faaliyete geçecek bir banka firmasının piyasaya girebilmesi, mevduat toplayabilmesi, yaşamını sürdürebilmesi için ne kadar reklam harcamasına katlanması ve asgari ne kadar şube açması gereklidir? Bu banka firmasının açılması ile ilgili kamu yönetiminin engelleri ile sermaye yetersizlikleri aşılmadan bu soruyu sorabilmek acaba olası mıdır?

kalitede tek isim
TEKEL şarapları
hosbağ
kalebağ buzbağ
barbaros güzbağ
ürgüp.trakya.narbağ

MİLLİ TASARRUFUN
SEMBOLÜ

TÜRKİYE BANKASI
paranızın... istikbalinizin emniyeti

en iyi
battaniye
kumas
iplik

aksu

markasını
taşır

zamanınız pahalımı?

TÜRKİYE HALK BANKASI.
küçük tasarruflarınız kadar,
zamanınızın'da çok değerli olduğu
çağımız yaşantısında.
süratli hizmeti gaye edinerak
modern bankacılık uygulaması
ile daima hizmetinizdedir.

TÜRKİYE HALK BANKASI
halkın bankasıdır

BANKA ve EKONOMİK YORUMLAR DERGİSİ'nin 1976 Cildi pek az sayıda hazırlanmıştır. Fiyatı 140.— TL. dir. Yalnız Cilt kapağı: isteyenlere fiyatı 15.— TL. dan cilt kapağı verilir.

1977 yılında derginin yıllık abone bedeli 150.— TL. dir. Öğrenci lere 100.— TL. dan, özel yıllık abone fiyatı uygulanır.

BANKA ve EKONOMİK YORUMLAR DERGİSİ'ne Abone olunuz. Çevrenizden abone bulunuz.

L'Expansion aylık dergisinin Ocak 1977 sayısında Birleşmiş Milletler Örgütü tarafından başlarında Nobel ödülü (ekor.om') sahibi Wassily Leontief'in bulunduğu bir iktisatçılar grubunca hazırlanan «Dünya ekonomisinin geleceği» adlı rapordan bölümler yayımlanmıştı.

2000 yılını ufuk çizgisi olarak alan raporda Wassily Leontief, ekonometri modellerinin önemli yanını teşkil eden ve babası sayıldığı Input-Output kavramlarını alabildiğine kullanmıştır.

Rapor dünyayı 15 ülke grubuna ayırmış, 269 değişkeni (nüfus, üretim, tüketim, sermaye hareketleri v.b. gibi) dikkate almıştır. Birleşmiş Milletlerin öngördüğü hedefler ele alınarak, zengin ülkelerle fakir ülkeler arasında kişi başına milli gelir açısından farklılığı yarı yarıya indirme koşullarını tartışarak bir senteze varılması üzerinde durulmuştur.

Ulaşılan sonuçların birçok kimseye acı geleceği kuşkusuzdur.

• 1970 - 1980 dönemi için fakir ülkeler açısından öngörülen kalkınma hızları, zenginlerle farklılığı giderecek düzeyde değildir. Hemen alınacak önlem zengin ülkelerin kalkınma hızlarını yavaşlatmak fakirlerinkini hızlandırmaktadır. Bu yöndeki gelişmenin somut sonuçlarını asrın sonuna doğru görmek mümkün olabilecektir. Bir kısım hammadde ve petrol fiyatlarının yükselmesi, gelişme yolundaki bazı ülkelerde milli geliri daha şimdiden etkilemiştir. Bu durumun sürmesi halinde petrol üretmeyen Asya ve Afrika ülkelerinde kişi başına gelirin 400 dolara (1970 başına göre) diğer gelişmekte olan ülkelerde 1000-2000 dolara yükselmesi mümkündür.

21. asrın başlarında ise fakirler arasındaki eşitsizlikleri azaltmak düşü nülebilir.

• Eşitsizliklerin azaltılmasındaki engeller, ülkelerin potansiyellerinden çok, sosyal ve politik yapılarından ileri gelmektedir. Asrımızda üstesinden gelinemeyecek maddi engel yoktur.

• Rapor bir kez daha nüfus patlamasının üzerine eğilmektedir. Birleşmiş Milletler Örgütünün elinde toplanmış veriler (çoğalma, âdetler, yaşa göre yavı, kentleşme v.b.) göstermektedir ki ekonomik gelişmeyi ve büyümeyi etkilemeyecek aşığı yukarı istikrarlı nüfus planlamasına gelişmiş ülkelerde 2025 yılında, az gelişmişlerde 2075 yılında ulaşılabilir.

• Bununla beraber, 2000 yılına kadar dünya nüfusunun hızla büyümesi sürecektir ve tarımsal üretim ağırlığını duyuracaktır. Yapılan hesaplar, ekilen toprakların yüzölçümünde yıldan yıla sağlanacak % 5 oranında bir genişleme ve dönüm başına verimin yükseltilmesi yoluyla üretim büyümesine çözüm getirebileceğini göstermektedir. Bu alternatifler ilk kez zorlanmış da olmayacaktır. A. Birleşik Devletleri ve Sovyet Rusya 1940-1970 yılları

arasında tarımsal üretimde % 80 artış hızı sağlamışlar, daha çarpıcı sonuçlar Filipinler ve Tayland tarafından elde edilebilmiştir.

● Madeni hammadde için yapısal darboğazlar sözkonusu değildir. Kaldı ki 2000 yılına kadar dünyanın, 1970 yılı esas alındığında, ihtiyaçları 4 veya 5 katına çıkacaktır. Zira asrımızın son otuz yılında insanlık, medeniyetin başlangıcından itibaren tükettiği madenlerin üç veya dört katını harcayacaktır. Raporda, ekonomik olarak maden elde edilecek yeni yatakların bulunması belirtilmektedir.

● Leontief raporunun yatırım harcamaları konusundaki önerileri ilginçtir. Zira her alanda farklılıkların giderilmesi için alınacak önlemler, gayri-safi milli gelirden çok büyük bir payın yatırımlara ayrılmasını gerektirmektedir. Örneğin gelişmekte olan ülkelerde bu oran % 30-35'e yükselmelidir. Evvelce Stalin Sovyet Rusya'sı ve Japonya bu ölçüde çabalar gösterebilmiş ülkelerdir. Rapor bu konuda ağır vergilendirmeyi, kredi düzenlemelerini, kamu sektörünün genişletilmesini ve gelir dağılımında adaleti öneriler arasında belirtmektedir. Petrol üreten ülkeler sahip oldukları gelirin yarısını tüketmeli, diğer yarısını kendi veya başka ülkelerde yatırıma yöneltmelidir.

Raporda 1970 yılı verilerine göre fakir sayılan ülkelerin ihracatlarını, ithalât kadar hızlı artıramayacakları ileri sürülerek, ödemeler dengesi açıklarının (*) -gelişmişler lehine- görüleceği üzerinde durulmuştur. Nitekim, 1970 başına göre 2000 yıllarında fakir ülkelerin açığı yılda 190 milyar dolar olabilecektir.

Bu gidişin değiştirilmemesi halinde sistemin çökmesi dahi beklenebilir.

Rapora göre önlemler alınabilir :

- Hammadde fiyatları, sanayi ürünleri fiyatlarından daha hızlı artmalıdır.
- Fakir ülkelerin sanayi ürünleri ithalâtında bağımlılıkları azaltılmalıdır.
- Fakir ülkelerin sanayi ürünü alış verişindeki (beynelmül alanda) payı yükseltilmelidir.
- Mali yardımlar fazlaştırılmalıdır.
- Sermaye hareketlerine yeni bir yön verilmelidir.

● Sorunun bir önemli yanını da petrol üreten az gelişmişlerle, petrol üretmeyen az gelişmişler arasında dengenin düzeltilmesi teşkil eder.

Buna raporda iki önlem getirilmekte, birincisi petrol üreten ülkelerin, üretmeyenlere mali yardımı (1980'de 11 milyar dolar, 1990'da 22 milyar do-

(*) (fantastique déficit)

lar, 2000 yılında 58 milyar dolar), ikincisi de güç durumdaki ülkelerin ihracatlarına gümrük kolaylıkları tanıyarak, sanayilerine daha iyi rekabet gücü kazandırılması.

Raporda ulaşılan sonuç şudur : Sosyal, politik ve müesseseleşme alanlarında fakir ülkeler köklü yapısal değişiklikler yapmalı ve bu arada dünya ekonomik düzeni gözden geçirilmelidir. Kalkınma hızlarının büyümesi ve kişi başına milli gelirin zengin ülkelere yaklaştırılması bu iki reforma bağlıdır. Birlikte ele alınmaları halinde, halledilecek problem kalmayabilir.

HAMMADDE FİYATLARI : 1976 - 1977

1975 yılının ikinci yarısından başlayarak yükselme eğilimine girmiş hammadde fiyatlarında Nisan 1976'dan itibaren tersine bir devrenin başladığı görülmektedir.

Kahve ve kakao ürünlerinin, diğer tarımsal maddeler arasında çarpıcı fiyat hareketlerine uğrayışları 1976 yılı son aylarının en önemli olayıdır. Brezilya'nın 1975 Temmuzunda tanık olduğu don olayı 1976-1977 ve daha sonraki hasatları da etkileyecek niteliktedir.

Kahve talebinin, 1957 yılından sonra ilk kez en düşük düzeye inen stoklarla karşılanmasına çalışılacak olunmasına rağmen, fiyatın oldukça etkilenmesi beklenmektedir.

Tahıl ürünlerinin Amerikan piyasalarındaki fiyatları, oldukça düzensiz bir görünüm kazanmıştır 1976'da. Yılın ilk yarısında fiyatlar hafif yükselmiş, ancak daha sonra iyi rekolte tahminleri üzerine düşme eğilimine girmiştir.

Sovyet Rusya'da rekoltenin 225 milyon tona ulaşacağı tahmin olunduğundan (1975-1976'da 140 milyon ton idi) dünya stoklarında 1970-1971 devresinden itibaren gözlenen azalmanın duracağı umulmaktadır.

Haziran 1976'dan başlayarak nebati yağ fiyatlarında yükselme eğilimi görülmüştür. Soya piyasasında (ki nebati yağ üretiminin % 20'si Soya'dır) Amerika Birleşik Devletleri ile Brezilya karşı karşıyadır.

Sanayi bitkilerinin fiyatlarında 1975 yılında gözlenen yükselme eğilimi 1976'da da sürmüştür. Ancak yılın son aylarında yükselme biraz yavaşlamıştır. Fiyatlardaki istikrarlı yükselmenin başlıca nedenlerinden biri ekonomik krizin atlatılması ve buna bağlı olarak talebin yükselmesidir.

Pamuk, 1976'da rekolte açığı da eklenince bir yıl öncesine göre % 40 pahalılaşmıştır.

1975-1976 rekoltesi, 63 milyon balya tüketime karşılık 54.7 milyon balyada kalmıştır. Stokların 24 milyon balyaya gerilemesi, azami 5-6 aylık tüketime yetebilecektir. Ekilen toprakların % 5 oranında artmış olmasına rağmen 1976-1977 sezonunda da üretimin tüketimin altında gerçekleşeceği ileri sürülmektedir.

Yüne gelince, 1976'da fiyatı yükseltmiştir. Kasım ayı itibariyle Londra borsasında kg. fiyatı (303 pens)'tir ve 1975 sonuna göre % 44 yükselme kaydetmiştir. Bu artışın başlıca nedeni talebin büyümesi, buna karşılık üretimdeki düşüştür. Avustralya'da koyun sayısı azalmış, bu ülkenin ihraç li-manlarında grevler güçlük ve türlü aksaklıklar doğurmuştur.

1976-1977 sezonu rekoltesinin 1.475 milyon kg. olacağı umulmaktadır.

Otomobil sanayiinin canlanması, kauçuk fiyatını oldukça etkilemiştir. Gerçekten de Londra borsasında kg. fiyatı 61.50 pens'e yükselmiş ve 1975 sonundaki 37.50 pens düzeyini oldukça aşmıştır.

1977 yılında türlü koşulların etkisiyle, yukarıdaki satırlarda yeralan hammaddelerin fiyatlarında yükselme veya 1976 yılında kazandığı düzeyden inmelere rastlanacaktır. Yani fiyatlarda değişik yönlerde hareket beklenebilir. Uzun vâdede yani 1977 yılı ötesi düşünüldüğünde fiyatlarda yükselme ve hammadde ihraç eden ülkelere gelir transferi kaçınılmazdır.

(Bulletin Hebdomadaire, Kredietbank No. 47)

ALTIN... ALTIN... ALTIN...

Borsa	4.1.1977	11.1.1977	19.1.1977	26.1.1977
Londra (Ons)	\$ 133.050	130.500	132.700	132.150

Bazı Fiyatlar :

Madde	2.1.1977	8.1.1977	15.1.1977	22.1.1977
Bakır (1)	65.6	65.6	65.6	65.8
Buğday (2)	2.73	2.74	2.76	2.76
Pamuk (1)	71.37	67.38	64.46	65.65

(1) Elektrolitik, cente olarak Libre (453.592 gr.) fiyatı

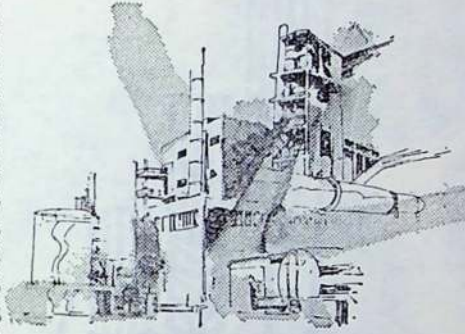
(2) No. 2 sent, Boisseau (60 Lb=27.2 kg.) fiyatı

DOLAR'A GÖRE:

	4.1.1977	11.1.1977	18.1.1977	25.1.1977
İngiliz lirası	\$ 1.7118	\$ 1.7075	\$ 1.7160	\$ 1.7191
B. Almanya mark'ı	\$ 0.4265	\$ 0.4202	\$ 0.4156	\$ 0.4121
Japon yen'i	\$ 0.003430	\$ 0.003420	\$ 0.002438	\$ 0.003465
İsviçre frank'ı	\$ 0.4091	\$ 0.4035	\$ 0.3988	\$ 0.3967

sanayie dönük yatırımları
ve 4000'i aşan ortağıyla
halka açık
gerçek kuruluş

 **TÜRKİYE
GARANTI
BANKASI**
Sizlerle mutlu - Sizlerle güçlü

GERÇEK GARANTI

her zaman

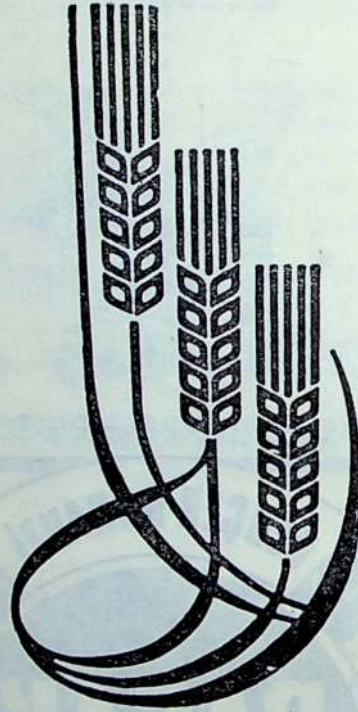
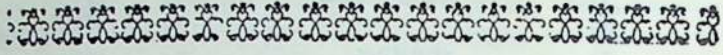
**BASAK
SİGORTA**

her yerde

ÜSTÜN HİZMET

HARBIYE / İSTANBUL Tel : 48 42 00

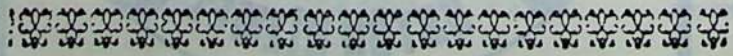

T.C. ZİRAAT BANKASI

*HER YERDE HER ZAMAN
hizmetinizde bulunmaktan kıvanç duyar*

MUR

Bize sorarsanız
deriz ki...

MARKASI gökbakan OLSUN

gökbakan
TRİKOLARI

Yurdun her tarafında
kültürel giyim
mağazalarında

Yeni lik

trapezoidal

ALÜMİNYUM
ÇATI
CEPHE ve
TAVAN KAPLAMA
ELEMANI

- Daha geniş aşık aralığı
- Daha az demir kullanımı
- Daha az işçilik
- Daha kolay ve süratli montaj

DETAYLI BİLGİ İÇİN TEKNİK ELEMANLARIMIZ HİZMETİNİZDEDİR

Merkez: Büyükdere caddesi No: 48 kat 5 İSTANBUL Tel: 40 25 92 46 65 63 47 97 61

İzmir İrtibat Bürosu: Cumhuriyet bulvarı 1380 sok. 4 B/8 İZMİR Tel: 26 068

Ankara İrtibat Bürosu: Emek İşhanı kat 14 No:9 Kızılay ANKARA Tel: 12 83 89

Fabrika: Gebze Dilovası Tel: 486, 487

 NASAS
ALÜMİNYUM SAN. ve TİC. A.Ş.

banka ve ekonomik yorumlar

Şubat 1977

Sayısı Ekidir

1977 YILI BAŞINDA TÜRKİYE EKONOMİSİ

Kemal KURDAŞ

Şubat 1977

Banka Yayınları ve Kültür Ltd. Şti.

1977 yılına Türkiye, batı ekonomilerindeki canlanmanın beklenen düzeylere erişemediği bir ortamda ve çeşitli sorunlarla girmiştir. Ekonomide olumlu sayılabilecek gelişmeler vardır. Fakat gelişmelerdeki ağırlık, daha çok olumsuz yöndedir. Bazı sorunlarda ise durum, bunalm noktalarına varmıştır. Aşağıda 1977 yılı başında Türkiye Ekonomisinin genel durumu ve sorunları ana noktaları itibariyle belirtilmeye çalışılmıştır :

I — Millî Gelirdeki Artış :

1976 yılında alıcı ve sabit fiyatlarla Gayri Safi Millî Hasıla (GSMH) % 7,2 oranında artmıştır. Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH) daki artış ise biraz daha yüksektir ve % 8,2 dolayındadır. Millî gelirin 1976 yılı seviyesine göre Türkiye'de adam başına gayri safi hasıla payı 960 \$ civarında hesaplanmaktadır.

GSMH'daki % 7,2 oranındaki gelişme Üçüncü 5 Yıllık Kalkınma Plânında öngörülen ortalama büyüme hızının (% 8) altında olmakla beraber, dünya ölçüleriyle ve nüfusumuzdaki artışa kıyasla, oldukça yüksek bir kalkınma hızı olarak kabul edilebilir. Hatta, GSMH'nın,

1971'de	% 10,2
1972'de	% 7,4
1973'de	% 5,4
1974'de	% 7,4
1975'de	% 7,9

arttığı belirtilerek, Türkiye'nin hızla kalkınan bir memleket olduğu dahi iddia edilebilir.

960 \$ civarındaki adam başına GSMH payı ise, Türkiye'yi kalkınmakta olan ülkelerin en üstünde bir noktaya yerleştirmektedir.

Gerçekten durum bu derece umut verici midir?

Türkiye millî gelir hesaplarına yakın bir bakış, bazı tereddüt noktalarını dikkatlere getirmektedir :

a) Türkiye'de GSYİH'nın önemli bir oranı (% 50'den fazlası) inşaat, ticaret, ulaştırma, malî müesseseler, serbest meslek ve hizmetler, mesken gelirleri ve devlet kesimlerinden oluşmaktadır ve bu oran her yıl biraz daha artmaktadır. Diğer bir deyişle, *Hizmet Kesimi* olarak adlandırdığımız bu

(*) Bu tebliğ 19.1.1977 tarihinde Ankara'da Maliye Müfettişleri Derneği'nde yapılan bir toplantıda sunulmuştur.

kesimin yıllık ortalama büyüme hızı GSYİH'nın artış hızından genellikle daha büyük olmaktadır (1). Sonuçta da bu kesimin GSYİH'daki yeri büyümekte, oranı artmaktadır.

Gerçekten; hizmet kesiminin GSYİH'daki oranı 1966 yılında % 48 iken, bu oran 1976'da % 53,3'e çıkmıştır. Oysa bu sektör, ekonomide refahın ana kaynağı olan maddî malların üretimlerinin artışı ile pek çok halde doğrudan bağlantılı olmayan bu yüzden de bazı memleketlerde büyük kısmı itibariyle millî gelir hesaplarının dışında bırakılan bir sektördür.

Bazı örneklerle fikri biraz daha açıklayalım :

Mesken kiralari bir kararla birden iki misline çıkarılsa veya devlet, bugünlerde teklif edildiği gibi, bütün muhtarlara, yaşlılara, işsizlere maaş bağlasa; ev kadınlarına evdeki hizmetleri için bir ücret takdir etse ve bu ücretler millî gelir hesaplarına dahil edilse, hesaben GSMH yükselir, artar. Gerçekte ise, ekonomideki mal ve hizmet üretiminde bir değişiklik olmamıştır.

b) 960 \$'lık, kişi başına gelir, carî kambiyo kurlarına göre hesaplanmış bir değerdir. Oysa carî kambiyo kurlarının açık şekilde fazla değerlendirilmiş (over valued) oldukları bilinmektedir.

Son büyük devalüasyonun yapıldığı 1970 Ağustosundan sonra, Türkiye'de fiyatlar, temasta olduğumuz dış âlemin çok üstünde, yaklaşık % 200 arttığı halde, Türk parasının Dolara değeri ancak % 10 düşürülmüştür. Diğer döviz kurlarındaki ayarlamalar da ortalama % 30 civarında kalmıştır. Kısaca, bugünkü iç ve dış fiyatlar düzeyleri karşısında Türk Lirası, yabancı paralar açısından belirgin bir biçimde fazla değerlendirilmiş durumdadır.

Bu kurlara göre hesaplanan kişi başına gelirler de, olduğundan çok yüksek görünmektedir. Türkiye'de miktar ve kambiyo sınırlamaları tam olarak kaldırılıp; sermaye ile döviz rezerv hareketleri de tam nötrde tutulup, kambiyo kurunun carî işlemler hesabını dengeye getirecek şekilde tamamen ekonomideki döviz arz ve talebine göre teşekkülüne imkân verilse; yani, kambiyo kurunun *denge kuruna* uyumu sağlansa (2), carî kambiyo kurlarının büyük ölçüde devalüasyona uğrayacağından şüphe edilemez. Bu takdirde de adam başına gelir ihtimal 500 - 550 \$ düzeyinde belirecektir.

Bugünkü dünya ölçülerine göre 500 - 550 \$, orta bir gelir seviyesini bile temsil etmemektedir. Kaldı ki Türkiye'de bu gelir seviyesinin yaklaşık yarısı da hizmet unsurlarından oluşmaktadır. Yani, adam başına mütevazî millî gelir payının maddî içeriği zayıf, hizmet içeriği kuvvetli veya aşırıdır.

(1) 1976'da GSYİH % 8,2, hizmetler % 8,9 oranında büyümüştür.

(2) Aslında bu denge kuru dahi işçi dövizleri girdileriyle desteklenmekte olan bir kur olacaktır.

c) Sanayi kesiminin GSYİH'daki oranı artmakla beraber, bu oran, Beş Yıllık Planlarda öngörülen düzeyin altında kalmıştır. Nitekim, Üçüncü Plân' da sanayi sektörünün payının 1977'de % 23,4'e çıkarılması hedef alındığı halde, bu oran, 1976'da % 19,6'da teşekkül etmiştir. Programa göre şartlar uygun giderse 1977'de ancak % 20,3'e çıkarılabilecektir (3).

II — İstihdam :

1977 yılı başında Türkiye'de toplam işgücü arzının % 13'ü fazladır. Yani, işsizdir. İlgili çekici ve endişe verici husus işgücü fazlası oranının 1973'de % 10,66'dan 1974'de % 12,29'a, 1975'de % 13,02'ye çıkmasıdır. Ayrıca, 1977 programı işsizlik oranının 1977'de % 13,33'e yükselmesini öngörmektedir (4) İşsizlik oranları toplam işgücü arzından ordu (jandarmanın dahil) ile yurt dışında çalışan işgücü düşürülerek, bulunmuştur; gerçekte bu oranlar (eğer rakamlar doğrusa) görüldüklerinden daha ciddi bir işsizlik sorunu yansıtmaktadırlar.

Kısaca, Türkiye'de pek çok ekonomik ve sosyal bunalıma gebe olarak işsizler ordusu plânlardaki tahminlerin üstünde kabarmaktadır.

Oysa GSYİH'sı son 6 yılda ortalama yılda % 7 civarında artan; program dökümanlarında yatırımlar GSMH oranlarının 1975'de % 22,95, 1976'da % 24,11 olduğu bildirilen bir memlekette işsizlik oranının düşmesi, hiç olmazsa sabit kalması beklenirdi.

Bu durumda aklı, bu rakamlardan biri yanlış mıdır sorusu ve şu ihtimaller gelmektedir :

Milli gelirdeki artış oranı zannedildiği kadar yüksek değildir.

Hesaplarda, artışı olduğundan fazla gösteren bir temayül vardır (5).

Yatırım / GSMH veya işsizlik oranları hatalıdır.

Yatırımların dağılımında işgücü yaratmak açısından ciddi zaafalar mevcuttur.

---

(3) 1977 programının uygulanması, koordinasyonu ve izlenmesine dair karar. Resmî Gazete 11.12.1976, sahife: 17-18.

(4) 1977 programı. Sahife: 89; Tablo: 220.

(5) Türkiye'de fiyat endekslerinin kapsamı çok dardır ve bu endekslerdeki kalemlerin bazılarının fiyatlarının —kiralar gibi— çok defa sabit kaldığı kabul edilmektedir. Bu açıdan piyasada fiilen cari fiyatlara göre toplanan GSMH hesapları, deflatör kullanılarak gerçek değere indirilirken, indirmenin yeterince yapılamaması; dolayısıyla, deflatörün kifayetsizliğinden, GSMH artışının suni olarak yüksek gösterilmesi ihtimali mevcuttur. Türkiye'de enflasyon dönemlerinde, GSMH'daki artış oranlarının yüksek tecelli etmesinin yukarıda işaret ettiğimiz istatistikli zaafı bir ilişkisi olabilir. Bu konu ayrıca incelenmeye değer.

III — Tasarruf Açığı :

Türkiye'de GSMH'dan yapılan tasarrufların oranı, Üçüncü Beş Yıllık Plân döneminde, plânda öngörülen hedeflerin altında kalmış; hatta bir ara, evvelce vardığı düzeyin altına düşmek eğilimini göstermiş; gelir artışına rağmen böyle bir durumun ortaya çıkmasının işaret ettiği gibi ekonominin tüketicî niteliği daha belirginleşmiş, yatırımların öngörülen seviyelerde gerçekleşmesi zorlaşmış ve asgarî bir yatırım düzeyini sağlamak için ekonominin dış yardımlara olan ihtiyacı artmıştır.

5 yıl evvel tasarrufların GSMH'daki oranı % 20'nin altında idi. 1976 yılında bu oran yine % 20'nin altındadır. % 19,67 dir.

1977 programına göre tasarruflar 1977'de GSMH'nın % 22,30'una çıkacaktır. Bunun için programda marjinal tasarruf oranınının 1976'daki % 28,54 den 1977'de % 50,07 ye fırlaması plânlanmıştır. Açıktır ki, programlarda 1977 için düşünülen hem genel, hem marjinal tasarruf oranları çok aşırıdır ve gerçek dışıdır. Pek muhtemelen 1977'de de tasarruf oranı % 20'nin üstüne çıkamayacaktır.

Ayrıca ilgi çekici bir husus 1977 Programının 1977'de yatırım / GSMH oranınının bir yılda % 24,11'den % 27,16'ya çıkmasını ve bu yıl ekonomideki toplam kaynakların % 95,4'ünün GSMH'dan; % 4,16'sının ise dış kaynaklardan oluşmasını kabullenmesidir. Oysa Üçüncü Beş Yıllık Plân; 1977'de toplam kaynakların % 99,4'ünün GSMH'dan sağlanacağını ve sadece (% 0,6 sının) dış tasarruflardan oluşacağını bildiriyor; 1978'den itibaren Türkiye'nin yatırımlarını kendi kaynaklarından finanse edeceğini; dışa bağıllığın hemen hemen kalkacağını, şaşaalı cümlelerle ilân ediyordu.

Gerçekler Üçüncü Beş Yıllık Plânın çok dışında yürümüştür ve bu Plânı kâğıt üzerinde hayalî bir döküman durumuna indirmiştir.

IV — Vergi Sistemi :

Türkiye'de vergi sisteminin geniş gelir gruplarını kapsam dışında bırakan son derece gayri adil, yaygın bir kaçakçılıkla hastalıklı, gelir ve kurumlar vergisi dışında konjonktürü ve millî gelirdeki artışları takipte yetersiz, ekonomi üzerinde çeşitli olumsuz etkileri olan bir düzen içinde bulunduğu bilinmektedir (6).

Türkiye 1977 yılına vergi sistemindeki bu menfi nitelikleri daha da belirginleşmiş şekilde girmiştir. 1970 Ağustosundan bu yana vergi sisteminde müsbet yönde en ufak bir tedbir alınmadığı gibi, muafiyet ve istisnalar çe-

(6) Bakınız : Türk Vergi Sisteminin Ekonomik Gelişme Üzerindeki Etkileri. Konferans Heyeti Yayınları, İstanbul/1971.

şitli vesilelerle genişletilmiş; Devlet otoritesi zayıfladığından, sistemin uygulanma ve zorlanma gücü azalmış; 5 yılda % 200'e varan aşırı bir enflasyon; yeni muafiyetler, istisnalar, sistemi daha gayri adil, kaçakçılığı daha yaygın, olumsuz ekonomik etkileri daha belirgin hale getirmiştir.

Türkiye 1977 yılında bu yetersiz ve adaletsiz sistemin sıkıntılarını ve zararlarını çökmeye devam edecektir.

V — Yüksek Oranlı Enflasyon :

1960-1970 arasındaki 10 yıl, Türkiye'de fiyatlar açısından nisbi bir istikrar dönemiydi. Bu istikrar özellikle Üçüncü Plân devresinde şiddetli bir enflasyona dönüşmüştür.

Toplam fiyatlar Plânın ilk yılı olan 1973'de % 20,5, 1974'de % 29,9 yükselmiş; 1975'de bol ithalât, döviz rezervlerinin erimesinin emisyonu sınırlaması gibi bazı özel nedenlerle artış hızı geçici olarak % 10,1'e düşmüş, 1976'da gene % 20 düzeyine tırmanmıştır.

Uzun süre devam eden yüksek dozlu enflasyon ekonomik hayatın her kesiminde olumsuz etkilerini hissettirmektedir :

a) Millî gelirin dağılımı, organize olmayan işçi kesimi, tarım, emekliler, rantla geçinenler, genellikle memur statüsünde olanlar gibi, az esnek gelirli zümreler aleyhine daha da gayri adil hale gelmiştir.

b) Sürekli yüksek enflasyonunun baskısında millî gelirde tasarruf hareketi zayıflamış, 1960-1970 döneminde gözlenen artış gücünü yitirerek, plânlarda öngörülen hedeflerin altında kalmıştır.

c) Yüksek enflasyon döneminde, ciddi sanayi kesimlerinin; fiyatlarını hızla ayarlayamadıklarından, bazı hallerde de fiyat kontrolüne tabi olduklarından, kârları, dolayısıyla fon yaratma güçleri zayıflamış; yatırım ve işleme sermayesi ihtiyaçları artmıştır.

Oysa yüksek enflasyon döneminde borçlanmanın maliyeti görülmemiş ölçülerde hızlı bir yükseliş kaydetmiş bulunmaktadır. Son yıllarda banka kesiminden ve sermaye piyasasından tahvil yoluyla orta vadeli borçlanmanın ortalama maliyeti % 20'nin üstüne çıkmıştır. Bu durum sanayici kesimlerin malî bünyelerini ciddi bir tazyik altında bulundurmakta, yeni yatırımlara girişebilme güç ve isteklerini zayıflatmaktadır.

d) Sermaye piyasası beklenen şekilde gelişmemiştir. Özel kesimde hisse senedi ve tahvil piyasasına ilgi giderek zayıflamaktadır. Devlet tahvillerine ilgi ancak yüksek faiz, tahvillerin istendiği anda birikmiş faizle birlikte nakte çevrilmesi ve son defa tahvil mübayaalarının bankalardan mevduat karşılıklarına mahsup edilebilmesi gibi özel teşviklerle idame ettirilebilmektedir.

e) Yüksek enflasyon, memlekette yatırım harçlarının plânlarda öngörülen birleşim içersinde gelişmemesinde etkili olmuştur.

1977 Programında geçen 4 yıllık dönemde yatırımların Plânda öngörülen sektörel dağılım ve birleşim içinde gerçekleşmemiş olmasından; özellikle Plânda sabit yatırımların % 45,4'ünün sanayi kesimine gitmesi istenirken bu oranın fiilen % 38'de kalmasından, buna karşılık meselâ ulaştırma ve hizmetler sektörüne olan yatırımların Plân hedeflerini aşmasından şikâyet edilmektedir. Bu istenmeyen gelişmelerde; yarattığı emniyetsizlik, yüksek faiz oranları, gerçek sanayi fon yaratma gücünü kısıtlaması, spekülasyonu teşvik etmesi gibi etkileriyle yüksek enflasyonun önemlice bir rol oynadığı kabul edilebilir.

f) Yüksek enflasyon döneminde halkın likidite tercihi zayıflamış, mala karşı, özellikle bina ve arazi gibi taşınmaz mallara karşı ilgi büyük ölçüde artmıştır. Taşınmaz mallarda son yıllarda görülen fiyat artışları inanılmaz yavaş ölçülerdedir.

Diğer taraftan gelişen, adam başına geliri ve marjinal tasarruf meyli yükselen bir ekonomide, bankalardaki mevduatın her yıl, cari alıcı fiyatlarıyla GSMH'da görülen yüzde artışın üstünde bir gelişme göstermesi beklendir.

Devamlı yüksek enflasyonun etkisinde 1976'da bankalardaki mevduat artışı, cari fiyatlarla GSMH'daki artışın belirli bir biçimde altında kalmıştır. Bu olayın önemli bir manası, halkın tasarrufunu artık banka sistemine getirmekten kaçınması; bankaların ekonomiyi finansman fonksiyonu ve gücünün zayıflamasıdır.

Enflasyon yavaş yavaş bankaları da devreden çıkarmaktadır. Ancak bu gözlem, bankaların mutlak kârlarının düştüğü veya hemen düşeceği manasına alınmamalıdır. Yüksek enflasyon döneminde banka faizlerinin düzeyi de dramatik bir tarzda yükselmiştir. Orta vadeli kredilerde bankalara kredi faizlerini diledikleri gibi tayin edebilme yetkisinin tanınması, bu yükselişe ayrıca yeni yollar ve imkânlar açmıştır. Bankalar DÇM yoluyla veya mevduat kanalıyla halktan sağlayabildikleri ucuz fonları, yüksek faizlerle ikraz ederek önemli kârlar sağlamaktadırlar (7). Kısaca, yüksek enflasyon

---

(7) Yüksek enflasyon döneminde sanayi kesiminin mali bünyesi zayıfladığından, Bankalar bu sektöre verdikleri kredilerin ana para ve faizlerinin tahsilâtında artan zorluklarla karşılaşabilirler. Bu durumda Bankaların bilançolarında görülen yüksek kârların tahsil olanağı zayıf kredi ve faizlere dayalı olması ihtimallidir. Yani kârlar bir ölçüde kâğıt üzerinde kalabilir. Sanayie verilen kredilerin ana para ve faizlerinin tahsilinde karşılaşılan zorluklar Bankaları güdererek kredilerini daha ziyade ticari kesime yöneltmeye teşvik edebilir.

döneminde bankalar, yüksek faizlerle ikraz ve yüksek kârlar yapan; fakat gerçek değer itibariyle sınırlı bir tasarruf hacmi içinde işlemeye başlayan birer mekanizma haline dönmüşlerdir.

g) Ekonomide yüksek enflasyondan az veya çok etkilenmiş daha pek çok olumsuz gelişme bulmak veya bunları eleştirmek mümkündür.

Biz son olarak yüksek enflasyonun iç fiyatlar seviyesinin dış fiyatlarla bağlantısını kopararak, kambiyo kurlarını suni bir düzeye indirdiğini ve bu olayın dış ödemeler dengesindeki olumsuz gelişmelerin temel nedeni olduğunu işaretle yetinelim. Bu konuya bir sonraki kısımda ayrıntılarıyla döneceğiz.

VI — Dış Ödemeler Dengesindeki Bunalım :

Türkiye, 1970 devalüasyonunu takiben 1972'de cari işlemlerinde dengeye ulaşması ve 1973'de yarım milyar \$'a yaklaşan bir fazlalık sağlamasından sonra, 1973 sonbaharından itibaren dış ödemelerinde yeniden bir bunalıma girmeye başlamış; bu bunalım hızla yoğunluk kazanarak, cari işlemler dengesi 1974'de 719 milyon \$, 1975'de 1,865 milyon \$, 1976'da aynı miktar dolayında bir açık vermiştir. 1973'de 2,1 milyar \$ olan ithalât, 1976'da 5 milyar \$'dır. İhracat ise, 1973'deki 1,317 milyar \$'lık düzeyinden 1976'da ancak 2 milyar \$ düzeyine çıkabilmiştir.

İhracatta, ithalâta oranla çok mütevazı kalan artışın büyük bir kısmı; maliyet, fiyat ve üretim elâstikiyeti zayıf olan tarımsal ürünler alanında gerçekleşmiştir. Maliyet ve fiyatla yakından ilgili sanayi ürünleri ihracı ise belirli bir sıkıntı içerisindedir. Bunun yanında işçi dövizleri; 1973'e kadar olan yüksek artış hızını kaybetmesi bir yana, 1975'ten itibaren eski düzeyinin altına inmiş; 1976'da da evvelce vardığı en üst seviyenin % 30'a yakın altına düşmüştür. 1973'den bu yana turizm ve diğer bütün döviz gelirleri de zayıflamaktadır. Döviz giderlerinde ise belirgin, hızlı ve devamlı artışlar vardır. *Kısaca, 1977 yılı başında Türkiye'nin dış ödemeleri ciddi bir bunalım içindedir.*

Bu bunalımda petrol fiyatları gibi bazı ithal malı fiyatlarının artmasının, genel olarak 1974'den sonra ticaret hadlerinin hafifçe aleyhimize gelişmesinin etkisi olmakla beraber, bunalımın temel nedeni; hükümetlerin uyguladıkları enflasyonist politikayla memleketimizdeki iç fiyatların, ticaret ve ödeme ilişkilerimiz bulunan dış memleketlere kıyasla, çok yüksek düzeylerde artması; buna karşılık döviz kurlarının zamanında ve yeteri ölçüde devalüe edilmemesi; sonuçta iç fiyatlarla dış fiyatların bağlantısının kopması, iç mal ve hizmetlerin fiyatlarının dışta üretilen emsallerine kıyasla daha yüksek, dış fiyatların ise daha düşük duruma gelmesi, dolayısıyla döviz giderlerinin artması, döviz gelirlerinin ise zayıflamasıdır. Konu bir kaç örnekle şöylece açıklanabilir :

1970 Ağustos devalüasyonunu takiben 15,— TL. s1 bir Amerikan Doları-

na eşitti. O günden bu yana Türkiye'de fiyatlar % 200, Amerika'da ise yaklaşık % 70'in altında artmıştır. Yani TL.sı iç pazarda % 200 değer kaybetmiştir. İç ve dış fiyatlar dikkate alınrsa, dolara kıyasla değer kaybı % 60 civarındadır. Buna mukabil doların TL.sına karşı değeri sadece 15,— TL. sından 16,50 TL.sına artmış, yani, TL.sının değeri, yaklaşık % 10 seviyesinde düşürülmüştür. Diğer paralara karşı da Türk Lirasının değeri ortalama ancak % 30 civarında ayarlanmıştır.

Örnekleri biraz daha genişletelim ve çeşitlendirelim :

1970 Ağustos devalüasyonundan sonra Türkiye'ye 1 \$ yollayan bir işçinin köyündeki karısı 1 \$'a karşılık, 15,— TL. sı alıyor ve bu para ile yaklaşık 1 kg. peynir satın alabiliyordu. 1970'den günümüze peynirin fiatı 15,—TL. sından 45,—TL. sına çıkmış, fakat köydeki işçi ailesinin dışardan gelen her dolar için devletten alabildiği bedel 15,—TL. dan 13,50 TL.'ya düşürülmüş, sonra sırasıyla, 15,—TL. sına, daha sonra 16,—TL. sına çıkarılmış, en sonunda da bir sürü gösteriş içinde kendilerine sanki istisnai bir lütuf yapıyormuş gibi işçi döviz kuru 17,50 TL. sına yükseltmiştir. Türkiye'deki işçi ailesi eskiden 1 \$'a 1 kg. peynir alabilirken, şimdi 1 \$'a sadece 350-400 gram peynir alabilmektedir. Oysa, 1970-1976 döneminde, her mal gibi dövizin kurunun veya daha doğru bir ifadeyle fiatının (döviz, harice sağlanan mal ve hizmetler karşılığında alınan bir cins maldır) serbestçe oluşumuna imkân bırakıl saydı, onun fiatı, yani kur'u da yükselecekti. İşçi veya Türkiye'deki ailesi ekonomideki enflasyondan zarar görmeyecekti. Fakat devlet bu adil gelişmeye müsaade etmemiş; her malın fiatı serbestçe yükselirken, dövizin kurunu (fiatını) sabit tutmuş; zorlanıncada çok ufak miktarlarda arttırmıştır. Sonuç, işçiden dövizinin gerçek değerinin çok altında 17,50 TL. sından satın alınması ve bu dövizin ithalâtçı ile dövizleri sarf eden diğer kişilere 16,—TL. sından satılması; dolayısıyla dışardaki işçi kesiminden ithalâtçı ve döviz sarf edici kesime çok haksız bir biçimde büyük bir gelir transferi yapılmasıdır.

Yukarıdaki örneği bir de sanayici açısından ele alalım :

1970'de bir sanayici dışarıya ihraç ettiği, meselâ. maliyeti 12,—; sı olan bir malı 1 \$'a satıyor, bunun karşılığında eline 15,—TL. sı geçiyor; sanayici, ünite başına 3,—TL. lık bir kâr sağlıyordu. Bu durumda ihracat, sanayici için kârlıydı.

1970-1976 döneminde, ekonomideki genel fiyat artışına paralel olarak, bu sanayicinin maliyeti giderek % 200 arttığından—eğer işçi ücretlerindeki aşırılık nedeniyle daha fazla artmamişsa—ünite maliyeti 36,—TL. olmuştur. İhracat fiyatı ise yine eskisi gibi 1,— \$'dır. (8)

---

(8) İhraç fiyatı dünyada hakim olan genel enflasyonun etkisinde, özellikle bahis konusu malın başlıca ithalâtçısı memleketteki enflasyonun etkisinde bir \$'ın üstüne de çıkabilir. Meselâ 1.20 - 1.30 \$ olabilir. Biz izahatı basitleştirmek için bu ihtimali dikkate almıyoruz. Zaten böyle bir gelişme verilen örneğin mantığını zedelemez.

Çünkü, Türk ihracatçısı dünya pazarlarında genel olarak marjinal üretici ve satıcıdır. Dünya fiyatı onun dışında teşekkül eder. Bu durumda 1976 yılında bahsi geçen sanayici, ihraç ettiği her ünite mal için eskisi gibi 1.— \$ almakta ve eline bu defa resmî kurdan 16,—TL'si geçmektedir. Bu sanayici uğraşp, didinip devletten % 30 vergi iadesi koparabilmiş ise, ve ucuz kredi gibi kolaylıklardan yararlanarak % 2 daha bir avantaj sağlamışsa, 1,— \$'lık ihracattan eline 21,1 TL'si geçecek demektir. Görüleceği gibi sanayici yine büyük bir zarardadır. Gerçek maliyeti 36,—TL'si olan 1,— \$'lık ihraç bedelli malı için eline 21,1 TL'si geçmektedir. Diğer yandan ise, Devlet kendisine 1 \$ = 21,1 TL'sine mal olan bu döviz (bu malı) ithalâtçı ile diğer döviz sarfedenlere 1 \$ = 16,50 TL'dan satmaktadır.

Bu örnekte sanayicinin ürettiği maldaki ithal elemanın katkısı ne kadar azsa, yani ihraç edilen mal ne kadar çok yerli girdilerle üretiliyorsa, sanayicinin zararı o kadar büyük; ithal unsuru ne kadar büyükse, zararı o kadar küçüktür. Eğer bu sanayici bir montajcı ise ve % 40 vergi iadesi alabiliyorsa, ihracatında belki kârlı olmaya dahi devam edebilecektir.

Görüldüğü gibi, sistem en çok yerli ham madde ve girdilerle üretim yapan ve ihraç zorunda olan sanayici, yani, gerçek ihracata dönük sanayici aleyhinedir.

Yukarıdaki örneğe bir de ithalât açısından bakalım : Bahis konumuz sanayici birim maliyeti 12,—TL'ı olan malını 1970 te bir taraftan dışarıya 1 \$ = 15,—TL'sından satarken, iç pazarda da aynı malını meselâ 20,— TL sine satıyordu. Sanayici hem iç hem dış pazar satışlarından kârdaydı.

İthalâtçı mal liberasyonda olmasına rağmen yerli sanayici ile rekâbet edemiyordu. Çünkü ithal fiyatı 1,— \$ = 15,—TL. olan mal üzerinde % 60'a yakın çeşitli gümrük gideri vardı ve bir ünite ithal malı başlangıçta yaklaşık 24,— TL'sına mal oluyordu. Yerli sanayicinin satış fiyatı ise, 20,— TL'si idi.

1970 den sonra iç fiyatlar enflasyonla hızla artmaya başlayınca, bir noktada sanayicinin maliyeti ithalatın CİF bedelini geçecektir. Bu noktadan itibaren de ithalâtçı artık sahnededir. Yerli sanayicinin maliyeti 36,— TL'sını bulduğu zaman ithalâtçı için güneşli günler geri gelmiş demektir. Çünkü kendisine başlangıçta 24,— TL'sına; \$ kur'u 16,— TL'sına çıkınca da en fazla $16 \times 1,60 = 25,60$ TL'sına mal olan malı piyasada asgari 36 — TL'sına (% 40 kâr) satabilecektir. Bu arada AET'ye verilen tavizlerle gümrük devarı inmişse kârı biraz daha yükselecektir. Artık ithalât karşısında yerli sanayici zor durumdadır. Zaten ihraç gücü de çoktan kaybolmuştur. Bu durumda yerli sanayicinin yapabileceği bir kaç hareket vardır:

- 1) Durumunu Hükümete anlatıp, döviz kurunun diğer fiyatlarla orantılı olarak yükseltilmesini isteyebilir. Türkiye'de geçmişte ne bu en normal ve haklı tedbiri düşünüp isteyecek sanayici çıkmıştır, ne de ithalâtçının reaksiyonunu göze alıp bu tedbiri zamanında ve yeterince uygulayabilecek bir hükümet.

- 2) Sanayici, vergi iadesi veya başka bir nam altında kendine özel bir kur uygulanmasını isteyebilir. Bu onun ihracat sorununa bir derece çözümlü getirebilir; fakat ithalâtın rekâbetini önleyemez.
- 3) Ürettiği malın ithalâtının liberasyondan çıkarılmasını, Bakanlık emrine, mümkünse kotaya alınmasını isteyebilir. Hatta, malın ithalinin tamamen yasaklanmasını isteyebilir. Bu tedbirlerin etkili olabilmesi için, üretilen malın ikâme maddeleri varsa onların da aynı muameleye tabi tutulması ve hernevi kaçakçılığın önlenmesi gerekir.

Görüleceği gibi ithâl yasakları ve sunî bir iç pazar, yanlış bir kambiyo kur'u politikasının doğal sonucu olmaktadır.

Yukarıdaki izahatımızı özetlersek, enflasyonist bir ortamda memlekette iç fiyatlar hızla yükselirken, kambiyo kurları buna paralel olarak yeterince ve zamanında avarlanmazsa, bu politikadan ihracatçı, ihracatın gerisindeki tarım kesimi, ihracat yapan sanayici, turistik tesis işletenler, dışardan memlekete döviz gönderen işçiler, kısaca döviz kazanıp, kazandığı döviz memlekete getirenler zarar ederler. Bu politikadan kazançlı çıkanlar ise, ithalâtçılar, ithal edilen mal ve hizmetleri geniş biçimde kullananlar, dışa seyahat yapanlar, kısaca, döviz sarfedenlerdir.

Böyle bir politika dış ödemeleri bunalıma, memleketi ağır borçlara iter. Döviz kazanan sektörleri ataletle, zayıflığa, giderek çöküntüye uğratar. Sanayileşmeyi, montajcılığa, ithalâtçılığa yöneltir. Yerli sanayii iç pazarında ithalâtın haksız rekâbetine maruz kalır. Ekonomiye baştan aşağı dışa dönük, bağılı, dışa eğilimli, çarpık ve hastalıklı bir hale getirir.

Türkiye 1977 yılına, böyle hatalı bir politikanın sonunda dış ödemelerinde ve sanayileşmesinde ciddi sıkıntılar ve bunalımlar içinde girmiştir.

VII — Ağır Dış Borç Yüğü :

Türkiye 1974-1976 döneminde dış ödemelerindeki büyük açıklar sonucunda 1977'ye döviz rezervlerini tamamen tüketmiş bir halde ve ağır bir borç yükü altında girmiştir.

Merkez Bankası haftalık vaziyetlerine göre, görünürde Türkiyenin 1976 Aralık ayı sonunda Merkez Bankasında 900 milyon düzeyinde bir altın ve döviz rezervi mevcuttur. Buna döviz pozisyonu tutmak yetkisinde olan bankalardaki yaklaşık 40-50 milyon dolayındaki döviz mevcudu da eklenirse Türkiye'nin 950 milyon \$ seviyesinde altın ve döviz rezervi olduğu intiba edinilebilir. Bazı resmî ağızlar da böyle bir hesaba dayanarak Türkiye'nin döviz rezervinden bahsetmektedirler. Oysa, bu intiba ve hesap yanıltıcıdır. Türkiye'nin altın ve döviz rezervini hesaplarırken Merkez Bankası blâncosunun aktifindeki altın ve döviz mevcutlarını gösterir kalemler yanında pasifindeki döviz borçları kalemını, Milletlerarası Para Fonu gibi kuruluşlara olan

kısa vadeli borçları ve de transfer bekleyip, bedelleri bütünüyle Merkez Bankasına intikâl etmiş döviz taleplerini dikkate almak gerekir. Merkez Bankasının emisyon hacmini de etkileyen bu çeşit bir hesap yapıldığı takdirde, Türkiye'nin net bir döviz rezervi olmadığı, buna mukabil asgari 2 milyar \$'a yaklaşan bir döviz transferi mükellefiyetinin Merkez Bankası hesaplarında beklediği saptanacaktır.

Ayrıca, Türkiye'nin Aralık 1976 sonu itibariyle, dışarıya dövizle ödenecek ve fiilen kullanılmış durumda, 1,6 milyar \$ lık kısmı DÇM birikintisi olmak üzere, yaklaşık 5 milyar \$'lık dış borcu mevcuttur.

1973 sonunda dış borçların toplamı yaklaşık 2,9 milyar \$ idi. Son 3 yılda dövizle ödenecek ve fiilen kullanılmış dış borçlar 2 milyar \$ seviyesinde % 70 artmış; dış borçların ihracat gelirlerine oranı da 2,5 kata yükselmiştir.

1977 yılında Türkiye'nin faiz ve anapara olarak, dış ödeme mükellefiyeti (500 milyon DÇM ile birlikte) 1 milyar \$'a (ihracatın yaklaşık % 40'ına) yaklaşmaktadır.

1977 başında Türkiye'nin dış borçlarının, eskiden olmayan veya çok az olan bir menfi özelliği; bu borçların dövizle çevrilebilir mevduat kredileri, özel dış krediler, yabancı sermaye kanununa göre gelecek aynı ve nakdi krediler de kur garantisini taşıması, yani bu borçların devalüasyon riskinin Hazinesinin üstünde olmasıdır. Türkiye, hiçbir memleketin yapmadığı ve mantığı ile nedeni bilimsel olarak savunulamayacak bir politikayla ekonomisinde dış kredileri kullanan en varlıklı bir sektörü enflasyona ve devalüasyona karşı garanti etmiştir. Böylece, ithalâtçı sektör, devalüasyon yapılmasına karşı bir cins yeni -tabii çok haksız- bir argüman da elde etmiştir.

VIII — Petrol Sorunu :

Türkiye petrol üretimi ve tüketimi açısından durumu en zayıf ülkelerden biridir. 1976 yılında Türkiye'de yaklaşık 15 milyon ton ham petrol tüketilmiş, bunun sadece % 20'si iç üretimle karşılanarak, % 80'i ithal edilmiştir. 1976'da ham petrol için dışarıya 1.160. milyar \$ ödenmiştir. Ham petrol ithalâtı faturasının 1977 de 1,5 milyar \$'a ulaşması beklenmektedir.

Oysa daha 1969'da Türkiye yıllık 7 milyon ton'luk petrol tüketiminin % 50'sini içerde üretiyor, 3,2 milyon tonunu ithal ediyor ve bunun için dışarıya sadece 61 milyon \$ ödüyordu.

1969'dan bu yana, bir taraftan iç ham petrol üretiminin artmak şöyle dursun, giderek düşmesi; diğer taraftan 1973'de OPEC'in petrol fiyatlarına yaptığı büyük zamlara rağmen, yalnız yatırım, fiat ve kur politikalarıyla iç tüketimin, dolayısıyla ithalâtın hızla artması sonunda Türkiye'nin petrol durumu süratle bir bunalıma girmiştir. (Bakınız. Tablo: 1) *Bu bunalım 1977'de bir kriz noktasına erişecek gibi görünmektedir.*

Ham Petrol Durumu (Ton)

	<u>İç üretim</u>	<u>İthalât</u>	<u>Toplam tüketim</u>
1962	508.500	3.092.877	3.601.377
1964	611.700	3.528.380	4.140.080
1965	1.472.500	3.150.119	4.622.619
1966	1.854.000	2.998.374	4.852.374
1967	2.727.900	2.822.681	5 550.581
1969	3.599.204	3.242.297	6.841.501
1972	3.388.177	7.445.931	10.834.108
1973	3.504.427	8.093.387	11.597.814
1974	3.311.908	11.115.573	14.427.479
1975	3.095.488	9.416.065	12.511.551
1976 (tahmin)	2.950.000	12.300.000 (1,160 milyon \$)	15.250.000

Türkiye'de ham petrol üretiminin 1969'da eriştiği 3,6 milyon ton seviyesini dahi koruyamayıp, aşağı doğru düşmesi, üzerinde ibretle durulacak bir oluşumdur.

Türkiye'nin 1961-62 yıllarında ham petrol üretimi yılda varım milyon ton civarındaydı ve bu petrolün tamamı TPAO tarafından üretiliyordu.

1962-67 döneminde TPAO üretimini yaklaşık 1 milyon tona çıkardı; fakat, özellikle yabancı şirketlerin devreye girmesiyle, toplam ham petrol üretimi, 1967'de yaklaşık 3 milyon tona yaklaştı.

1965-1967 yılları, Türkiye'nin ham petrol üretim-tüketim ve ithalâtında dengeyi sağlamak için ciddi hamleler yaptığı bir dönemdir. Bu dönem aynı zamanda Türkiye'de bir takım çevrelerin «milli petrol» sloganı ortaya atkılarını; öğrencilerin milli petrol- milli petrol avazeleriyle sokaklarda dolaştırıldığı; basında, üniversitede, parlamentoda, petrolün millileştirilmesinin, yabancılara yeni petrol arama ruhsatlarının verilmemesinin ısrarla istendiği bir dönem olmuştur.

Gerçekten de bu tazyik karşısında 1965-75 yıllarında Türkiye'de yabancı şirketlere yeni petrol arama ruhsatının ya hiç veya zikre değmeyecek ölçülerde verildiğini, çeşitli zorlukların çıkarıldığını görüyoruz.

Aynı dönemde TPAO ya ise, yüzlerce ruhsat verilmiştir. Ham petrol davasının halli, aslında bürokratik bir devlet kuruluşu olan bu şirketten beklenmiştir.

Bu denemenin yeis verici sonucu şudur ki, 1965 ten günümüze TPAO'nun kendi ürettiği ham petrol 1 milyon ton.da güçlükle sabit kalmıştır (9) Yabancılar yavaş yavaş sahneden çekilmiştir ve Türkiye'nin ham petrol üretimi 10 yılda artmak şöyle dursun, 1969'da bir ara 3,6 milyon ton düzeyine vardktan sonra, giderek 2,9 milyon ton'a kadar düşmüştür. Kısaca, Türkiye, petrolü ne kendisi çıkarmış, ne de başkasının çıkarmasına müsaade etmiş tir. Öbür yandan ise, tüketim artmış ve Türkiye petrol ithalâtı için sadece son 3 yılda dışarıya yaklaşık 2,8 milyar \$ ödemıştır. 1977'de ilâveten 1,5 milyar \$ daha ödeyecektir. Şimdi 1967 — 1968 in petrol kahramanlarının hiçbiri ortada yoktur. Fakat Türkiye bu hatanın bedelini çok ağır ödemiştir, ödemektedir.

Petrol konusunda Arap Şeyhlerinin bile anladığı bir basit gerçeği bir türlü kavrayamadık. Petrol'de önemli olan, yerin altından petrolü kimin çıkardığı değil, kuyudan çıkan petrolün nasıl paylaşıldığıdır. Halen Türkiye'de kuyudan çıkan petrolün % 68,5'u şu veya bu nam altında devlet tarafından alınmaktadır. Bu durumda, petrolü illâki biz bulacağız diye ısrar edip, ne kendisi bulur, ne de başkasına buldurur durumuna düşmek ve sonuçta petrol ithalâtı için dışarıya her yıl yüz milyonlarca dolar ödemek akli bir davranış olmayacaktır.

Sağ duyulu yol bir taraftan kendi kuruluşlarıyla petrol araştırmak ve üretimi arttırmak için azamî gayret gösterilirken, diğer yandan her ciddi yabancı araştırmacıya gerekli bütün şartlar da öne sürülerek, serbestçe araştırma ruhsatı vermek, icabında, geçici olarak % 68.5 oranını biraz indirerek yabancıları bu işe en geniş biçimde sokmaktır. Gelen yabancı araştırmacı petrolü bulamazsa, araştırma masraflarını kendisi yapmış olur. Bulursa, çıkardığı petrolün % 68.5'u elinden alınır. Türkiye'de birgün yeterince petrol bulunduğu, işin tekniğine tam hakim olunduğu ve gelecek güvenceye alındığı zaman % 68.5 oranı biraz daha yukarıya meselâ, % 75'e çıkarılır. Birgün bu oran % 80 yapılır. Hatta icabında herkesin yaptığı gibi petrol üretiminin tamamı millileştirilir.

Petrol krizi Türkiye'nin ekonomik politikasını basit sağ duyu kurallarına göre yürütememesinin acı bir örneği olmuştur.

IX — İşçi - İşveren İlişkileri :

1977 başında Türkiye işçi - işveren ilişkilerinde de bir bunalım içerisindedir. 1961 Anayasasının emriyle 1963 yılında 274 ve 275 numaralı kanun-

(9) Neden sabit kalmıştır; bu başarısızlıkta kuruluşun bürokratik ataletinin, teknik yetersizliklerin, kuruluş bünyesinde yeterince kaynak üretememenin veya devletten yeterince kaynak alamamanın ve varsa başka sebeplerin ne derece katkısı olduğu, özellikle araştırılmaya değer. Biz burada bu ayrıntılara girmeyip sadece vakıanın, sonucun tespiti ile yetiniyoruz. Bu sonuç, TPAO'nun ham petrol üretiminin on yıldır artmadığı; hatta biraz azalma gösterdiği hususudur.

larla memleketimize getirilen özgür sendikacılık, toplu sözleşme, grev ve lokavt düzeni, ilk 10 yıl, ciddi bir şikâyeti davet etmeden işlemiş; özgür sendikacılığın hızla gelişmesine, gerek organize gerekse organize olmayan kesimlerde işçilerin hayat düzeylerinin yükselmesine, toplumda işçinin yeni bir saygınlık kazanmasına yardımcı olmuştur. Bugün her halde sağ duyu sahibi hiç bir kimse, özgür sendikacılık - toplu sözleşme düzeni olarak adlandırdığımız bu düzene itiraz etmiyecektir. Fakat, son yıllarda, politik anarşi, şiddetli enflasyon ve sendikal rekabet ortamında sistemin uygulamadaki aşırılık ve sakıncalarından şikâyetler de giderek artmaya başlamıştır. Özgür sendikacılık ve toplu sözleşme düzeninden, prensipte değil, fakat uygulamadaki sonuçları açısından, şikâyetleri olanlar (bu müşteriler çok büyük ekseriyetle ekonominin modern ve organize sanayi kesimine mensupturlar) görüşlerini şöylece özetlemektedirler :

— Sistemde işverenle işçi arasında bir güç dengesi yoktur. Toplu sözleşmenin işyeri düzeyinde yapılabilmesi esası nedeniyle, çok defa yeni kurulmuş veya mali bünyesi zayıf bir tek işyeri (10) tek başına, genellikle bütün bir işkolu seviyesinde organize olmuş bir sendikayla karşılaşmaktadır ve tabii ezilmektedir.

— Sistemde, işverenle işçiyi makul talepler çerçevesinde uyuşmaya zorlayacak, hatta zorlamak şöyle dursun, uyuşmaya teşvik edebilecek etkili bir hakemlik mekanizması da yoktur. Toplu sözleşme müzakereleri, bir iki haftalık bir süre içinde, bir iki formalite de yerine getirilerek, son derece kolaylıkla greve ve işveren açısından lokavta götürebilmektedir.

— Sistemde sendikal disiplin de mevcut değildir. Aynı iş yerinde ve iş kolunda sayısız sendika birbiriyle ve işverenle mücadele etmektedir. Sonuç olarak, güç dengesinden, etkili bir hakem mekanizmasından ve sendikal disiplinden yoksun bu özgür sendikacılık ve toplu sözleşme düzeni.

a — Yasal veya yasa dışı grevler, iş durdurmalar, iş yavaşlatmaları, çeşitli başka ihtilâflarla, iş yerlerinde çalışma düzenini, denetimi sarsmakta; üretimde büyük kayıplara neden olmakta;

b — Sendikalaşmış kesimi —ki bu kesim Türkiye'nin sanayileşme hamlesinin öncüsü başlıca modern sanayi kesimidir— çok ağır mali yükler altına sokmakta; işyerlerinin, zaten zayıf olan mali bünyelerini ve yatırımlar için fon yaratma güçlerini daha da zayıflatmakta;

c — Sendikalaşmış modern sanayi kesiminin, sendikalaşmamış kesime karşı —ki bu son kesim zaten çok defa vergi de kaçırarak, modern teknolojiye yoksun kapkaççı ufak kuruluşlardır— rekabet olanaklarını azaltmakta;

---

(10) Az gelişmiş, sermayesiz kit ve hızla sanayileşmekte olan bir memleket olarak Türkiye'deki sanayi işyerlerinin büyük bir kısmı yenidir. Öz Sermaye / kredi oranları zayıftır.

d — Başka hemen hiç bir memlekette olmayan aşırı bir kıdem tazminatı sistemi de, işyerlerinin geleceğine ve bir piyasa sistemi için gerekli hareket elâstikiyetlerine tam manasıyla ağır bir ipotek koymaktadır.

Özgür sendikacılık ve toplu sözleşme düzeninin uygulamadaki aşırılıklarından doğan ve ana hatlarını yukarıda özetlemeye çalıştığımız şikâyetleri somutlaştırıp canlandırmak için iki örnek vererek bu konudaki izahatımızı tamamlamak istiyoruz.

1976 yılında Türkiye’de cari fiyatlarla GSYİH’den kişi başına düşen pay yaklaşık 14.000 TL.sı, çalışan nüfus başına düşen pay ise, 36.000 TL. dolayında idi. Oysa, 1976 yılında, İstanbul ve Marmara çevresindeki sendikalaşmış sanayi kesiminde, ortalama bir işçinin işyerine toplam maliyetinin 110 120.000 TL. civarında olduğu hesaplanmaktadır. Yani, özgür sendikacılık ve toplu sözleşme düzeninde, ortalama bir düz işçinin maliyeti, Türkiye’deki çalışan nüfus başına GSYİH payının üç katına çıkmış, dolayısıyla işyerleri milli gelirin bugünkü seviyesi ve işverimi ile katıyken kıyaslanamayacak ağır bir mali külfet altına sokulmuşlardır. Sendikalı işçi, hakikaten memlekette ortanın önemli derecede üstünde bir gelir seviyesine sahip mutlu bir grup haline gelmiştir.

Aynı şekilde, son defa yapılan yasal değişiklikle asgarî kıdem tazminatı süresi bir aya çıkarılmıştır. Bu durumda, yıllık ücret bordrosu sermayesine eşit olan, geniş ölçüde emeğe dayalı bir işyeri, eğer kıdem tazminatı bir ayda tutulabilir ve ücretlerde reel bir artış olmazsa 12 yıl sonra, sermayesine eşit bir kıdem tazminatı yüküyle karşılaşacak demektir.

Kıdem tazminatı, çok defa olduğu gibi toplu sözleşme ile 1,5 aya çıkarılmış ise, bahis konusu işyerinin toplam kıdem tazminatı borcu 8 yıl sonra sermayesine eşit olacaktır. Ücretler de artarsa bu süre daha da aşağıya düşecektir.

Görülebileceği gibi kıdem tazminatı en ziyade sermayesine oranla fazla iş gücü kullanan teşekküller aleyhine işlemek istidadındadır. Bu sistemin doğal sonucunun teşebbüslerde işçi istihdamından mümkün olduğu kadar kaçınmak, en geniş biçimde otomasyona gitmek şeklinde tecelli etmesi normaldir.

X — Kamu Kesiminin Finansman Açığı :

Türkiye’de kamu kesiminin devamlı finansman zorlukları içinde olduğu ve bu kesimin nakit açıklarının enflasyonun ana kaynağını oluşturduğu bilinmektedir.

Türkiye 1977 yılına kamu kesimindeki bu menfi nitelik daha da belirginleşmiş bir halde girmiştir.

Verilen bilgilere göre, kamu kesiminin bir sektörü olan KİT (Kamu İktisadi Teşekkülleri) gurubunda, 1977 yılında toplam 19 milyar TL. işletme

açığı olacak; ayrıca 62 milyar TL.'lık plânlanmış yatırım için, yani toplam 81 milyar TL.'lık bir açık için finansman sağlanması gerekecektir. Açığın 18 milyar TL.'lık kısmının genel bütçeden alınacak ödenekle karşılanması öngörülmektedir.

1976 mali yılında genel bütçenin; vergi gelirleri, vergi dışı normal gelirler, özel gelirler ve fonlar ile Katma Bütçelerden sağladığı toplam kaynaklar yaklaşık 145 milyar TL. olmuştur. 1977 yılında Türkiye ekonomisinde fiyatların sabit kalacağı farzedilir ve böyle olması istenirse; toplam bütçe gelirlerinde % 10 - 15 ten fazla bir artış beklenemez. Bu artışın en fazla % 6 - 7 si ekonomideki reel gelir artışı, bir kısmı vergi sisteminin yerleşimi ve yayılışı, bir kısmı kurumlar vergisi ve beyannameli gelir vergisi gibi enflasyonla yükselmiş gelirlere dayalı vergilerdeki artışla izah edilebilir. Daha fazla bir artış fiyat istikrarı varsayımıyla uyusamaz. Kısaca; istikrara dönük bir bütçe bir evvelki yılda fiilen gerçekleşmiş bütçe gelirlerinde yeni yılda en fazla % 10 - 15 bir artış öngörebilen ve nakit giderlerini yaklaşık bu hesaba dayayan bir bütçedir.

Gelirlerde bu oranlar dışında bir artış kabul etmek, eğer yeni bir vergi konması, vergi oranlarının artırılması v.s. gibi özel bir sebep yoksa, istikrar arzusundan ayrılmak; gerçekte açık bir bütçeye gitmek olur. Burada Bütçelerdeki ex-ante —yılbaşındaki— açık ile ex post —yılsonundaki— açık arasındaki farkı belirtmek gerekecektir. Bir bütçe daha yapıldığı anda açıktır. Enflasyonisttir. Fakat bu bütçenin yaratacağı enflasyon yıl içinde kendisi bütçe gelirlerini arttırır. Böylece bütçedeki yılbaşındaki açık, yıl sonunda daha küçük tezahür edebilir. Hatta ekonomide bütçeden ve/veya bütçe dışından beslenen çok şiddetli bir enflasyon olursa bütçe başabaş gelebilir, hatta nakit fazlası bile verebilir. Bu durum bütçenin başlangıçta ex-ante açık olması niteliğini değiştirmez. Enflasyonla beslenip hesabı katide fazla veren bir bütçe bile gerçekte açık ve enflasyona katkı yapan bir bütçe olabilir.

Bu açıdan bakıldığında zaman 1977 genel bütçesinin, istikrar ve denge bütçesi olabilmek için, 1976 fiili gelir tahsilatı olan 144 - 145 milyarda, 1977 yılı için en fazla % 10 - 15 artış öngören ve giderleri buna göre ayarlayan bir bütçe alması gerekirdi. Yani 1977 bütçesi en fazla $145 \times 1,15 = 167 - 170$ milyar TL. gelir tahminine dayandırılmalıydı. Oysa 1977 bütçesi 202 milyarlık bir bütçe geliri tahminine ve 18 milyarlık iç istikrara dayandırılmıştır. Konsolide ödenek toplamı da 220 milyar TL. olarak tespit edilmiştir. Bu ödeneklere Bütçe ve Plân Karma Komisyonundaki çalışmalarla daha bir miktar ödenek ekleneceği de hemen muhakkaktır. O halde 1977 bütçesi, fiili uygulamada borç ödemeleri, ödeneklerde tasarruf yapılması gibi faktörler de dikkate alınırca, gerçekte önemli ölçüde (50 milyar TL. yaklaşık % 23) açık düzenlenmiş bir bütçe olmaktadır.

Genel bütçenin yılbaşında öngörülen 50 milyar TL. finansman açığına, KİT lerin 63 milyar TL.'lık net açığı eklenir ve bu toplama Belediyelerle Mahalli İdareler için yaklaşık 5 milyar TL.'lık net bir açık katılırsa, Kamu Sektörünün 1977 için ön finansman açığı yaklaşık 120 milyar TL. olarak hesaplanmaktadır. Bu açığın bir kısmı halktan borçlanma, ödeneklerden tasarruf; tahvil ihracı yoluyla Banka sisteminden borçlanma gibi nötr yollarla karşılanırsa bile önemli bir kısmı şu veya bu ad altında doğrudan Merkez Bankası finansmanını gerektirecektir.

Diğer taraftan; kamu kesiminin 1977 için öngörülen yaklaşık 120 milyar TL.'lık finansman açığının uygulamada, özellikle KİT kesiminde, daha da büyümesi tehlikesi mevcuttur. 1977 yılı seçim yılıdır. Bu yıl devlet kesimi, giderleri arttırmada, toplu sözleşmelerdeki aşırı taleplere muvafakat etmede, kadrolara yeni eleman almalarında daha müsamahakâr, yumuşak; buna mukabil fiyatları ayarlamada, personel azaltmada, israfı önlemede muhtemelen eskisinden de daha çekingen olacaktır. Sonuç kesimin açığının büyümesidir.

Ayrıca. 1975 - 1976 da Devlet; tarım ürünlerini destekleme politikasında, oran olarak, 1974'e kıyasla, daha mutedil bir davranış içinde idi. Seçim yılında bu davranışın ve itidalin bütünüyle bir tarafa atılması, tarımsal ürünleri destekleme fiyat politikasında muhalefetle iktidar kollarının; iktidar içinde de çeşitli parti ve gurupların bir yaranma ve fiyat arttırma yarışına girmeleri çok kuvvetli ihtimaldir. Böylece 1977 yılında tarımsal ürün destek politikasının enflasyonist baskısı daha da büyüyecek demektir.

XI — 1977'deki Muhtemel Gelişmeler :

1977 yılı başında Türkiye Ekonomisinin içinde bulunduğu, ana hatları yukarıdaki kısımlarda açıklanmış olan, sıkıntı, bunalım ve olumsuz gelişmelerin 1977 yılında daha da derinleşmesi ve belirginleşmesi beklenir. 1977'deki muhtemel gelişmelerin başlıca noktaları vurgulamak istenirse denebilir ki :

a — *1977 yılında Türkiye ekonomisi, eski yıllardan da daha şiddetli bir enflasyon dönemi yaşayacaktır. Çünkü :*

1) 1977'ye Türkiye zaten, 1976'nın son yarısında oluşan önemli parasal bir şişkinlikle girmiştir. 1977'de yeni başka hiç bir enflasyonist unsur sahneye çıkmasaydı dahi 1976'nın ikinci yarısındaki parasal gelişme 1977 ilk yarısında fiyatları yeterince bir tazyik altında tutardı; Oysa;

2) 1977 bütçesi Türkiye kamu kesiminde büyük açıklar öngörmektedir. Bu açıkların yıl içinde daha da büyümesi ihtimali vardır.

3) Tarımsal ürün destekleme politikası 1977'de kamu kesiminin açıklarını, özellikle, büyütecektir.

4) Tasarruf hareketi zayıflamakta olduğundan, kamu kesiminin açıklarını özel kesimde gelişen tasarrufları kamuya aktararak karşılamak olanakları orantılı olarak azalmaktadır. Diğer bir deyimle kamu kesiminin nakit ihtiyaçları için Merkez Bankasının kaynaklarına baş vurma zorunluğu artmıştır.

5) Sanayi kesimi de evvelce belirtildiği gibi, yeterince öz kaynak yaratmadığından ciddi finansman zorlukları içindedir. Banka sistemi, tasarrufların yeterince gelişmemesi ve banka sistemine akışının zayıflaması sonucu sanayi kesiminin yükselen fiyat seviyesiyle kabaran işletme ve yatırım kredi talebini yeterince karşılayamayacaktır. Sermaye piyasası da gelişmemektedir. Bu durumda 1977'de sanayi kesiminin de ciddi şekilde Merkez Bankası imkânlarını zorlaması beklenir.

6) Seçim yılı olan 1977'de, toplu sözleşmelerdeki aşırılıklar daha da belirginleşecek; işçi taleplerine mukavemet daha da zorlaşacaktır. 1977'de genel fiyat düzeyine toplam talep yanında maliyetler açısından da ciddi taziyeler olacaktır.

7) Kambiyo sistemi de, enflasyonisttir. Sistem, Döviz, bunu kullananlara, satın aldığı fiyatlardan daha ucuza devir ederek zarar etmektedir.

8) 1977'de genel fiyat istikrarına karşı toplam talep ve maliyetler açısından büyük bir tazyik ve bu baskının Merkez Bankasından önemli bir nakit akışı ile sonuçlanması beklenirken; emisyon artışına karşı fren görevini yapacak mekanizmaların ise özellikle zayıfladığı gözlenmektedir :

1974 ve 1975'de emisyon artışını frenleyen en önemli unsur, döviz rezervlerinin erimesi idi. 1976'da bu fren görevini, Merkez Bankası kanalıyla dışardan alınan nakdi döviz kredilerinin kullanılışı, akreditif karşılıklarının Merkez Bankasında toplanması ve transferlerin gecikip birikmesi yaptı. 1977 için eritilebilecek ciddi bir döviz rezervi bahis konusu değildir. Merkez Bankasının Para Fonundan ve diğer milletlerarası resmi ve özel kredi kuruluşlarından nakdi krediler alabilmek gücü hayli zayıflamıştır.

Bankalarda birikmiş akreditiflerin kütle halinde Merkez Bankasına transferi ameliyesi 1976'da yapılp bitirilmiştir. Bu durumda döviz sisteminin emisyon artışını frenleyebilmesi ancak, döviz transferlerinin gecikmesi ve bunların karşılıklarının Merkez Bankasında birikmesi yoluyla işleyebilecek, dolayısıyla eskiye kıyasla çok sınırlı ölçülerde kalacak demektir.

Diğer taraftan; 1961 - 1973 döneminde Türkiye'de emisyon artışını kısıtlayan en önemli etken ve mekanizma «Mevduat Karşılıkları Sistemi» idi. Bu sistem sayesinde Merkez Bankasından çıkan para mevduat şeklinde Banka Sistemine girince, önemli bir yüzdesi karşılık olarak Merkez Bankasına döner; böylece orada hapsedilerek emisyonu azaltırdı.

Evvelâ; 1974 bütçesi ile mevduat karşılıklarından önemli bir kısmı KİT'lerin açıklarının finansmanına yöneltildi. Sonraki yıllarda, mevduat karşılıkları sistemine çeşitli ayrıcalıklar, muafiyet ve istisnalar getirildi. Bu yöndeki tedbirlerin en önemlileri; teşvik belgeli teşebbüslere banka kaynaklarından verilen orta vadeli kredilerin mevduat karşılık zorunluğundan muaf tutulması; aynı şekilde Bankalarca tahvile yatırılan paraların, mevduat karşılıklarına mahsup edilebilmesidir. Sonuç şu olmuştur ki, mevduat karşılıkları mekanizmasının emisyonu sınırlayabilmek gücü ciddi ölçüde zayıflamıştır. Şimdi bir defa Merkez Bankasından çıkan paranın bir daha bu Bankaya dönmek şansı eskiye kıyasla çok azdır. Merkez Bankası kredilerinin veya primary emisyonun enflasyonist gücü eskiden olduğundan çok daha fazla artmış bulunmaktadır.

Bu konudaki izahatımızı iki rakkamla bitirelim. 1974 Nisanında Merkez Bankasındaki birikmiş mevduat karşılıklarının Merkez Bankası blâncosunun aktif kalemlerine oranı % 26 idi. Bu oran 31.12.1976'da % 18'e düşmüştür.

b — 1977 yılında Türkiye'nin Dış Ödemeler Dengesindeki sorunları ve zorlukları daha da şiddet kespedecektir. Türkiye 1977'ye zaten suni bir kur düzeniyle girmiştir. Ekonomi dışa doğru çarpık ve eğiktir. Seçim yılında ciddi bir devalüasyonla kurun düzeltilmesi ve ekonominin dışa meylinin doğrultulması şansı hemen hemen yok gibidir. Buna karşılık şiddetli yeni bir enflasyonla kambiyo kurlarının suniliği ve TL.'sının fazla değerlenmiş olma niteliği daha da artacaktır.

Bu durumda, seçimden sonra bir devalüasyon ihtimalinin de kamçısıyla, 1977'de ithalâtтан dış seyahata kadar her cins döviz talebinin aşırı derecede artması; ihracatın, özellikle maliyet ve fiyata karşı hassas sanayi ürünleri ve benzeri ihracatın, büyük sıkıntılara girmesi beklenir. Sonuç, petrol faturasının da katılmasıyla, cari işlemler dengesinde büyük açıkların ortaya çıkması olacaktır. Hükümet bu açıkları dışardan, şartlarına bakmaksızın bulabildiği her türlü kredi ve borçla karşılamaya çalışacaktır. Fakat bu konudaki şansının, mevcut dış borçların seviyesi; DÇM imkânlarının evvelce büyük ölçüde kullanılmış hatta suiistimal edilmiş olması; bekleyen döviz transferlerinin dış para piyasalarında yarattığı şüpheler de dikkate alınırca pek büyük olmadığı söylenebilir. O halde 1977'de Hükümet bir taraftan her türlü imkânla dışarıdan borç almaya çalışırken ve dış borçların seviyesi kabarcırken, bir yandan da ekonomide borca dokunmadan döviz talebini kısıtlayıcı; ihracat ve döviz gelirlerini sözde arttırıcı bir takım, 1950 - 60 dönemi tedbirlerine benzer tedbirlere başvuracaktır. Meselâ; liberasyondan olan döviz transfer taleplerine bazı zorluklar çıkarılacaktır; veya liberasyon bir süre yürürlükten kaldırılacaktır; kotalar kısıtlanacaktır. Dış seyahatlere bir takım tahditler getirilecektir...

Kambiyo kontrol düzenimizin eski silâh deposunda bu maksatla kullanılmasına yeniden başlanabilecek zaten bir sürü köhne tedbir vardır. İhracat; vergi iadesi sistemi ve yeni ucuz krediler ve başka benzer tedbirlerle teşvik edilmeye çalışılacaktır. Bir kısım ihracat zararına da olsa devlet eliyle yapılacaktır... Gene turizmi teşvik lâfları ortada dolaşacaktır... Dışardaki işçi, ağzına yeniden birer parça bal sürülerek dövizini memlekete getirmeye davet edilecektir...

İncelemelerimizi daha fazla uzatmadan 1977 için görüşümüzü bir iki cümle içinde özetleyelim :

1977 yılı Türkiye için, bir seçim, şiddetli enflasyon ve dış ödemelerde ciddi bir bunalım atmosferinde; bir takım oyalayıcı, suni, eski moda tedbirlerin alınacağı; ekonomideki, yukarı kısımlarda belirttiğimiz olumsuz gelişme, adaletsizlik, haksızlık ve sıkıntılarının daha da belirginleşeceği bir dönem olacaktır.

Temennimiz, Türkiye'de ekonomik politikanın, hiç olmazsa seçimden sonra, ciddiyet, adalet ve bilim yoluna dönmesidir